

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja • Yritykset • 2020:42

Oikeudellinen selvitys yritysvastuulaista

Työ- ja elinkeinoministeriö
Arbets- och näringsministeriet

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:42

Oikeudellinen selvitys yritysvastuulaista

Työ- ja elinkeinoministeriö

ISBN PDF: 978-952-327-560-7

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2020

Kuvailulehti

Julkaisija	Työ- ja elinkeinoministeriö	7.8.2020	
Tekijät	Ernst & Young Oy: Sakari Helminen, Jani Alenius, Ville Walta, Sofia Donner		
Julkaisun nimi	Oikeudellinen selvitys yritysvastuulaista		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:42		
Diaari/hankenumero	TEM045:00/2020	Teema	Yritykset
ISBN PDF	978-952-327-560-7	ISSN PDF	1797-3562
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-560-7		
Sivumäärä	113	Kieli	suomi
Asiasanat	Yritykset, elinkeinot, lainsäädäntö, ihmisoikeudet, ympäristö, huolellisuus, yhteiskuntavastuu, yritysvastuu		
Tiivistelmä	<p>Ernst & Young Oy on tehnyt oikeudellisen selvityksen yritysvastuulaista työ- ja elinkeinoministeriön tilauksesta. Selvitys kartoittaa, millainen yrityksille lainsäädännössä asetettava asianmukaisen huolellisuuden velvoite voisi olla Suomessa. Asianmukaisella huolellisuudella tarkoitetaan prosessia, jolla yritys tunnistaa, ehkäisee ja lieventää todellisia ja mahdollisia haitallisia vaikutuksia ihmisoikeuksille ja ympäristölle omassa toiminnassaan, toimitusketjussaan ja muissa liiketoimintasuhteissaan. Selvityksessä avataan yritysvastuulain mahdollisia sääntelyvaihtoehtoja, soveltamisalaa sekä valvontaa ja sanktioita. Tarkastelun taustaksi selvityksessä käydään läpi Euroopan unionin sekä eräiden muiden maiden yritysvastuusäätelyä.</p> <p>Selvityksen mukaan yritystoimintaa kohdistuu jo nykyisellään erilaisia huolellisuuden velvoitteita, joilla yrityksiä veloitetaan arvioimaan ja ehkäisemään niiden toimintaan liittyviä riskejä. Yrityksille asetettavan ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskevan huolellisuuden velvoitteen säätäminen olisi kansallisen oikeusjärjestelmän puitteissa mahdollista. Lainsäädäntöön liittyy kuitenkin useita harkittavia kysymyksiä.</p> <p>Selvityksen tekoa ohjasi ohjausryhmä, jossa olivat mukana työ- ja elinkeinoministeriö, ulkoministeriö, oikeusministeriö, ympäristöministeriö sekä valtioneuvoston kanslian omistajaohjausosasto. Yhteiskunta- ja yritysvastuun neuvottelukunta toimi selvityksen neuvoa-antavana elimenä.</p> <p>Selvitys sisältyy pääministeri Marinin hallitusohjelmaan ja toimintasuunnitelmaan.</p> <p>Työ- ja elinkeinoministeriön yhdyshenkilö: Työllisyys ja toimivat markkinat/ Erytysisiantuntija Linda Piirto, puh. 029 50 47028</p>		
Kustantaja	Työ- ja elinkeinoministeriö		
Julkaisun jakaja/myynti	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Arbets- och näringsministeriet	7.8.2020	
Författare	Ernst & Young Oy: Sakari Helminen, Jani Alenius, Ville Walta, Sofia Donner		
Publikationens titel	Juridisk utredning om en lag om företagsansvar		
Publikationsseriens namn och nummer	Arbets- och näringsministeriets publikationer 2020:42		
Diarie-/ projektnummer	TEM045:00/2020	Tema	Företag
ISBN PDF	978-952-327-560-7	ISSN PDF	1797-3562
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-560-7		
Sidantal	113	Språk	finska
Nyckelord	företag, näringsgrenar, lagstiftning, mänskliga rättigheter, miljö, omsorg, samhällsansvar, företagsansvar		
Referat	<p>Ernst & Young Oy har gjort en juridisk utredning om en lag om företagsansvar på beställning av arbets- och näringsministeriet. Utredningen kartlägger vilken skyldighet att iaktta tillbörlig aktsamhet företagen kunde ha i lagstiftningen i Finland. Med tillbörlig aktsamhet avses en process genom vilken ett företag identifierar, förebygger och lindrar faktiska och potentiella skadliga konsekvenser för de mänskliga rättigheterna och miljön i sin egen verksamhet, leveranskedjan och andra affärsrelationer. Utredningen redogör för eventuella regleringsalternativ, tillämpningsområde samt tillsyn och sanktioner för lagen om företagsansvar. Som bakgrund till granskningen går utredningen igenom regleringen om företagsansvar i Europeiska unionen och i vissa andra länder.</p> <p>Enligt utredningen omfattas företagsverksamheten redan nu av olika omsorgsskyldigheter, genom vilka företagen åläggs att bedöma och förebygga de risker som är förenade med deras verksamhet. Det är möjligt att införa en skyldighet för företag att iaktta omsorg om miljön och de mänskliga rättigheterna inom ramen för det nationella rättssystemet. Det finns dock flera frågor kring lagstiftningen som bör övervägas.</p> <p>Utredningen styrdes av en styrgrupp där arbets- och näringsministeriet, utrikesministeriet, justitieministeriet, miljöministeriet och avdelningen för ägarstyrning vid statsrådets kansli deltog. Delegationen för samhälls- och företagsansvar var ett rådgivande organ för utredningen.</p> <p>Utredningen ingår i statsminister Marins regeringsprogram och handlingsplan.</p> <p>Kontaktperson vid arbets- och näringsministeriet: Syssestättning och fungerande marknader / specialsakkunnig Linda Piirto, tfn 029 50 47028</p>		
Förläggare	Arbets- och näringsministeriet		
Distribution/ beställningar	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: vnjulkaisumyynti.fi		

Description sheet

Published by	Ministry of Economic Affairs and Employment	7 August 2020	
Authors	Ernst & Young Oy: Sakari Helminen, Jani Alenius, Ville Walta, Sofia Donner		
Title of publication	Judicial analysis on the Corporate Social Responsibility Act		
Series and publication number	Publications of the Ministry of Economic Affairs and Employment 2020:42		
Register number	TEM045:00/2020	Subject	Enterprises
ISBN PDF	978-952-327-560-7	ISSN (PDF)	1797-3562
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-560-7		
Pages	113	Language	Finnish
Keywords	enterprises, means of livelihood, legislation, human rights, environment, due diligence, social responsibility, corporate responsibility		
<p>Abstract</p> <p>Ernst & Young Oy has prepared a judicial analysis on the Corporate Social Responsibility Act commissioned by the Ministry of Economic Affairs and Employment. The analysis outlines the nature of the due diligence obligations that could be imposed on companies within a legislative framework in Finland. Due diligence refers to the process in which a company identifies, prevents and mitigates real and potential adverse impacts on human rights and the environment in its own activities, supply chain and other business relationships. The report explores possible regulatory options, their scope of application, supervision and sanctions under corporate social responsibility legislation. An analysis of corporate social responsibility regulation in the European Union and some other countries provides a backdrop for the report.</p> <p>According to the analysis, business operations are already subject to various due diligence obligations, which require companies to assess and prevent risks associated with their operations. It would be possible to impose a duty of due diligence on companies regarding the environment and human rights within the framework of the national legal system. However, there are a number of issues to consider in relation to the legislation.</p> <p>The preparation process of this analysis was guided by a steering group that involved the Ministry of Economic Affairs and Employment, the Ministry for Foreign Affairs, the Ministry of Justice, the Ministry of the Environment and the Ownership Steering Department of the Prime Minister's Office. The Committee on Corporate Social Responsibility acted as an advisory body.</p> <p>This analysis is included in the Government Programme and Action Plan of Prime Minister Marin's Government.</p> <p>Contact person at the Ministry of Economic Affairs and Employment: Linda Piirto, Employment and Well-Functioning Markets / Senior Advisor, tel. +358 29 50 47028</p>			
Publisher	Ministry of Economic Affairs and Employment		
Distributed by/ publication sales	Electronic version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi		

Sisältö

Esipuhe	9
1 Johdanto	11
1.1 Selvityksen tavoitteet	11
1.2 Selvityksen rakenne	14
2 Sääntely-ympäristö	16
2.1 Johdanto	16
2.1.1 Ihmisoikeudet	16
2.1.2 Ympäristö	18
2.2 YK:n ohjaavat periaatteet	19
2.3 OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille	22
2.4 Muita YK:n aloitteita	23
3 Euroopan unionin yritysvastuusääntely	24
3.1 Muun kuin taloudellisen tiedon raportointi	24
3.2 Asianmukainen huolellisuus sektorikohtaisessa sääntelyssä	26
3.2.1 Puutavara	27
3.2.2 Kaivannaisteollisuus	27
3.2.3 Konfliktimineraalit	28
3.3 Muita EU-tason aloitteita	29
3.3.1 Sijoittajat ja sijoitustuotteet	29
3.3.2 Asianmukaista huolellisuutta koskeva EU-tason selvitys	31
3.3.3 Green Deal	31
4 Yritysvastuusääntely eräissä maissa	32
4.1 Toteutettu sääntely	32
4.1.1 Yhdysvallat	32
4.1.2 Yhdistynyt kuningaskunta	33
4.1.3 Australia	35
4.1.4 Ranska	36
4.1.5 Hollanti	37
4.2 Suunnitteilla oleva sääntely	39
4.2.1 Sveitsi	39
4.2.2 Saksa	40
4.2.3 Pohjoismaat	42
5 Oikeudellinen analyysi mahdollisen kansallisen velvoitteen toteuttamistavoista	44
5.1 Lainsäädännön tarkoitus ja sääntelyvaihtoehdot	44
5.1.1 Asianmukaisen huolellisuuden tavoite	44
5.1.2 Sääntelyvaihtoehdot	45

5.2	Asianmukaisen huolellisuuden oikeudellinen velvoite	47
5.2.1	Ei-sitovien periaatteiden huolellisuus.....	47
5.2.2	Huolellisuus lainsäädännössä	48
5.2.3	Asianmukaisen huolellisuuden prosessi	50
5.2.3.1	Vaikutusten tunnistaminen	51
5.2.3.2	Vaikutusten ehkäisy ja toimenpiteiden tehokkuuden seuraaminen	54
5.2.3.3	Raportointi- tai selvitysvelvollisuus	58
5.2.4	Toiminnan huolellisuuden arviointi.....	61
5.2.4.1	Huolellisuuden sääntelyvaihtoehdoista	61
5.2.4.2	Täydentävä ohjeistus.....	63
5.3	Muita lainsäädännössä huomioitavia kysymyksiä.....	64
5.3.1	Määritelmät	64
5.3.1.1	Ihmisoikeudet	64
5.3.1.2	Ympäristö	66
5.3.1.3	Toimitus- ja arvoketjut	69
5.3.1.4	Yritys.....	70
5.3.2	Soveltamisala	71
5.3.2.1	Lain soveltuminen eri kokoluokan yrityksiin.....	71
5.3.2.2	Soveltamisalan rajaaminen yrityksen toimialan tai maantieteellisen alueen perusteella	74
5.3.2.3	Huolellisuuden kansainvälinen ulottuvuus.....	76
5.3.3	Valvonta ja sanktiot.....	79
5.3.3.1	Asianmukaisen huolellisuuden valvonta	79
5.3.3.2	Korjaavat toimenpiteet ja vahingonkorvausvastuu	82
5.3.3.3	Kansainvälinen vahingonkorvausvastuu	88
5.3.3.4	Hallinnolliset ja rikosoikeudelliset seuraamukset	89
5.4	Sääntelytavat.....	93
6	Mahdollisen lainsäädännön vaikutusarvioinnissa huomioitavaa	95
6.1	Vaikutukset yrityksiin	95
6.1.1	Yrityksille aiheutuvat kustannukset	95
6.1.2	Vaikutukset kilpailuun	97
6.2	Vaikutukset ihmisoikeuksille ja ympäristölle	99
6.3	Vaikutukset kuluttajille ja sijoittajille.....	100
6.4	Vaikutukset viranomaistoimintaan	100
7	Yhteenveto	101
7.1	Tiivistelmä.....	101
7.2	Taulukkomuotoinen yhteenveto.....	104
Lähteet	107

ESIPUHE

Työ- ja elinkeinoministeriö julkaisi 2.10.2019 tarjouspyynnön oikeudellisesta selvityksestä, jonka kohteena oli lainsäädännössä yrityksille mahdollisesti asetettava asianmukaisen huolellisuuden velvoite koskien ihmisoikeuksia ja ympäristöä. Kilpailutuksessa Ernst & Young Oy (EY) valittiin selvityksen laatijaksi.

Selvitys kattaa seuraavat näkökohdat:

- millaisia asianmukaisen huolellisuuden velvoitteita sisältyy muiden maiden lainsäädäntöön tai ohjauskeinoihin ja millaisia lainsäädäntö- tai ohjaushankkeita on vireillä muissa maissa ja EU-tasolla;
- millainen yrityksille asetettu kansainvälisiin vastuullisiin liiketoiminnan standardeihin pohjautuva, yritykset ja ihmisoikeudet sekä ympäristökysymykset kattava asianmukaisen huolellisuuden oikeudellinen velvoite voisi olla; sekä
- oikeudellinen analyysi mahdollisen kansallisen veloitteen toteuttamistavoista.

Selvitys on laadittu työ- ja elinkeinoministeriön tarjouspyynnössä ja sittemmin laaditussa toimeksiantosopimuksessa sovittujen toimenpiteiden ja ehtojen mukaisesti. Selvitystyölle asetettiin ohjausryhmä, joka on koostunut työ- ja elinkeinoministeriön, oikeusministeriön, ympäristöministeriön, ulkoministeriön sekä Valtioneuvoston kanslian omistajaohjausosaston edustajista. Ohjausryhmä kokoontui selvitystyön aikana kuusi kertaa.

Selvityksen neuvoo-antavana elimenä toimi yhteiskunta- ja yritysvastuun neuvottelukunta, jossa on ollut edustus seuraavista organisaatioista: työ- ja elinkeinoministeriö; ulkoministeriö; ympäristöministeriö; valtioneuvoston kanslia, omistajaohjausosasto; Suomen yrittäjät ry; Elinkeinoelämän keskusliitto EK; Kansainvälisen kauppakamarin ICC Suomen osasto ry; SAK ry; STTK ry; Akava ry; Suomen evankelis-luterilainen kirkko (varajäsen Kuluttajaliitto – Konsumentförbundet ry); FIBS ry; Finnwatch ry; Suomalaiset kehitysjärjestöt Fingo ry; ja Suomen luonnonsuojeluliitto ry. Selvitystyön suunnitelma esiteltiin neuvottelukunnalle

29.1.2020 ja ensimmäinen alustava luonnos 22.4.2020. Neuvottelukunnan jäsenille tarjottiin lisäksi mahdollisuus tavata EY:n edustajia ja tuoda esille näkökantojaan selvityksen aiheeseen ja siinä huomioitaviin seikkoihin liittyen.

Selvitystyön alustavasta luonnoksesta järjestettiin sidosryhmäkuuleminen 19.5.2020.

Työ- ja elinkeinoministeriö järjestää selvityksen valmistuttua lisäksi lausuntokierroksen selvityksen sisällöstä. Selvityksen englanninkielinen käännös julkaistaan arviolta elo-syyskuun vaihteessa 2020.

EY luovuttaa 30.6.2020 selvityksen työ- ja elinkeinoministeriölle ja kiittää kunnioittavasti ohjausryhmän ja neuvottelukunnan jäseniä hyvästä yhteistyöstä. EY kokee olleensa etuoikeutettu saadessaan mahdollisuuden olla mukana tässä merkittävässä hankkeessa ja lausuu samalla parhaat kiitoksensa kaikille sidosryhmäkuulemistilaisuuteen osallistuneille ja selvityksen työstövaiheessa mielipiteiden ja kommenttien esittäjille.

1 Johdanto

1.1 Selvityksen tavoitteet

Tässä selvityksessä käsitellään kansallista ja kansainvälistä yritys vastuusääntelyä sekä tarkastellaan yrityksille kansallisessa lainsäädännössä asetettavaa asianmukaisen huolellisuuden velvoitetta ihmisoikeuksia ja ympäristöä kohtaan.

Yritysten toiminta vaikuttaa merkittäväällä tavalla ihmisten elämään niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Vaikutukset eivät näy ainoastaan yritysten tarjoamien työpaikkojen, palveluiden ja tuotteiden kautta, vaan heijastuvat yritysten toiminnan aiheuttamien ympäristö- ja ihmisoikeusvaikutusten, työntekijöiden työolosuhteiden ja hyvinvoinnin kautta laajemmin yhteiskuntaan.

Vaikka yritystoiminnalla on runsaasti positiivisia yhteiskunnallisia vaikutuksia, keskustelussa yhä suurempaan rooliin ovat nousseet myös yritystoiminnan mahdolliset haittavaikutukset sekä niiden ehkäiseminen. Kehityksen taustalla voidaan nähdä useita tekijöitä, kuten kasvanut tietoisuus ilmastonmuutoksesta ja sen aiheuttamista ongelmista,¹ yrityksissä paljastuneet väärinkäytökset, kasvanut tietoisuus mahdollisista haittavaikutuksista, joita lähtökohtaisesti kannatettavaan yritystoimintaan saattaa liittyä² sekä kuluttajien ja sijoittajien yrityksiin kohdistuvat vaatimukset.

Vastuu ihmisoikeuksien turvaamisesta ja ympäristöstä huolehtimisesta kuuluu lähtökohtaisesti valtiolle, joka toteuttaa vastuutaan muun muassa säätämällä ympäristöä ja ihmisoikeuksia turvaavia lakeja. Suomessa sekä ihmisoikeuksia että ympäristöä suojaavat omat lait ja asetukset, jotka velvoittavat myös Suomessa toimivia yrityksiä. Globaalissa yritystoiminnassa yritystoiminnan ihmisoikeuksiin ja ympäristöön liittyvät riskit korostuvat tuotantotoiminnan ja/tai hankintaketjujen sijaitessa maissa ja alueilla, joissa kansallinen

1 Esim. IPCC:n raportti ilmastonlämpenemisen vaikutuksista: <https://www.ipcc.ch/sr15/>.

2 Study on Due Diligence, s. 214–218; Zerk 2011, s. 16–30; TEM 5/2019, s. 15. OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille (TEM 5/2012).

lainsäädäntö ei riittävästi suojaa ympäristöä ja työntekijöitä, tai joissa lain vaatimusten toteutumista ei riittävästi valvota.

Monikansallisen toiminnan muodostamien sääntelyaukkojen täydentämiseksi on laadittu yrityksille tarkoitettuja vapaaehtoisuuteen pohjautuvia ohjeita, joiden tarkoituksena on edistää yritysten vastuullista toimintaa sekä vähentää niiden toiminnan ympäristölle ja ihmisoikeuksille aiheuttamia haittavaikutuksia. Keskeisimmät vapaaehtoisuudelle perustuvat ohjeistukset ovat **YK:n ohjaavat periaatteet** sekä **OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille**. Näissä ohjeissa yrityksille on asetettu vaatimus asianmukaisesta huolellisuudesta, jonka tarkoituksena on auttaa yrityksiä tunnistamaan, ehkäisemään ja lieventämään todellisia ja mahdollisia haittavaikutuksia (riskejä), joita niiden toiminta – mukaan lukien rajat ylittävä toiminta – aiheuttaa.³

YK:n ohjaavat periaatteet ja OECD:n toimintaohjeet ovat osa laajempaa yritysten yhteiskuntavastuun käsitettä, jonka Euroopan komissio määrittelee ”yrityksen vastuuna omista yhteiskunnallisista vaikutuksistaan”. Vaatimuksiin viitataan usein myös käsitteillä **yritysvastuu**, tai **vastuullinen yritystoiminta**.⁴

Osia vapaaehtoisuuteen perustuvista ohjeista on tuotu myös velvoitteina EU-tason ja kansalliseen lainsäädäntöön. Lainsäädännössä on toistaiseksi keskitytty sääntelemään erityisen riskipitoisia toimialoja tai säädetty velvollisuudesta raportoida toimista, joilla yritykset toimeenpanevat asianmukaista huolellisuutta. Pakollinen ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskeva asianmukaisen huolellisuuden velvoite on toteutettu ainoastaan Ranskassa. Laajuudeltaan rajatummassa huolellisuusvelvoitteesta on säädetty muun muassa konfliktimineraaliasetuksessa ja Hollannin lapsityövoiman käyttöä koskevassa laissa. Selityksinä raportointivelvollisuutta korostavalle lähestymistavalle voidaan mainita etenkin se, että vastuullinen yritystoiminta on nähty pitkään nimenomaan vapaaehtoisena toimintana, jota markkinat valvovat. Pakollisella raportoinnilla markkinoille tuotetaan valvontaan tarvittavaa tietoa.⁵

Keväällä 2020 julkistetussa Euroopan komission tilaamassa selvityksessä tarkasteltiin mahdollisuuksia säätää asianmukaisesta huolellisuudesta EU-tasolla.⁶ Lisäksi useissa EU:n jäsenmaissa on käynnissä tai käynnistymässä aloitteita, joissa suunnitellaan tai selvitetään huolellisuutta koskevaa sääntelyä. Myös muissa Pohjoismaissa on käyty yritysvastuun sääntelyyn liittyvää keskustelua. Ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevan asianmukaisen

3 TEM 5/2019, s. 15.

4 Ks. OECD:n asianmukaisen huolellisuuden ohjeet vastuulliseen liiketoimintaan; TEM 5/2019; KOM(2011) 681; SWD(2019) 143, s. 2.

5 Esim. Lautjärvi 2019, s. 435–437.

6 Study on Due Diligence, s. 41.

huolellisuuden veloitteen sisältävää yritysvastuulainsäädäntöä ei ole Pohjoismaissa kuitenkaan vielä annettu.⁷

Vastuullista yritystoimintaa koskevassa keskustelussa on nostettu esille myös tarve määritellä yhtiöiden toiminnan tarkoitus uudelleen tavalla, joka ottaisi huomioon osakkeenomistajien lisäksi nimenomaisesti myös muut sidosryhmät.⁸ Joidenkin maiden osakeyhtiölainsäädäntöön onkin lisätty velvollisuus toteuttaa yhtiön tarkoitusta, eli voiton tuottamista osakkeenomistajille, toiminnan sosiaaliset ja ympäristölliset vaikutukset huomioiden.⁹ Selvityksessä yhtiön toiminnan tarkoitukseen liittyvää laajaa keskustelua sivutaan lyhyesti. Ratkaisun taustalla on muun muassa se, että Suomessa ja EU:ssa on parhaillaan käynnissä osakeyhtiölainsäädännön uudistamistarvetta arvioivia hankkeita.

Selvityksessä keskitytään yrityksille säädettävään asianmukaisen huolellisuuden veloitteeseen, joka kattaisi niiden toiminnassa aiheutuneet ihmisoikeus- ja ympäristövaikutukset. Yritysvastuu linkittyy niin ihmisoikeuksiin, ympäristöön, kestäväan kehitykseen, sosiaalisiin tekijöihin kuin hyvään hallintoon.¹⁰ Yrityksiin, ihmisoikeuksiin ja ympäristöön vähintäänkin löyhästi liittyviä lainsäädäntöhankkeita on runsaasti ja aihetta lähestytään eri näkökulmista ja eri toimijoita säännellen. Esimerkkeinä voidaan mainita institutionaalisiin sijoittajiin sekä pankkeihin kohdistuva sääntely, jonka tarkoituksena on vaikuttaa yritysten rahoitukseen ja omistajaohjaukseen. Yritysten hyvällä hallinnolla voidaan viitata myös verotukseen liittyviin tekijöihin. Esimerkiksi verovastuuseen liittyvät kysymykset ovat tärkeässä osassa kansainvälisessä keskustelussa. Kuluttajansuojaa kehittämällä pyritään puolestaan tarjoamaan kuluttajille tietoa ja mahdollisuus vaikuttaa yrityksiin ja niiden tuotteisiin. Kestävän ja vastuullisen yritystoiminnan sääntely vaatiikin todennäköisesti holistista ja ylikansallista lähestymistapaa.¹¹

Tässä selvityksessä sivutaan useita vastuullisuutta koskevia lainsäädäntöhankkeita. Selvityksen keskiössä on kuitenkin nimenomaan huolellisuuteen keskittyvä lainsäädäntö sekä kansallisen ihmisoikeudet ja ympäristön kattava yritysvastuulain mahdollinen sisältö Suomessa.

7 Norjasta, ks. Study on Due Diligence, s. 195–196; Ruotsista, ks. Heasman 2020a, s. 281–295; Tanskasta, ks. Heasman 2020b, s. 22–37.

8 Esim. Maailman taloussäätiön (World Economic Forum) vuosikokous Davosissa (<https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2020>) ja US Business Roundtablen kannanotto (<https://opportunity.businessroundtable.org/ourcommitment/>).

9 Esim. Ranska, Loi Pacte, 169 artikla; UK, Company Act, Section 172.

10 Yritysvastuuseen liittyy myös termi ESG, jolla viitataan sanoihin *Environmental, Social ja Governance* ja tarkoitetaan yritysten ympäristö- ja yhteiskuntavastuuseen sekä hyvään hallintoon liittyviä asioita.

11 Euroopan komissio listaa yritysvastuuseen liittyvänä lainsäädäntöä esimerkiksi yksityisyydensuoja-, vero-, ympäristö-, jäte-, kuluttajansuoja-, yhtiö- ja luottolaitosoikeutta sekä kestäväa kehitystä koskevia hankkeita; SWD(2019) 143.

Selvityksessä käsitellään myös lainsäädäntöä, joka sisältää yrityksille asetetun velvollisuuden raportoida asianmukaisen huolellisuuden toteuttamisesta. Näiden lakien käsittely on aiheellista yritys vastuulainsäädäntöön liittyvän historian ja keskustelun hahmottamiseksi, asianmukaisen huolellisuuden sisällön kuvaamiseksi sekä joidenkin omaksuttujen sääntelyratkaisujen avaamiseksi. Myös muutamia luonnos- tai ehdotusvaiheessa olevia lakeja käytetään selvityksessä esitettyjen sääntelyvaihtoehtojen hahmottelemiseksi.

Selvitys rajautuu lainsäädännöllisten vaihtoehtojen hahmotteluun. Selvitystä voidaan hyödyntää myöhemmin mahdollisessa lainsäädännön valmistelussa, mutta selvityksessä ei anneta toimitus suosituksia tai konkreettista ehdotusta mahdollisesta kansallisesta yritys vastuulaista. Myös osana lainsäädäntöä suoritettava laajamittainen vaikutusarviointi jää virallisen säädösvalmistelun yhteydessä tehtäväksi.

Asianmukaista huolellisuutta koskevaan lainsäädäntöön liittyviä selvityksiä on julkaistu selvitystyön aikana ja lisätietoja joidenkin selvityksessä kuvattujen hankkeiden etenemisestä on odotettavissa selvityksen julkaisemisen jälkeen. Erilaisia lainsäädäntöhankkeita ja selvitysprojekteja on tässä työssä seurattu 31.5.2020 asti.

1.2 Selvityksen rakenne

Ensimmäisessä luvussa käsitellyn selvityksen tavoitteet jälkeen toisessa luvussa esitellään lyhyesti ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskeva kansainvälinen sääntely-ympäristö, johon kuuluvat mm. YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus, kansainväliset ihmisoikeus- ja ympäristösopimukset sekä Euroopan ihmisoikeussopimus. Luvussa kuvataan ihmisoikeuksiin ja ympäristöön liittyvää perinteistä vastuunjakoja valtion ja yritysten välillä sekä tarkastellaan, kuinka yrityksille asetettu asianmukaisen huolellisuuden velvollisuus muuttaisi tilannetta. Toisen luvun YK:n ja OECD:n ohjeita läpikäyvässä osiossa kuvataan asianmukaisen huolellisuuden käsitettä ja sisältöä. Tämä on tarpeen, koska vaatimus huolellisesta toiminnasta esiintyy toistuvasti myös kansallisessa lainsäädännössä. Yritysten edustajien kesken suoritetuissa haastattelututkimuksissa on havaittu, että asianmukaiselle huolellisuudelle annetut merkitykset eroavat toisistaan ja tämä johtunee siitä, että käsitteet kansallisessa lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä eroavat toisistaan.¹²

Selvityksen kolmannessa luvussa tarkastellaan EU-tason yritys vastuusääntelyä. Osiossa esitellään asianmukaisen huolellisuuden kannalta keskeisiä säädöshankkeita, jotka koskevat muun muassa muun kuin taloudellisen tiedon raportointia sekä erityisen riskipitoisia toimialoja koskevaa sääntelyä. Selvityksen neljännessä luvussa käydään läpi yritys vastuuseen

¹² Study on Due Diligence, s. 179–180, 59–61.

liittyvää kansallista lainsäädäntöä. Luvussa esitellään eri maissa toteutuneita tai suunnitella olevia yritysvastuulakeja ja käsitellään muun muassa lainsäädännössä yrityksille asetettuja vaatimuksia, niiden laajuutta ja soveltamisalaa.

Selvityksen luvussa viisi tarkastellaan oikeudellisia vaihtoehtoja mahdollisen yritysvastuulain toteuttamiseksi. Arvioimme muissa maissa toteutettujen yritysvastuulakien, annettujen lakiehdotusten sekä paikoin muualla kansallisessa lainsäädännössä omaksuttujen ratkaisujen soveltuvuutta säädettäessä yrityksiä koskevasta asianmukaisesta huolellisuudesta. Asianmukaisen huolellisuuden veloitetta koskevaa lainsäädäntöä pyritään tarkastelemaan sekä yritysten että ihmisoikeuksien ja ympäristön näkökulmasta.

Selvityksen luvussa kuusi käsitellään lyhyesti yritysvastuulain mahdollisia vaikutuksia sekä vaikutusarvioinnissa huomioitavia asioita.

Selvityksen viimeisessä seitsemännessä luvussa on lyhyt tiivistelmä aiheesta sekä sitä tukeva taulukkomuotoinen yhteenveto.

2 Sääntely-ympäristö

2.1 Johdanto

2.1.1 Ihmisoikeudet

Ihmisoikeuksilla tarkoitetaan jokaiselle ihmiselle yhtäläisesti kuuluvia (universaaleja) oikeuksia, joiden keskeisiä tunnusmerkkejä ovat yleismaailmallisuus, jakamattomuus, luovuttamattomuus ja perustavanlaaisuus. Ihmisoikeudet on turvattu kansainvälisissä tai alueellisissa ihmisoikeussopimuksissa, jotka ovat valtioiden välisiä velvoittavia sopimuksia.

Moderni käsityksemme ihmisoikeuksista kehittyi toisen maailmansodan jälkimainingeissa. Kehityksessä tärkeässä roolissa oli etenkin YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (1948), joka sisältää tärkeimmät kansainvälisesti tunnustetut ihmisoikeudet ja samalla määrittelee sitä, mitä ihmisoikeuksilla tarkoitetaan. Yleismaailmallisen julistuksen jälkeen on luotu useita kymmeniä kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia, joista keskeisimpiin kuuluvat Kansalaisyhteiskunnan ja poliittisten (KP) oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1966) sekä Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä (TSS) oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1966). Näiden lisäksi tärkeässä roolissa ovat myös Euroopan ihmisoikeussopimus (1950) ja Kansainvälisen työjärjestön (ILO) yleissopimukset. ILO luo minimistandardit työoikeuksille ympäri maailman sekä valvoo ja tukee jäsenmaita sopimusten noudattamisessa.¹³ Erityistä suojaa tarvitsevia ryhmiä tai väestönosia suojaamaan on lisäksi säädetty täydentäviä sopimuksia ja julistuksia, joilla pyritään turvaamaan muun muassa naisten, lasten, vammaisten henkilöiden, alkuperäisväestön ja siirtolaistyöntekijöiden sekä heidän perheidensä oikeuksia.¹⁴

Ihmisoikeudet ovat osin päällekkäisiä ja limittäisiä perusoikeuksien kanssa. Esimerkiksi oikeus elämään kuuluu niin ihmis- kuin perusoikeuksiin. Perusoikeudet kattavat kuitenkin myös oikeuksia, joita ei sisälly ihmisoikeuksia koskeviin sopimuksiin, kuten oikeus hyvään

¹³ ILO:n nettisivu; How the ILO works.

¹⁴ Kaikkinainen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (1979); yleissopimus lapsen oikeuksista (1989); yleissopimus siirtotyöläisten ja heidän perheenjäsentensä oikeuksista (1990); vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus (2006); YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista (2007).

hallintoon. EU-tasolla perusoikeudet on kirjattu Euroopan Unionin perusoikeuskirjaan, joka on osa unionin sitovaa primaarioikeutta.¹⁵

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset velvoittavat valtioita kunnioittamaan ja suojaamaan ihmisoikeuksia sekä edistämään niiden toteutumista. Velvollisuus kunnioittaa ihmisoikeuksia tarkoittaa, että valtioiden on pidättäydyttävä puuttumasta tai rajoittamasta ihmisoikeuksien toteutumista. Velvollisuus suojella edellyttää, että valtiot pyrkivät suojelemaan yksilöitä ja ryhmiä ihmisoikeusloukkauksia vastaan. Velvollisuus edistää puolestaan tarkoittaa, että valtioiden on ryhdyttävä positiivisiin toimiin edesauttaakseen perustason ihmisoikeuksien toteutumista.¹⁶ Usein puhutaankin valtion negatiivisesta velvoitteesta olla loukkaamatta ihmisoikeuksia sekä positiivisesta velvoitteesta edistää niiden toteutumista. Käytännössä valtiot toteuttavat velvollisuuksiaan lainsäädännöllä, jolla pannaan täytäntöön sopimusten tavoitteet: pyritään estämään ihmisoikeusloukkaukset tai edistämään ihmisoikeuksien toteutumista.¹⁷

Ihmisoikeuksilla tarkoitetaan esimerkiksi seuraavia:

*Yllä on kuvattu esimerkinomaisesti eri kansainvälisissä sopimuksissa määriteltyjä ihmisoikeuksia.

Suomi on ratifioinut tärkeimmät ihmisoikeussopimukset ja Suomen kansallinen lainsäädäntö on harmonisoitu näiden sekä EU:n perusoikeuskirjan vaatimusten täyttämiseksi. Ihmisarvon loukkaamattomuus sekä yksilön vapaudet ja oikeudet taataan perustuslain 1 §:ssä pykälässä. Lisäksi ihmisoikeuksia on listattu perustuslain perusoikeuksia koskevassa toisessa luvussa, joka kattaa muun muassa yhdenvertaisuuden, oikeuden elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapauden, yksityiselämän

15 Euroopan parlamentin nettisivu; Perusoikeuksien suojele EU:ssa.

16 United Nations Human Rights Office of the High Commissioner: Frequently asked questions about the Guiding Principles of Business and Human Rights, 2014, s. 3

17 Ks. Heasman 2018, s. 40.

suojan, uskonnon ja omantunnon vapauden, sananvapauden, kokoontumis- ja yhdistymisvapauden, omaisuuden suojan, sivistykselliset oikeudet, oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin, oikeuden työhön ja elinkeinovapauden. Oikeuksista on säädetty tarkemmin muualla Suomen kansallisessa lainsäädännössä.¹⁸ Esimerkiksi yhdistymisvapaudesta on säädetty Suomen perustuslain lisäksi muun muassa työsopimuslaissa ja rikoslaissa.¹⁹

2.1.2 Ympäristö

Ympäristöoikeudessa säädellään ihmisen suhdetta ympäristöönsä. Tavoitteena on kontrolloida ja minimoida ihmisen toiminnan haitallisia vaikutuksia ympäristöön. Samalla ympäristöön liittyvät oikeudet linkittyvät usein myös ihmisoikeuksiin.²⁰ Esimerkiksi oikeus puhtaaseen veteen liittyy sekä ihmisoikeuksiin että ympäristön suojelemiseen. Ympäristöä koskeviin oikeuksiin liittyy myös ylisukupolvinen näkökulma. Esimerkiksi luonnon monimuotoisuuden turvaaminen sekä ilmastonmuutoksen hillitseminen koskee myös tulevia sukupolvia.²¹ Tämä ajattelu näkyy esimerkiksi kestävän kehityksen YK:n Agenda 2030 tavoiteasettelussa.²²

Myös ympäristöön liittyviä oikeuksia on pyritty sääntelemään kansainvälisillä sopimuksilla. Suomi on osapuolena yli sadassa ympäristösopimuksessa, jotka velvoittavat valtioita muun muassa vähentämään kasvihuonepäästöjään, huolehtimaan ympäristön turvallisuudesta ja terveellisyydestä sekä vaalimaan luonnon monimuotoisuutta.²³ Ympäristönsuojelua koskeva sääntely on EU:ssa pitkälle harmonisoitu lainsäädännöllä, jonka tavoitteena on ehkäistä ympäristön pilaantumista, turvata terveellinen ja viihtyisä ympäristö, edistää luonnonvarojen kestävää käyttöä sekä parantaa kansalaisten mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon.²⁴

Suomen perustuslain mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan

18 Esim. yhdenvertaisuuslaki; laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986); tietosuojalaki (1050/2018); laki sähköisen viestinnän palveluista (917/2014); rikoslaki; uskonnonvapauslaki (453/2003); Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (460/2003); kokoontumislaki (530/1999); yhdistyslaki (503/1989) työsopimuslaki; kielilaki (423/2003); laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta (122/1919).

19 Perustuslaki (731/1999) 2 luvun 13 §; työsopimuslaki (55/2001) 13 luvun 1 §; rikoslaki (39/1889) 47 luvun 5 §.

20 Ks. *Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*, A/HRC/37/59.

21 Ekroos et al. 2012, s. 6–8.

22 Agenda 2030, ks. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.

23 Ks. Ympäristöministeriö, *Kansainväliset ympäristösopimukset ja Suomi. Sopimuksen kansainvälisen ympäristöyhteistyön edistäjinä*, Helsinki 2018 (saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4810-1>).

24 Ks. Ympäristönsuojelulaki (527/2014), 1 luvun 1 §.

päätöksentekoon.²⁵ Näitä velvoitteita on toteutettu tarkemmin Suomen kansallisessa ympäristölainsäädännössä.²⁶

2.2 YK:n ohjaavat periaatteet

YK nimitti vuonna 2005 erityisedustajaksi John Ruggien, jonka tehtäväksi annettiin tunnistaa ja selventää yrityksiin kohdistuvia ihmisoikeusvaatimuksia.²⁷ Vuonna 2008 Ruggie esitti kolmelle pilarille rakentuvan ”suojele, kunnioita ja korjaa” -viitekehyksen: 1) valtion velvollisuuden suojella ihmisoikeuksia, 2) yrityksen vastuun kunnioittaa ihmisoikeuksia; sekä 3) yritystoimintaan liittyvien haitallisten ihmisoikeusvaikutusten uhrien oikeus päästä tehokaiden korjaavien toimenpiteiden piiriin.²⁸

Viitekehykseen perustuen laadittiin vuonna 2011 hyväksytyt YK:n ohjaavat periaatteet.²⁹ Periaatteet sisältävät kansainväliset standardit yritystoimintaan liittyvien kielteisten ihmisoikeusvaikutusten ehkäisemiseksi ja lieventämiseksi. YK:n ohjaavien periaatteiden ei ole tarkoitus korvata lainsäädäntöä eikä kyseenalaistaa valtion roolia ihmisoikeuksien suojelemisessa. Yritysten tulisi kuitenkin tietää ja osoittaa, miten ne kunnioittavat ihmisoikeuksia. Ohjaavissa periaatteissa todetaan myös, että periaatteet olisi pantava täytäntöön kiinnittäen erityistä huomiota niiden ryhmien ja yksilöiden oikeuksiin, jotka ovat erityisen haavoittuvassa asemassa.

1. Pilari – valtion velvollisuus suojella ihmisoikeuksia

YK:n ohjaavien periaatteiden ensimmäinen pilari sisältää valtion velvollisuuden suojella ihmisoikeuksia. Tämä kattaa myös velvoitteen suojella henkilöitä ihmisoikeusloukkauksilta, jotka ovat yritysten aiheuttamia.

25 Perustuslaki 20 §.

26 Esim. ympäristönsuojelulaki (527/2014); luonnonsuojelulaki (1096/1996); vesilaki (587/2011); laki ympäristövahinkojen korvaamisesta (737/1994, ympäristövahinkolaki); laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (252/2017, YVA-laki).

27 Commission on Human Rights, Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, E/CN.4/2005/L.87 (2005).

28 United Nations Human Rights Council, Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights, 2008.

29 YK:n ohjaavat periaatteet (saatavilla englanniksi: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf; ja epävirallisena käännöksenä suomeksi: https://tem.fi/documents/1410877/2870803/Yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf/ba12d115-4b4d-47e8-a94c-af07956a032a/Yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf).

Valtioiden on kunnioitettava ja suojeltava alueellaan ja/tai lainkäyttöalueellaan olevien yksilöiden ihmisoikeuksia ja varmistettava niiden toteutuminen. Tämä tarkoittaa, että valtiolla on velvollisuus suojella yksilöitä kolmansien osapuolten, kuten yritysten haitallisilta ihmisoikeusvaikutuksilta.³⁰ Valtioiden on myös osoitettava, että kaikkien niiden alueelle ja/tai lainkäyttöalueelle sijoittautuneiden yritysten odotetaan kunnioittavan kaikessa toiminnassaan ihmisoikeuksia.³¹ Valtioiden voidaan myös katsoa rikkovan niille kuuluvia velvollisuuksia, jos valtiot eivät ryhdy asianmukaisiin toimenpiteisiin yksityisten toimijoiden suorittamien haitallisten ihmisoikeusvaikutusten estämiseksi, tutkimiseksi, rankaisemiseksi ja korjaamiseksi.³² Käytännössä valtiot toteuttavat velvollisuuttaan yrityksiä koskevan lainsäädännön avulla.

2. Pilari – yrityksen vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia

YK:n ohjaavien periaatteiden toinen pilari keskittyy yritysten vastuuseen kunnioittaa ihmisoikeuksia. Ohjaavien periaatteiden mukaan tämä ”edellyttää, että yritykset välttävät aiheuttamasta kielteisiä ihmisoikeusvaikutuksia toiminnassaan tai myötävaikuttamasta tällaisten vaikutusten aiheutumiseen, ja puuttuvat näihin vaikutuksiin, jos niitä esiintyy”.³³ Kielteisellä ihmisoikeusvaikutuksella tarkoitetaan tilannetta, jossa yrityksen toiminta estää yksilöä nauttimasta ihmisoikeuksistaan tai heikentää tätä mahdollisuutta.³⁴ Yritysten velvollisuus kunnioittaa ihmisoikeuksia koskee kaikkia yrityksiä niiden koosta, toimialasta, sektorista, omistajuudesta tai yritysrakenteesta riippumatta.³⁵

Varmistaakseen ihmisoikeuksien kunnioittamisen yrityksen on otettava käyttöön tiettyjä menettelytapaohjeita ja prosesseja. Näihin kuuluvat yrityksen ylimmän johdon hyväksymä ihmisoikeussitoumus, joka määrittelee yrityksen ihmisoikeuksia koskevat odotukset.³⁶

Lisäksi yritysten edellytetään suorittavan huolellisen ennakoarvioinnin (asianmukainen huolellisuus, eng. Human rights due diligence) varmistaessaan, ettei niiden toiminnassa aiheuteta haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia. Yrityksellä tulisi myös olla prosessit, niiden haitallisten ihmisoikeusvaikutusten korjaamiseksi, jotka yritys on aiheuttanut tai joiden aiheutumiseen se on myötävaikuttanut.

30 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 1.

31 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 2.

32 YK:n ohjaavat periaatteet, periaatteet 3–5.

33 YK:n Ohjaavat periaatteet, periaate 13.

34 Yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia - Tulkintaopas, 2014, s. 18.

35 YK:n Ohjaavat periaatteet, periaate 14.

36 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 16.

YK:n ohjaavien periaatteiden mukainen huolellisuus edellyttää:³⁷

1. Toiminnan ihmisoikeus- ja ympäristö vaikutusten tunnistamista ja arviointia
2. Tunnistettujen vaikutusten ehkäisyä ja lieventämistä sekä jo toteutuneiden vaikutusten hyvittämistä
3. Toimenpiteiden tehokkuuden seurantaa
4. Toimista ja niiden vaikutuksista tiedottamista.

3. Pilari – yritystoimintaan liittyvien haitallisten ihmisoikeusvaikutusten uhrien pääsy tehokkaiden korjaavien toimenpiteiden piiriin

YK:n ohjaavien periaatteiden kolmas pilari keskittyy korjaavien toimenpiteiden saatavuuteen eli kielteisten ihmisoikeusvaikutusten uhrien mahdollisuuteen saada suojelua ja hyvitystä. Tässä myös yrityksillä on vastuunsa huolehtia korjaavista toimenpiteistä.³⁸ Valtioiden on varmistettava tehokkaiden toimenpiteiden saatavuus niiden lainkäyttöalueella tapahtuneiden ihmisoikeusloukkausten korjaamiseksi. Velvollisuus kattaa muun muassa sen, että paikalliset oikeudelliset mekanismit mahdollistavat tehokkaan puuttumisen yritysten aiheuttamiin haitallisiin ihmisoikeusvaikutuksiin: muun muassa olisi varmistettava, etteivät prosessuaaliset syyt, kuten kustannukset, muodostu esteeksi vaateen esittämiselle.³⁹

Yritysten tulisi ottaa käyttöön valitusmekanismit, jotka mahdollistavat kielteisiin vaikutuksiin puuttumisen ja niiden korjaamisen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Valitusmekanismit helpottavat kielteisten ihmisoikeusvaikutusten tunnistamista ja niihin puuttumista.⁴⁰ Sekä valtiollisille että muille valitusmekanismeille on asetettu joukko vaatimuksia, joiden on tarkoitus varmistaa, että ne ihmiset, joille valitusmekanismi on tarkoitettu tietävät siitä, luottavat siihen ja kykenevät käyttämään sitä. Olennaisena ja keskeisenä vaatimuksena on se, että järjestelmät ovat uhrien näkökulmasta helposti saavutettavia ja tehokkaita.⁴¹

³⁷ Ks. YK:n ohjaavat periaatteet, periaatteet 17–22.

³⁸ YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 22.

³⁹ YK:n Ohjaavat periaatteet, periaatteet 25–26.

⁴⁰ YK:n Ohjaavat periaatteet, periaatteet 29.

⁴¹ YK:n Ohjaavat periaatteet, periaatteet 31.

2.3 OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille

OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1976. Toimintaohjeita on tämän jälkeen päivitetty useita kertoja. Vuoden 2011 päivitys on tämän selvityksen kannalta oleellisin: toimintaohjeisiin lisättiin uusi päivitetty luku ihmisoikeuksista sekä yritysten toimitusketjuvastuusta. Ihmisoikeuksia käsittelevä luku on tehty yhteneväksi YK:n ”Suojele, kunnioita, korjaa” -viitekehyksen kanssa. Myös asianmukaista huolellisuutta sekä vastuullista toimitusketjua käsitellään aiempaa kattavammin.⁴² OECD on lisäksi julkaissut asianmukaista huolellisuutta koskevan ohjeen, jossa huolellisuuteen liittyviä prosesseja kuvataan tarkemmin.⁴³ OECD:n toimintaohjeet yhdistävät kaikki yritysvastuun temaattiset alueet, mukaan lukien ihmisoikeudet, työ- ja työelämän suhteet, ympäristö, lahjonta, lahjusvaatimusten ja kiristyksen torjunta, kuluttajasuoja, tiede ja teknologia, kilpailu sekä verotus. Juuri ohjeiden kattavuus on niiden ainutlaatuinen piirre, mikä tekee niistä ainoan valtioiden tukeman asiakirjan, joka kattaa kaikki tärkeimmät vastuullisuusriskit.

Tämän selvityksen kannalta keskeinen ero YK:n ohjaaviin periaatteisiin verrattuna on se, että OECD:n toimintaohjeet kattavat ihmisoikeuksien lisäksi ympäristön omana itsenäisen kokonaisuutenaan. Toimintaohjeiden mukaan yritysten tulisi toimintamaidensa lakien, asetusten ja hallinnollisten käytäntöjen sekä asiaankuuluvien kansainvälisten sopimusten, periaatteiden ja tavoitteiden puitteissa pyrkiä suojelemaan ympäristöä sekä kansanterveyttä, varmistamaan yleinen turvallisuus ja muutoin toimia kestävän kehityksen tavoitteita edistäen.⁴⁴

OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille ovat valtioiden monikansallisille yrityksille esittämiä ei-sitovia suosituksia. Vaikka OECD:n toimintaohjeisiin sitoutuneiden maiden määrä on vielä verrattain pieni – 36 OECD-jäsenmaata ja 12 OECD:n ulkopuolista maata – niiden painoarvoa kasvattaa osallistuvien maiden suuri osuus globaalitaloudesta.⁴⁵ Toimintaohjeet luovat vapaaehtoisuuteen perustuvat normit ja periaatteet kansainvälisessä ympäristössä toimiville vastuullisille liiketoimijoille. Toimintaohjeet hyväksyneet valtiot ovat sitoutuneita edistämään vastuullista liiketoimintatapaa sovellettavien lakien ja kansainvälisten standardien mukaisesti.⁴⁶

OECD:n toimintaohjeet eivät korvaa kansallisia lakeja tai asetuksia, eikä niitä voida pitää ensisijaisina suhteessa kansallisiin lakeihin, joita yritykset ovat ensisijaisesti velvollisia

42 OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille. Vuoden 2011 tarkistus, TEM 5/2012, s. 3.

43 OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, 2018 (saatavilla <http://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf>); käännetty suomeksi TEM 5/2019.

44 OECD:n Toimintaohjeet, VI.

45 Ks. OECD, *Perspectives on Global Development 2010. Shifting Wealth*.

46 OECD:n toimintaohjeet, s. 3.

noudattamaan.⁴⁷ Maissa, joissa kansalliset lait tai asetukset ovat ristiriidassa toimintaohjeiden kanssa, tulisi yritysten kuitenkin pyrkiä noudattamaan kyseisiä periaatteita ja normeja mahdollisimman monipuolisesti, kansallista lainsäädäntöä rikkomatta.⁴⁸

OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille luovat valtioille kaksiosaisen velvoitteen: Ensinnäkin niiden tulee edistää vastuullista kansainvälistä liiketoimintaa sekä edistää yritysten panosta taloudellisen, sosiaalisen ja ekologisen kehityksen puolesta maailmanlaajuisesti. Toiseksi valtioiden on perustettava kansalliset yhteyselimet (eng. National Contact Point), joiden tehtävänä on edistää toimintaohjeiden soveltamista sekä toimia keskustelufoorumina toimintaohjeiden soveltamisessa yksittäistapauksiin. Suomessa kansallisena yhteyselimenä toimii työ- ja elinkeinoministeriö yhdessä yhteiskunta- ja yritysvaluuttuun neuvottelukunnan kanssa.⁴⁹

OECD on vuonna 2018 julkaissut **Responsible Business Conduct** -ohjeistuksen, joka selventää mitä yrityksiltä edellytetty asianmukainen huolellisuus tarkoittaa. Ohjeistus on käännetty suomeksi vuonna 2019.⁵⁰

2.4 Muita YK:n aloitteita

Vuonna 2000 julkaistussa YK:n **Global Compactissa** pyritään osallistamaan yritykset suoraan ihmisoikeustyöhön. Työkalu pohjautuu vapaaehtoisuudelle eikä anna valtioille virallista valvonta- tai toimeenpanoroolia. Global Compact perustuu kymmenelle periaatteelle. Osallistuvien yritysten tulee julkaista vuosittain edistymisraportti, jossa yritykset vahvistavat sitoutumisensa kyseisiin periaatteisiin sekä raportoivat toteuttamistaan käytännön toimista sekä niiden tuloksista.⁵¹ Vuonna 2020 Global Compactissa on mukana yli 10 000 yritystä yli 160 maasta.⁵²

YK:n ihmisoikeusneuvosto perusti 2014 hallitusten välisen työryhmän laatimaan oikeudellisesti sitovan asiakirjan ihmisoikeuksista monikansallisten yhtiöiden ja muiden yritysten toiminnassa.⁵³ Käsittely on tällä hetkellä edennyt luonnosvaiheeseen, jossa kommenttikierroksella on ollut ns. zero draft (2018) sekä muokattu luonnos (2019).⁵⁴

47 OECD:n toimintaohjeet, s. 10.

48 OECD:n toimintaohjeet, s. 10.

49 OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeiden yksittäistapausten käsittely.

50 TEM 5/2019.

51 Ks. *UN Global Compact Policy on Communicating Progress* (https://d306pr3pise04h.cloudfront.net/docs/communication_on_progress%2FCOP_Policy.pdf)

52 <https://www.unglobalcompact.org/>.

53 UNHRC, Elaboration of an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights, A/HRC/RES/26/9.

54 Zero draft, 16.7.2018; Revised draft, 16.7.2019.

3 Euroopan unionin yritysvastuusäntely

3.1 Muun kuin taloudellisen tiedon raportointi

Yrityksen kirjanpidon pohjalta laatimat raportit, tilinpäätös ja toimintakertomus ovat julkisia asiakirjoja ja merkittävä osa yrityksen tiedonantovelvollisuutta.⁵⁵ Tilinpäätöksessä annettavien tietojen vertailtavuuden parantamiseksi tilinpäätössäntelyä on Euroopan unionin tasolla pyritty yhdenmukaistamaan esimerkiksi edellyttämällä EU-alueen listayrityksiä esittämään konsernitilinpäätöksensä IFRS-tilinpäätöksenä. Vastuullisuustoimia koskevan raportoinnin sijoittaminen osaksi tilinpäätöstä koskevaa sääntelyä velvoittaa myös vertailukelpoisen muun kuin taloudellisen tiedon tarjoamiseen rahoittajille ja muille sidosryhmille.⁵⁶

Euroopan komissio antoi 30.5.2001 suosituksen ympäristöasioiden kirjaamisesta, laskennasta ja julkistamisesta yritysten tilinpäätöksissä ja toimintakertomuksissa.⁵⁷ Suosituksen taustalla oli selkeiden raportointisääntöjen puute, minkä vuoksi sijoittajat, viranomaiset, yritysanalyttikot ja muut sidosryhmät saattoivat pitää yrityksen julkistamia tietoja joko riittämättöminä tai epäluotettavina. Lisäksi katsottiin, että ilman raportointia koskevia yhteisiä viranomaisohjeita yritysten raporttien keskinäinen vertailu on vaikeaa. Suosituksen tavoitteena oli lisätä ympäristöasioihin liittyvää raportointia sekä parantaa sen vertailtavuutta.⁵⁸ Suositukseen sisältyi myös suositus ympäristöön liittyvien toimintaperiaatteiden julkistamisesta.⁵⁹

55 Leppiniemi – Kykkänen 2019, s. 18–19.

56 Komission tiedonanto (2019/C 209/01) Muiden kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevat suuntaviivat: Ilmastoon liittyvien tietojen raportointia koskeva täydennysosa, kohta 1.1: ”Ilman sijoituskohteena olevien yritysten antamia riittäviä, luotettavia ja vertailukelpoisia kestävyysliittyviä tietoja rahoitusala ei voi tehokkaasti suunnata pääomia investointeihin, jotka helpottavat ratkaisujen löytämistä edessämme oleviin kestävyyskriiseihin, eivätkä ne voi tosiasiallisesti tunnistaa ja hallita investointien riskejä, joita nämä kriisit aiheuttavat.”

57 K(2001) 1495, Euroopan yhteisöjen komission suositus (2001/453/EY) ympäristöasioiden kirjaamisesta, laskennasta ja julkistamisesta yritysten tilinpäätöksissä ja toimintakertomuksissa.

58 K(2001) 1495, kohdat 4 ja 5.

59 K(2001) 1495, Kohta 4: Tietojen julkistaminen.

Vuonna 2014 annettu muun kuin taloudellisen tiedon direktiivi (jatkossa NFI-direktiivi)⁶⁰ asetti suurille yleisen edun kannalta merkittävillä yrityksille velvollisuuden antaa muita kuin taloudellisia tietoja koskeva selvitys (NFI-selvitys), jonka tulee sisältää seuraavat tiedot:⁶¹

”[Y]rityksen kehityksen, tuloksen, aseman ja sen toiminnan aiheuttamien vaikutusten ymmärtämisen edellyttämässä laajuudessa tietoja vähintään ympäristöasioista, sosiaalisista ja työntekijöihin liittyvistä seikoista, ihmisoikeuksien kunnioittamisesta sekä korruption ja lahjonnan torjuntaan liittyvistä seikoista, mukaan lukien seuraavat:

- a. lyhyt kuvaus yrityksen liiketoimintamallista;
- b. kuvaus toimintaperiaatteista, joita yritys noudattaa suhteessa näihin seikkoihin, sovelletut due diligence -prosessit mukaan luettuina;
- c. kyseisten toimintaperiaatteiden noudattamisen tulokset;
- d. näihin seikkoihin liittyvät merkittävimmät riskit, jotka koskevat yrityksen toimintoja, mukaan luettuina, kun se on merkityksellistä ja oikeasuhteista, sen liikesuhteet, tuotteet tai palvelut, ja jotka todennäköisesti aiheuttavat haitallisia vaikutuksia näillä aloilla, ja miten yritys hallitsee näitä riskejä;
- e. tärkeimmät muut kuin taloudelliset tulosindikaattorit, jotka ovat merkityksellisiä kyseessä olevalle liiketoiminnalle.”

Annettaessa tietoja yritykset voivat noudattaa kansallisia ja kansainvälisiä toimintakehyksiä, joihin kuuluvat YK:n ohjaavat periaatteet ja OECD:n toimintaohjeet.⁶²

Suomessa NFI-direktiivi on implementoitu lisäämällä kirjanpitolakiin 3a luku. Selvitysvelvollisuus koskee suuria yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä, joiden työntekijämäärä tilikauden aikana on keskimäärin 500. Yrityksen on siis täytettävä sekä kirjanpitosääntelyn suuren että yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön kriteerit. Suureksi yritykseksi katsotaan kirjanpitolain ja -direktiivin mukaan yritykset, joilla on sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittynyt vähintään kaksi seuraavista raja-arvoista tilinpäätöspäivänä: 1) taseen loppusumma 20 miljoonaa euroa; 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto 40 miljoonaa euroa; 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 250 työntekijää.⁶³ Yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä ovat listayhtiöt, luottolaitok-

60 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/95/EU neuvoston direktiivin 2013/34/EU muuttamisesta tietyiltä suurilta yrityksiltä ja konserneilta edellytettävien muiden kuin taloudellisten tietojen ja monimuotoisuutta koskevien tietojen julkistamisen osalta.

61 NFI-direktiivi, artikla 19a(1)1.

62 Muun kuin taloudellisen tiedon direktiivi, resitaali 9.

63 Kirjanpitolaki (1336/1997, KPL), 1 luvun 4c §; tilinpäätösdirektiivi, artikla 3(4).

set sekä vakuutusyhtiöt.⁶⁴ EU-tasolla tämä tarkoittaa noin 6 000 yritystä ja Suomessa noin 100 yritystä.⁶⁵

Selvitys voidaan sisällyttää toimintakertomukseen tai antaa erillisenä kertomuksena, joka tulee julkistaa yhdessä toimintakertomuksen kanssa tai asettaa kohtuullisessa ajassa (korkeintaan kuusi kuukautta tilinpäätöspäivästä) yhtiön verkkosivuille.⁶⁶ Erilliskertomukseen tulee myös viitata yhtiön toimintakertomuksessa.⁶⁷ Jos yritys ei noudata tiettyjä toimintaperiaatteita suhteessa yhteen tai useampaan näistä seikoista, selvityksessä on annettava selkeä ja perusteltu selvitys siitä, miksei se tee näin.⁶⁸

Komissio on täydentänyt muun kuin taloudellisen tiedon raportointia koskevaa sääntelyä julkaisemalla raportointimenetelmää koskevat suuntaviivat,⁶⁹ joiden on tarkoitus auttaa yrityksiä raportoimaan direktiivin edellyttämiä tietoja laadukkaasti ja vertailukelpoisesti. Suuntaviivoja on hiljattain täydennetty ilmastoon liittyvien tietojen raportoinnin osalta.⁷⁰ Raportoinnin tulee kattaa sekä ilmastoon liittyvien tekijöiden vaikutukset yritykselle että yrityksen toiminnan vaikutukset ilmastolle.

Vuonna 2020 Euroopan komissio käynnisti konsultaation NFI-direktiivin uudistamistarpeesta. Selvityksen taustalla ovat NFI-raportoinnin vaihteleva sisältö ja taso sekä raportointivelvoitteen joiltakin osin riittämättömäksi koettu soveltamisala.⁷¹

3.2 Asianmukainen huolellisuus sektorikohtaisessa sääntelyssä

Asianmukaisen huolellisuuden velvoite vaihtelee yritys-, toimiala-, tuote- ja aluekohtaisesti ja pohjautuu riskiperusteiseen arviointiin. Tiettyihin toimialoihin, raaka-aineisiin ja alueisiin liittyvän korkeamman riskin johdosta OECD on laatinut toimialakohtaisia asianmukaisen huolellisuuden -ohjeita, jotka koskevat muun muassa kaivannaisalaa, vaateteollisuutta,

64 KPL 1 luvun 9 §.

65 SWD(2019) 143, s. 20; TEM 57/2015, s. 7.

66 Listayhtiöiden osalta selvityksen julkaisusta on säädetty arvopaperimarkkinalain (746/2012) 7 luvun 7 §:ssä viittaamalla kirjanpitolakiin.

67 NFI-direktiivi, artikla 19a(4).

68 NFI-direktiivi, artikla 19a(1)2.

69 Euroopan komissio, Muiden kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevat suuntaviivat (muiden kuin taloudellisten tietojen raportointimenetelmä) (2017/C 215/01).

70 Euroopan komissio, Muiden kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevat suuntaviivat: Ilmastoon liittyvien tietojen raportointia koskeva täydennysosa (2019/C 209/01).

71 Ks. <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12129-Revision-of-Non-Financial-Reporting-Directive/public-consultation>.

maataloutta, rahoitusala ja mineraaleja.⁷² Myös EU on katsonut tarpeelliseksi harmonisoida tiettyjä raaka-aineita ja toimialoja koskevaa sääntelyä.

3.2.1 Puutavara

EU:n asetus puutavaran ja puutuotteiden markkinoille tuomista koskevasta asianmukaisen huolellisuuden velvollisuudesta astui voimaan 2013.⁷³ Puutavara-asetus on yksi osa EU:n vuonna 2003 käynnistämää laittomien hakkuiden vastaista ohjelmaa (Action Plan on Forest Law Enforcement, Governance and Trade, FLEGT 2003), jonka taustalla ovat laittoman puunkorjuun aiheuttamat ympäristö, sosiaaliset sekä taloudelliset ongelmat.⁷⁴ Asianmukainen huolellisuus edellyttää toimijoita ylläpitämään järjestelmää, joka mahdollistaa 1) tiedonsaannin markkinoille saatettavasta puutavarasta, 2) riskinarvioinnin ja 3) havaitun riskin vähentämisen.⁷⁵

Toimijan on ylläpidettävä ja arvioitava järjestelmäänsä säännöllisesti paitsi, jos se käyttää asetuksen 8 artiklassa kuvatun valvontaorganisaation perustamaan asianmukaisen huolellisuuden järjestelmää.⁷⁶ Valvontaorganisaatioksi voivat rekisteröityä esimerkiksi puualan toimijoiden järjestöt, joilla on asiantuntemusta sekä toimialasta että lainsäädännöstä.⁷⁷ Jäsenvaltioiden nimeämät toimivaltaiset viranomaiset valvovat asetuksen soveltamista ja niillä on oikeus tarkistaa toimijoita.⁷⁸ Suomessa asetus ja sen pohjalta annetut säännökset on pantu täytäntöön lailla puutavaran ja puutuotteiden markkinoille saattamisesta (897/2013, puutavaralaki). Suomen toimivaltaiseksi viranomaiseksi on nimetty Ruokavirasto (aiemmin Maaseutuvirasto).

3.2.2 Kaivannaisteollisuus

Vuoden 2013 tilinpäätösdirektiivissä⁷⁹ säädettiin kaivannaisteollisuudessa toimiville ja aarniometsien puunkorjuuta harjoittaville suurille yrityksille tai yleisen edun kannalta merkittävälle yhteisöille velvollisuus laatia ja julkistaa vuosittain kertomus hallituksille

72 OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas; OECD paper on Responsible Business Conduct for Institutional Investors; OECD-FAO Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains; OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains in the Garment and Footwear Sector; OECD Recommendation on the OECD General Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct.

73 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2010/995, puutavaraa ja puutuotteita markkinoille saattavien toimijoiden velvollisuuksien vahvistamisesta (jatkossa puutavara-asetus).

74 Ks. KOM(2003) 251, s. 4–5.

75 Puutavara-asetus, artikla 4(2); artikla 6.

76 Puutavara-asetus, artikla 4(3).

77 Puutavara-asetus, resitaali 20.

78 Puutavara-asetus, artikla 10.

79 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/34/EU, tietuustyypisten yritysten vuosittain päätöksistä, konsernitiilinpäätöksistä ja niihin liittyvistä kertomuksista (*tilinpäätösdirektiivi*).

suoritetuista maksuista.⁸⁰ Sama velvollisuus mainitaan avoimuusdirektiivin muutosdirektiivissä.⁸¹ Suomessa vaatimus on pantu toimeen erillislailla sekä lisäämällä listayhtiöitä koskeva julkistusvelvollisuus arvopaperimarkkinalakiin.⁸²

Maksujen raportointivelvollisuuden taustalla on luonnonvarojen laittoman käytön läheinen yhteys korruption kanssa.⁸³ Kertomuksilla pyritään auttamaan luonnonvaroiltaan rikkaita maita toteuttamaan EITI-aloitteen (Extractive Industries Transparency Initiative) periaatteet ja kriteerit, jotka tähtäävät luonnonvarojen hyödyntämisestä saatavien valtion tulojen läpinäkyvyyden lisäämiseen.⁸⁴ Vuosiselvityksen raportointivelvollisuus täytetään maa- ja projektikohtaisesti ja koskee maksuja, joissa yksittäinen maksu tai useampi yhteen liittyvä maksu on arvoltaan vähintään 100 000 euroa.⁸⁵ Vuosiselvitys on ilmoitettava rekisteröitäväksi patentti- ja rekisterihallitukselle samaan tapaan kuin tilinpäätös ja toimintakertomus.⁸⁶ Vuosiselvitysvelvollisuuden sekä selvityksen rekisteröinnin laiminlyönti on säädetty rangaistaviksi.⁸⁷

3.2.3 Konfliktimineraalit

Vuonna 2017 annetussa konfliktimineraaliasetuksessa⁸⁸ asetetaan tietyille konflikti- ja korkean riskin alueilta mineraaleja tuoville toimijoille due diligence -velvoite (huolellisuusvelvoite), jonka mukaan yhtiöiden on: 1) laadittava toimintapolitiikka ja hallintojärjestelmä, 2) arvioitava toimitusketjuunsa liittyviä riskejä, 3) pantava toimeen riskinhallintasuunnitelma, 4) teetettävä tarkastuksia kolmannella osapuolella ja 5) raportoitava toimistaan vuosittain. Asetus koskee tinan, tantaalin, volframin ja niiden malmien sekä kullan tuontia, ja sillä pyritään estämään aseistettujen ryhmien ja turvallisuusjoukkojen mahdollisuuksia käydä mineraaleilla kauppaa. Asetus soveltuu tuojiin, joiden tuoma mineraalimäärä on suurempi kuin asetuksessa vahvistetut kynnsarvot. Asetuksen konfliktialueilla tarkoitetaan

80 Tilinpäätösdirektiivi, artikla 42(1).

81 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/50/EU säännellyillä markkinoilla kaupankäynnin kohteeksi otettavien arvopaperien liikkeeseenlaskijoita koskeviin tietoihin liittyvien avoimuusvaatimusten yhdenmukaistamisesta annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2004/109/EY, arvopapereiden yleisölle tarjoamisen tai kaupankäynnin kohteeksi ottamisen yhteydessä julkistettavasta esitteestä annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2003/71/EY ja direktiivin 2004/109/EY tiettyjen säännösten täytäntöönpanoa koskevista yksityiskohtaisista säännöistä annetun komission direktiivin 2007/14/EY muuttamisesta.

82 Laki kaivannaisteollisuutta ja puunkorjuuta aarniometsissä harjoittavien yritysten viranomaisille suorittamien maksujen julkistamisesta (1621/2015, *kaivannaisteollisuuslaki*). Arvopaperimarkkinalaki (746/2012), 7 luvun 14 §.

83 KOM(2003) 251, s. 4.

84 Tilinpäätösdirektiivi, resitaalit 44–45.

85 Kaivannaisteollisuuslaki, 5 §.

86 Kaivannaisteollisuuslaki, 8 §.

87 Kaivannaisteollisuuslaki, 9 §.

88 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) 2017/821, unionin tuojiin, jotka tuovat konfliktialueilta ja korkean riskin alueilta peräisin olevia tinaa, tantaalia ja volframia, niiden malmeja sekä kultaa, sovellettavien toimitusketjun due diligence -velvoitteiden vahvistamisesta (konfliktimineraaliasetus).

alueita, joissa on käynnissä aseellinen konflikti tai jotka ovat epävakaassa konfliktinjälkeisessä tilassa, sekä alueita, joiden hallinto ja turvallisuus ovat heikolla pohjalla tai puuttuvat kokonaan. Tällaisiin luetaan esimerkiksi toimintakyvyttömät valtiot, joissa kansainvälistä oikeutta ja ihmisoikeuksia rikotaan laajasti ja järjestelmällisesti.⁸⁹ Huolellisuuden osalta asetuksessa viitataan OECD:n due diligence -ohjeisiin.⁹⁰

Komissio voi asetuksen mukaan hyväksyä täytäntöönpanosäädöksiä, joilla vahvistetaan luettelo eri puolilla maailmaa toimivista vastuullisista sulattajista.⁹¹ Lisäksi voidaan hyväksyä riippumattomien kolmansien osapuolten sertifiointeja.⁹² Asetuksen mukaan jäsenvaltioiden viranomaiset vastaavat jälkitarkastuksista, joilla varmistetaan se, että asetuksen soveltamisalan mukaiset toimijat noudattavat asetuksen mukaisia velvoitteita.⁹³ Jäsenvaltioiden on säädettävä asetuksen rikkomiseen sovellettavista säännöksistä.⁹⁴ Asetuksen huolellisuusvelvoite astuu voimaan 1.1.2021 (artikla 20(3)). Komissio on toteuttanut myös joukon toimenpiteitä, joilla valmistaudutaan huolellisuusvelvoitteen toimeenpanoon.⁹⁵

3.3 Muita EU-tason aloitteita

3.3.1 Sijoittajat ja sijoitustuotteet

Osakkeenomistajien oikeudet direktiivillä säädettiin pörssiyhtiöiden velvollisuudesta laatia palkitsemispolitiikka, joka edistää ”yhtiön liiketoimintastrategiaa ja pitkän aikavälin etuja ja kestävyyttä”. Direktiivi asettaa lisäksi institutionaalisille sijoittajille ja omaisuudenhoitajille velvollisuuden julkistaa vaikuttamispolitiikkansa, jossa kuvataan niiden sijoitusstrategia ja sitä, kuinka ne valvovat yhtiöitä merkityksellisissä asioissa, kuten yhteiskunta- ja ympäristönäkökohdissa. Sijoittajien tulee myös vuosittain raportoida, kuinka politiikka on pantu täytäntöön.

Osana EU:n kestävän rahoituksen toimintasuunnitelmaa julkaistiin maaliskuussa 2020 EU-raportti taksonomiasäntelystä.⁹⁶ Taksonomia on luokitusjärjestelmä, jonka tarkoituksena on asettaa yhdenmukaiset kriteerit sen määrittämiseksi, onko taloudellinen toiminta ympäristön kannalta kestävä. Luokitusjärjestelmän on tarkoitus helpottaa siirtymää EU:n

89 Konfliktimineraaliasetus, artikla 2(1)f.

90 Konfliktialueilta ja korkean riskin alueilta peräisin olevien mineraalien toimitusketjun vastuullisuutta koskevat OECD:n due diligence -ohjeet (2013).

91 Konfliktimineraaliasetus, artikla 9.

92 Konfliktimineraaliasetus, artikla 8.

93 Konfliktimineraaliasetus, artikla 11.

94 Konfliktimineraaliasetus, artikla 16.

95 SWD(2019) 143, s. 22–23.

96 EU Technical Expert Group on Sustainable Finance, *Taxonomy: Final Report of the Technical Expert Group on Sustainable Finance*, 2020.

ilmastotavoitteita tukevaan talousjärjestelmään. Taksonomia määrittelee kriteerit kestävä kehityksen mukaisille aloitteille, jotka voivat koskea 1) ilmastonmuutoksen hillintää; 2) ilmastonmuutokseen sopeutumista; 3) vesivarojen ja merten tarjoamien luonnonvarojen kestävä käytön ja suojelun edistämistä; 4) kiertotalouden, jätteen synnyn ehkäisyn ja kierrätyksen edistämistä; 5) ympäristön pilaantumisen ehkäisemistä ja vähentämistä; sekä 6) terveiden ekosysteemien suojelun edistämistä.

Täyttääkseen taksonomian vaatimukset aloitteelta edellytetään: 1) merkittävää myötävaikutusta yhteen tai useampaan yllä luetelluista kuudesta ympäristötavoitteesta; 2) että aloite ei vahingoita muita ympäristötavoitteita; ja 3) että aloite noudattaa vähimmäistason suojatoimia (minimum safeguards), joihin kuuluvat sekä YK:n ohjaavat periaatteet että OECD:n toimintaohjeet.⁹⁷ Suojatoimilla tarkoitetaan tässä yhteydessä erityisesti prosesseja, joilla varmistetaan siitä, että aloite ei aiheuta vahinkoa muille ympäristötavoitteille.

Taksonomian mukaisesti raportoitavista tiedoista on jo säädetty asetuksessa kestävyteen liittyvien tietojen antamisesta rahoituspalvelusektorilla.⁹⁸ Asetuksen tavoitteena on lisätä sijoitustuotteiden kestävyysriskeistä annettavien tietojen määrää sekä parantaa ja yhdenmukaistaa tiedon sisältöä. Asetuksen tiedotusvelvollisuus soveltuu finanssimarkkinatoimijoihin.⁹⁹ Arvioidessaan sijoituspäätösten vaikutuksia kestävyystekijöihin finanssimarkkinatoimijoiden tulisi noudattaa prosesseissaan asianmukaista huolellisuutta riskien tunnistamiseksi sekä ilmoitettava tästä verkkosivustollaan.¹⁰⁰ Asetuksen soveltaminen alkaa vuonna 2021.

Sijoittajille tarjolla olevan tiedon laatuun kiinnitetään huomiota myös asetuksessa, jolla muutetaan EU:n vertailuarvoasetusta. Tavoitteena on yhdenmukaistaa vähähiilisyiden vertailuarvoja sekä parantaa niiden laatua ja luotettavuutta asettamalla vertailuarvoille vähimmäisvaatimukset.¹⁰¹

97 EU Technical Expert Group on Sustainable Finance, *Taxonomy: Final Report of the Technical Expert Group on Sustainable Finance*, 2020.

98 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2019/2088, kestävyteen liittyvien tietojen antamisesta rahoituspalvelusektorilla.

99 Finanssimarkkinatoimijat määrittellään asetuksen 1 artiklassa.

100 Asetus kestävyteen liittyvien tietojen antamisesta rahoituspalvelusektorilla, 4 artiklan 2(d). Asetuksen resitaalissa 18 viitataan standardien osalta OECD:n ohjeistukseen vastuullisen liiketoimintaan liittyvästä asianmukaisesta huolellisuudesta sekä YK:n tukemiin vastuullisen sijoittamisen periaatteisiin.

101 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2019/2089, asetuksen (EU) 2016/1011 muuttamisesta EU:n ilmastosiirtymää koskevien vertailuarvojen, EU:n Pariisin sopimuksen mukaisten vertailuarvojen ja vertailuarvojen kestävyteen liittyvien tietojen antamisen osalta.

3.3.2 Asianmukaista huolellisuutta koskeva EU-tason selvitys

Euroopan komission tilaama asianmukaista huolellisuutta koskeva selvitys ”Study on due diligence requirement throughout the supply chain” julkaistiin helmikuussa 2020. Selvityksessä tarkastellaan ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevaan asianmukaiseen huolellisuuden liittyviä käytäntöjä, lainsäädäntöä sekä mielipiteitä Euroopassa. Mahdollisen EU-tason sääntelyn osalta selvitys tunnisti erilaisia vaihtoehtoja: 1) ei EU-tason sääntelyä; 2) uusien vapaaehtoisuuteen perustuvien ohjeiden antaminen; 3) asianmukaisesta huolellisuudesta raportoinnin sääntely; 4) säätäminen asianmukaista huolellisuutta koskevasta veloitteesta. Selvitys sisältää lisäksi vaihtoehtojen alustavan vaikutusarvioinnin.¹⁰² Selvityksen perusteella saatetaan aloittaa EU-tason sääntelyn valmistelu.¹⁰³

3.3.3 Green Deal

Joulukuussa 2019 Euroopan komissio esitteli Euroopan vihreän kehityksen ohjelman (”Green Deal”). Ohjelmassa tavoitteena on EU:n ilmastoneutraalius vuoteen 2050 mennessä. Ohjelma sisältää Euroopan vihreän kehityksen investointiohjelman ja oikeudenmukaisen siirtymän mekanismin, jonka on tarkoitus helpottaa investointeja ilmastoneutraaliuteen ja tarjota taloudellista tukea alueille, joilla siirtymän taloudelliset vaikutukset ovat suurimmat. Ohjelmaan kuuluu myös ehdotus EU:n ilmastolaista, jolla varmistetaan, että EU:sta tulee ilmastoneutraali vuoteen 2050 mennessä. Näin poliittisesta sitoumuksesta on tarkoitus tehdä oikeudellinen velvoite jäsenmaille.¹⁰⁴

Ohjelma sisältää lisäksi ehdotuksen eurooppalaisesta ilmastopöytäkirjasta sekä Euroopan teollisuusstrategiaa koskevat tiedonannot, joissa esitellään suunnitelma tulevaisuuden taloudesta Euroopassa. Muita ohjelmassa mainittuja ehdotuksia ovat: (i) ehdotus kiertotalouden toimintasuunnitelmaksi, jossa keskitytään resurssien kestäväseen käyttöön, Maatalalta ruokapöytään -strategia, jolla lisätään elintarvikeketjujen kestävyttä sekä (ii) vuoteen 2030 ulottuva EU:n biodiversiteettistrategia, jonka tavoitteena on luonnon monimuotoisuuden suojeleminen.

102 Selvitys liitteineen on saatavilla osoitteessa: <https://op.europa.eu/s/n6eH>.

103 Ks. EU:n oikeuskomissaarin puhe selvitystä esittelevässä webinaarissa; <https://responsiblebusinessconduct.eu/wp/2020/04/30/speech-by-commissioner-reynders-in-rbc-webinar-on-due-diligence/>.

104 COM(2019) 640, *Euroopan vihreän kehityksen ohjelma*; https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_fi.

4 Yritysvastuusäntely eräissä maissa

4.1 Toteutettu sääntely

4.1.1 Yhdysvallat

Kalifornian Transparency in Supply Chains Act (2010) nähdään usein ensimmäisenä modernina yritysvastuulakina. Laki tuli voimaan 1.1.2012 ja asetti Kalifornian osavaltiossa toimiville jälleenmyyjille ja valmistajille velvollisuuden julkistaa toimenpiteet, joilla ne pyrkivät estämään ihmiskaupan ja orjuuden käytön niiden toimitusketjuissa. Velvollisuus koskee yrityksiä, joiden bruttotulot ylittävät 100 miljoonaa dollaria (n. 92 miljoonaa euroa) vuodessa.¹⁰⁵

Selvitys tulee julkistaa yhtiön verkkosivuilla tai se lähetetään pyynnöstä kuluttajille. Selvityksessä tulee kuvata missä laajuudessa, jos lainkaan, yritys toteuttaa seuraavat asiat: 1) varmentaa toimitusketjunsä ihmiskauppaan ja orjuuteen liittyvien riskien arvioimiseksi ja niihin puuttumiseksi; 2) tarkastaa toimittajiaan arvioidakseen toimitusketjujen vaatimustenmukaisuutta; 3) vaatii välittömiä toimittajiaan vahvistamaan, että tuotteisiin sisältyvät ainesosat ovat paikallisen ihmiskaupaa ja orjuutta koskevan lainsäädännön vaatimustenmukaisia; 4) ylläpitää sisäisiä käytäntöjä, joilla voidaan puuttua työntekijöiden ja hankkijoiden toimintaan, joka ei vastaa yhtiön ihmiskaupaa koskevia käytäntöjä; 5) tarjoaa toimitusketjusta vastaaville työntekijöille ja johtajille ihmiskaupaa ja orjuutta koskevaa koulutusta, joka tähtää erityisesti siihen liittyvien riskien vähentämiseen.¹⁰⁶ Raportoinnin laiminlyönnin seuraamuksena yritys voidaan määrätä julkaisemaan raportti.¹⁰⁷

Lakia on kritisoitu mm. siitä, että se ei sisällä velvollisuutta ryhtyä toimiin ihmiskaupan ehkäisemiseksi eikä velvoita yrityksiä myöskään selvityksessä kuvattavien toimien osalta: yrityksillä on mahdollisuus valita, mitä tietoja ne julkistavat. Yritykset täyttävät lainsäädännön asettaman raportointivaatimukset julkistamalla selvityksen, jossa todetaan, että

105 Yhdysvallat, Kalifornia, Transparency Act, Sec. 3(a).

106 Yhdysvallat, Kalifornia, Transparency Act, Sec 3(c).

107 Yhdysvallat, Kalifornia, Transparency Act, Sec. 3(d).

toimia ei ole tehty. Lakia koskeissa selvityksissä on todettu, että suuri osa yrityksistä täyttää selvityksissään ainoastaan lain vähimmäisvaatimukset.¹⁰⁸ Lain hyvänä puolena on pidetty esimerkiksi sen myötä syntynyt ohjeistus sekä yhteistoiminta parhaiten käytäntöjen muodostamiseksi.¹⁰⁹

Muusta Yhdysvalloissa toteutetusta lainsäädännöstä voidaan mainita vuonna 2010 säädetty **Dodd-Frank Act**. Laki velvoittaa yrityksiä raportoimaan siitä, ovatko niiden konfliktimateriaalit peräisin Kongosta ja kuinka asiaa on selvitetty. Lisäksi yritysten tulee tiedottaa tuotteista, jotka eivät ole konfliktivapaita.¹¹⁰ Laki sisältää lisäksi selvitysvelvollisuuden kaivosturvallisuudesta sekä kaivannaisteollisuudessa toimivien yritysten viranomaismaksuista.¹¹¹

4.1.2 Yhdistynyt kuningaskunta

Yhdistyneen kuningaskunnan Modern Slavery Act (2015) sisältää suuren määrän ihmiskauppaa, orjuutta ja pakkotyötä koskevia säännöksiä.¹¹² Yksi lain osa on yrityksille asetettu selvitysvelvollisuus, joka muistuttaa lähestymistavaltaan Kalifornian lakia. Laki astui voimaan 29.10.2015. Laissa asetettiin raportointivelvollisuus Yhdistyneessä kuningaskunnassa toimiville yrityksille, joiden liikevaihto on vähintään 36 miljoonaa puntaa vuodessa (n. 40 miljoonaa euroa).¹¹³ Laki velvoittaa yrityksiä julkistamaan vuosittain selvityksen toimista, joihin yritys on ryhtynyt varmistukseksi, ettei sen toimitusketjuissa ja sen toiminnassa esiinny ihmiskauppaa tai orjuutta. Vaihtoehtoisesti yrityksen on julkistettava selvitys, jossa todetaan, että toimiin ei ole ryhdytty.¹¹⁴ Lain liikevaihtoraja vastaa suuruudeltaan muiden kuin taloudellisten tietojen direktiivin raportointirajaa.¹¹⁵ Lain soveltamisala on kuitenkin direktiiviä laajempi, koska se koskee muitakin kuin yleisen edun kannalta merkittäviä yrityksiä eikä sisällä työntekijämäärään tai taseeseen liittyviä edellytyksiä.

Selvityksessä keskitytään toimitusketjuihin. Selvitys voi sisältää seuraavat tiedot: 1) organisaation rakenne, liiketoiminta ja toimitusketjut; 2) yrityksen orjuuteen ja ihmiskauppaan liittyvät käytännöt; 3) yrityksen due diligence -käytännöt sen liiketoiminnassa ja toimitusketjuissa; 4) ne yrityksen liiketoiminnan ja toimitusketjujen osat, joissa orjuuden ja ihmiskaupan riski on olemassa, sekä toimet näiden riskien arvioimiseksi ja hallitsemiseksi; 5) yrityksen riskinhallintakeinojen tehokkuus soveltuvilla mittareilla arvioituna; 6) yrityksen

108 Koekkoek et al. 2017, s. 524–525.

109 Koekkoek et al. 2017, s. 526.

110 Yhdysvallat, Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act (Dodd-Frank Act), Section 1502. Ks. myös Heasman 2018, s. 138–142.

111 Yhdysvallat, Dodd-Frank Act, Section 1503 ja 1504.

112 Esim. Haynes 2016, s. 33–56.

113 UK, Modern Slavery Act 54(2)b ja asetus No. 1833, jossa liikevaihtorajaksi asetetaan 36 miljoonaa puntaa.

114 UK, Modern Slavery Act 54(4).

115 NFI-direktiivi asettaa suuryrityksen liikevaihtorajaksi 40 miljoonaa euroa.

henkilökunnalle tarjolla oleva orjuutta ja ihmiskauppaa koskeva koulutus.¹¹⁶ Kuten Kalifornian Transparency Act:ssä, myös Modern Slavery Act:ssä yrityksille annetaan mahdollisuus päättää selvityksensä sisällöstä. Lainsäädännön asettama sisältö on siis ohjeellinen. Laki ei velvoita yrityksiä ryhtymään toimiin ihmiskaupan tai orjuuden ehkäisemiseksi, vaan koskee velvoitetta selvittää yrityksen toimia. Laki nimenomaisesti mahdollistaa myös selvityksen, jossa todetaan, ettei toimiin ole ryhdytty.

Yrityksen hallituksen tai muun vastaavan päättävän elimen on hyväksyttävä selvitys ja se on julkaistava yrityksen verkkosivulla siten, että se on helposti löydettävissä. Mikäli yrityksellä ei ole verkkosivustoa, sen on toimitettava selvityksestä kopio 30 päivän sisällä selvitystä koskevan pyynnön vastaanottamisesta.¹¹⁷ Kuten Kaliforniassa, selvitysvelvollisuuden laiminlyönti voi johtaa tuomioistuimen määräykseen velvollisuuden täyttämiseksi (injunction). Mikäli yritys ei tämänkään jälkeen noudata velvollisuutta, sille voidaan määrätä sakko.¹¹⁸

Selvitysvelvollisuus on rajattu Yhdistyneessä kuningaskunnassa toimiviin yrityksiin. Tämä tarkoittaa samalla, että yrityskonsernissa selvitysvelvollisuus saattaa koskea ainoastaan Yhdistyneessä kuningaskunnassa toimivaa emoyhtiötä tai sinne perustettua tytäryhtiötä. Tällaista yritysryhmää koskeva laajempi selvitysvelvollisuus jää vapaaehtoisuuden varaan.¹¹⁹

Modern Slavery Actistä julkaistiin vuonna 2019 riippumaton arviointi. Selvitysvelvoitteen osalta todettiin, että velvoitteen tavoitteena oli lisätä läpinäkyvyyttä sekä tasata pelikenttää niiden yritysten välillä, jotka jo toimivat vastuullisesti, ja niiden yritysten, joiden tuli vielä kehittää toimintaansa. Velvoitteen valvonnan oli tarkoitus tapahtua kuluttajien, sijoittajien ja kansalaisjärjestöjen avulla.¹²⁰ Alustavan arvioinnin mukaan tavoitteet eivät ole toteutuneet: arviolta jopa kolmannes yrityksistä on jättänyt velvoitteen täyttämättä. Syinä tähän sekä julkaistujen selvitysten heikkoon laatuun on mainittu rangaistusten ja valvonnan puute sekä selvitysvelvoitetta koskevat epäselvyydet: erityisesti lain soveltamisalaa on pidetty epäselvänä.¹²¹

Ongelmallisina pidettiin myös selvitykselle annetun sisällön ehdotusluontoisuutta sekä mahdollisuutta jättää selvitys, jossa todetaan, ettei toimiin ole ryhdytty. Arviointiraportissa selvityksen sisältöä ehdotettiin muutettavaksi noudata tai selitä (comply or explain) -periaatteella toimivaksi. Huomiota kiinnitetään myös siihen, että selvitysten sisältöä tulisi kehittää ohjeistuksella. Myös raportoinnin liittämistä tilinpäätösten

116 UK, Modern Slavery Act 54(5).

117 UK, Modern Slavery Act 54(6), 54(7) ja 54(8).

118 UK, Modern Slavery Act 54(11); Home Office, *Transparency in Supply chains etc.: A practical guide*, Guidance issued under section 54(9) of the Modern Slavery Act 2015, s. 6.

119 Home Office, *Transparency in Supply Chains*, s. 8.

120 Home Office, *Transparency in Supply Chains*, s. 6; Independent Review of the Modern Slavery Act (2019), s. 39.

121 *Independent Review of the Modern Slavery Act* (2019), s. 40.

julkistamisvelvollisuuteen pidetään suositeltavana, jotta selvitysvelvollisuus linkittyisi muihin vastaaviin raportointivelvollisuuksiin.¹²² Lisäksi suositeltiin raportoinnin valvonnan keskittämistä sekä sanktioinnin kehittämistä.¹²³

Yhdistyneessä kuningaskunnassa on asetettu kaikille yrityksille velvoite ehkäistä lahjontaa kaikkialla, missä ne toimivat.¹²⁴ Laki mahdollistaa yrityksen asettamisen rikosoikeudelliseen vastuuseen sen toiminnassa tapahtuneesta lahjonnasta. Yritys voi kuitenkin vapautua vastuusta kyetessään osoittamaan, että sillä oli käytössään asianmukaiset toimenpiteet lahjonnan ehkäisemiseksi.¹²⁵ Laki sääntelee vain verrattain rajattua toimintaa, mutta sen omaksumia ratkaisuja on ehdotettu sovellettavaksi myös laajempaan ihmisoikeuksia koskevaan asianmukaisen huolellisuuden sääntelyyn.¹²⁶

4.1.3 Australia

Australian Modern Slavery Act 2018 astui voimaan vuoden 2019 alussa. Sisällöllisesti laki muistuttaa Yhdistyneen kuningaskunnan Modern Slavery Actin selvitysvelvollisuutta. Laki edellyttää, että Australiaan sijoittuneet tai siellä toimivat yritykset, joiden konsolidoitu liikevaihto on vähintään 100 miljoonaa Australian dollaria (noin 60 miljoonaa euroa) tilikaudella julkaisevat vuosittain ”modernia” orjuutta koskevan selvityksen. Selvitysvelvollisuus koskee myös julkisomisteisia yrityksiä.¹²⁷ Laki soveltuu arviolta 3 000 yritykseen.¹²⁸ Yritykset, joiden kohdalla liikevaihtoraja ei ylity, voivat vapaaehtoisesti sitoutua noudattamaan lain vaatimuksia.¹²⁹

Selvityksessä on kuvattava seuraavat asiat: 1) yrityksen rakenne, liiketoiminta ja toimitusketjut; 2) moderniin orjuuteen liittyvät riskit yrityksen sekä yritysten, joihin se käyttää määräysvaltaa, toiminnassa ja toimitusketjuissa; 3) yrityksen due diligence -käytännöt sen liiketoiminnassa ja toimitusketjuissa; 4) yrityksen ja yritysten, joihin se käyttää määräysvaltaa, toimet riskien arvioimiseksi ja hallitsemiseksi (mukaan lukien due diligence); 5) yrityksen arvio riskinhallintakeinojen tehokkuudesta; 6) konsultaatioprosessi yritysten kanssa, joihin yrityksellä on määräysvalta; 7) muut olennaiseksi katsotut asiat.¹³⁰ Toisin kuin Kalifornian ja Yhdistyneen kuningaskunnan laeissa, selvityksen sisältöä koskevat vaatimukset velvoittavat yrityksiä.

122 *Independent Review of the Modern Slavery Act* (2019), s. 41–42.

123 *Independent Review of the Modern Slavery Act* (2019), s. 42–43.

124 UK, Bribery Act 2010.

125 *Insight into awareness and impact of the Bribery Act* 2010, s. 6–7.

126 Pietropaoli et al. 2020.

127 Australia, Modern Slavery Act 2018, Section 5(1).

128 Commonwealth Modern Slavery Act, Guidance for Reporting Entities, s. 2.

129 Australia, Modern Slavery Act 2018, Section 6(1).

130 Australia, Modern Slavery Act 2018, Section 16(1).

Australian laki poikkeaa edeltäjistään myös julkaisun osalta. Selvitykset kerätään keskitettyyn rekisteriin, johon yleisöllä on vapaa pääsy. Selvitysten vaatimustenmukaisuus myös tarkistetaan ennen rekisteröintiä.¹³¹ Mikäli yritys, jota velvoite koskee, ei julkaise selvitystä, vastuullinen ministeri voi vaatia, että yritys selittää tai korjaa toimintaansa 28 päivän kuluessa.¹³² Mikäli yritys ei selitä tai korjaa toimintaansa, yrityksen tiedot samoin kuin tieto siitä, että se ei täytä vaatimuksia voidaan julkaista rekisterissä.¹³³

Australian lain tavoitteiksi ilmoitettiin muun muassa tietoisuuden sekä lainsäädännöllisen varmuuden lisääminen ja pelikentän tasaaminen tietyn liikevaihtorajan ylittävien yritysten parissa. Laissa haluttiin myös nimenomaisesti reagoida Yhdistyneen kuningaskunnan lain heikkouksiin, jotka liittyvät etenkin selvitysten laatuun ja saatavuuteen, säätämällä keskitetystä rekisteristä sekä selvityksen pakollisesta sisällöstä.¹³⁴ Raportoinnista aiheutuvat kulut yrityksille arvioidaan noin 22 000 Australian dollariksi (noin 13 000 euroa) yritystä kohti.¹³⁵

4.1.4 Ranska

Ranskassa säädettiin vuonna 2017 laki yritysten asianmukaisen huolellisuuden velvollisuudesta.¹³⁶ Laki herätti paljon keskustelua valmisteluvaiheessaan ja sen lopullista sisältöä voidaan pitää kompromissiratkaisuna. Laki asettaa suurille yhtiöille ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevan asianmukaisen huolellisuuden velvollisuuden, joka kattaa yhtiön ja sen määräysvallassa olevien yhtiöiden toiminnan. Laki soveltuu Ranskassa rekisteröityihin yhtiöihin, 1) joilla on kahden peräkkäisen tilikauden ajan ollut vähintään 5 000 työntekijää yhtiössä itsessään tai sen Ranskaan rekisteröidyissä tytäryhtiöissä; tai 2) joilla on vähintään 10 000 työntekijää yhtiössä itsessään tai sen Ranskaan tai muihin maihin rekisteröidyissä tytäryhtiöissä.¹³⁷ Lain on arveltu soveltuvan n. 150–300 yritykseen. Välillisesti lain piiriin joutuvien yritysten määrä on kuitenkin selvästi suurempi.¹³⁸

Asianmukaisen huolellisuuden velvoite edellyttää yrityksiä laatimaan ja toteuttamaan huolellisuussuunnitelman toimista, joilla yhtiö tunnistaa ja ehkäisee toiminnastaan suoraan tai välillisesti aiheutuvia ihmisoikeusloukkauksia ja ympäristövahinkoja. Toimien tulee koskea myös yhtiön määräysvallassa olevia yhtiöitä sekä alihankkijoita ja toimittajia.¹³⁹

131 Australia, Modern Slavery Act 2018, Sections 18–19.

132 Australia, Modern Slavery Act 2018, Section 16A(1).

133 Australia, Modern Slavery Act 2018, Section 16A(4)–(5).

134 Department of Home Affairs, *Regulation Impact Statement. Modern Slavery Reporting Requirement*, s. 12.

135 Department of Home Affairs, *Regulation Impact Statement. Modern Slavery Reporting Requirement*, s. 14.

136 Ranska, La loi n°2017-399 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et entreprises donneuses d'ordre.

137 Ranska, Code du commerce, artikla L. 225-102-4.-I. Soveltamisalasta ks. myös Brabant – Savorey 2017a, s. 1–8.

138 Savorey 2020, s. 56.

139 Ranska, artikla L. 225-102-4.-I, par. 4.

Suunnitelma tulisi laatia yhdessä yhtiön sidosryhmien kanssa ja sen pitäisi kattaa seuraavat toimet: 1) riskien tunnistaminen, analysointi ja priorisointi; 2) tytäryhtiöiden, alihankkijoiden ja toimittajien toiminnan säännöllinen arviointi; 3) toimet kielteisten vaikutusten ehkäisemiseksi; 4) mekanismi riskejä koskevien havaintojen keräämiseksi; 5) järjestelmä suunnitelman toimeenpanon ja sen tehokkuuden seuraamiseksi.¹⁴⁰ Suunnitelma sekä selvitys sen toteuttamisesta tulee julkistaa yleisölle ja osana yhtiön vuosittaista raportointia. Lain asettaman asianmukaisen huolellisuuden voidaan katsoa kattavan kolme osa-aluetta: 1) suunnitelman laatiminen; 2) suunnitelman toteuttaminen; 3) suunnitelman sekä toteutusta koskevan selvityksen julkaiseminen.

Mikäli yhtiö ei täytä asianmukaisen huolellisuuden velvollisuuttaan, sitä vastaan voidaan nostaa kanne. Yhtiö saa kolme (3) kuukautta aikaa täyttää velvollisuutensa sakon uhalla. Lisäksi lain velvoitteiden noudattamatta jättäminen saattaa johtaa vahingonkorvausvastuuseen niiden vahinkojen suhteen, jotka olisi voitu välttää täyttämällä lainsäädännön vaatimukset. Tuomioistuimien voi myös päättää julkaista tuomionsa.¹⁴¹ Vahingonkorvausvastuun syntyminen edellyttää vahinkoa, tuottamusta sekä näiden välistä syy-yhteyttä. Todistustaakka on väitteen esittäjällä, mikä käytännössä heikentää kanteen menestymismahdollisuudet etenkin vahingon tapahtuessa pitkällä alihankinta- ja toimitusketjussa.¹⁴² Toisaalta myös yrityksen mahdollisuudet toteuttaa huolellisuutta kaikkialla pitkissä alihankintaketjuissa saattavat olla vähäiset.¹⁴³

4.1.5 Hollanti

Hollannin lapsityövoiman käyttöön liittyvää asianmukaisen huolellisuuden velvollisuutta koskeva laki hyväksyttiin toukokuussa 2019.¹⁴⁴ Lain oli alun perin tarkoitus astua voimaan vuoden 2020 alussa, mutta voimaantuloa päätettiin siirtää. Tarkka voimaantulopäivä ei ole vielä tiedossa.

Laki asettaa kaikille hollantilaisille loppukäyttäjille tuotteita tai palveluja myyville yrityksille lapsityövoimankäyttöä koskevan asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen.¹⁴⁵ Huolellisuusvelvoite koskee yrityksiä niiden sijoittautumisesta ja koosta riippumatta. Laki koskee myyntiä loppukäyttäjille eikä siten sovellu esimerkiksi kuljetuspalveluita tarjoaviin yrityksiin.¹⁴⁶ Laki antaa lisäksi mahdollisuuden myöntää esimerkiksi toimialakohtaisia tai

140 Ranska, artikla L. 225-102-4. -I, par. 5.

141 Ranska, artikla L. 225-102-5. Savorey 2020, s. 72–73.

142 Ks. Brabant – Savorey 2017b, Commentaires s. 1–5.

143 Ks. myös YK:n Ohjaavat periaatteet, periaate 17, kommentaari.

144 Hollanti, Voorstel van wet van het lid Van Laar houdende de invoering van een zorgplicht ter voorkoming van de levering van goederen en diensten die met behulp van kinderarbeid tot stand zijn gekomen (Wet zorgplicht kinderarbeid)

145 Hollanti, johdanto; (<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34506-A.html>).

146 Hollanti, Art. 4(4).

yrittäjien kokoon perustuvia poikkeuksia hallinnollisella määräyksellä (General Administrative Order).¹⁴⁷

Laki velvoittaa sen soveltamisalaan kuuluvat yritykset antamaan vakuutuksen lapsityövoiman käyttöä koskevan asianmukaisen huolellisuuden velvollisuuden noudattamisesta. Vakuutuksen sisällöstä ei laissa ole annettu tarkkoja määräyksiä. Velvoitteen voi täytyä hyvin pelkistetyllä vakuutuksella. Lain tarkoittama vakuutus toimitetaan valvojalle, joka julkaisee vakuutukset sähköisessä rekisterissä.¹⁴⁸

Huolellisuusvelvollisuus velvoittaa yritykset arvioimaan lapsityövoiman käytön mahdollisuutta sen tuotteiden tai palveluiden valmistuksessa. Arvioinnin laajuutta rajataan toteamalla, että siihen on käytettävä lähteitä, joiden voidaan kohtuullisesti arvioida olevan yhtiön tiedossa ja saavutettavissa. Tämän rajaus määrittää samalla asianmukaisen huolellisuuden tason. Asianmukaisen huolellisuuden tarkkaa sisältöä ei määritellä laissa, vaan se jää säädettäväksi hallinnollisella määräyksellä, jota annettaessa tulee huomioida ILO-IOE Child Labour Guidance Tool for Business -raportti.¹⁴⁹ Laki mahdollistaa myös yhteisten toimintasuunnitelmien laatimisen ja hyväksymisen. Tällaisen toimintasuunnitelman mukaisesti toimivien yritysten katsotaan toimivan huolellisesti.¹⁵⁰

Mikäli mahdollisuus lapsityövoiman käytöstä tuotteiden tai palveluiden valmistuksessa on olemassa, yrityksen on laadittava ja täytäntöön pantava toimintasuunnitelma. Yrityksen katsotaan noudattaneen huolellisuusvelvoitetta ostaessaan tuotteita tai palveluita yritykseltä tai yrityksiltä, jotka ovat antaneet vakuutuksen huolellisuusvelvoitteen noudattamisesta.¹⁵¹

Lain mukaan kuka tahansa luonnollinen tai oikeushenkilö, jonka etuihin yrityksen laiminlyönti on vaikuttanut, voi tehdä valituksen valvojalle. Valitusoikeutta kuitenkin rajoittaa vaatimus siitä, että yrityksen laiminlyönnistä olisi oltava selviä viitteitä. Lisäksi valvojan käsittelyn edellytyksenä on se, että ilmoitus on ensin tehty yhtiölle, joka ei ole käsitellyt asiaa kuuden (6) kuukauden sisällä tai tyydyttävällä tavalla.¹⁵² Valvoja voi määrätä yrityksen noudattamaan vakuutus- ja huolellisuusvelvollisuutta sekä määrätä hallinnollisen sakon yritykselle, joka ei näin toimi.¹⁵³ Sakon määrä on korkeintaan 8 200 euroa vakuutusvelvollisuuden laiminlyönnistä ja korkeintaan 820 000 euroa (tai 10 % yrityksen vuotuisesta

147 Hollanti, Art. 6. Ks. Enneking 2020, s. 174.

148 Hollanti, Art. 4.

149 Hollanti, Art. 5(3).

150 Hollanti, Art. 5(4).

151 Hollanti, Art. 5.

152 Hollanti, Art. 3.

153 Hollanti, Art. 7.

liikevaihdosta) asianmukaisen huolellisuuden velvollisuuden laiminlyönnistä.¹⁵⁴ Lisäksi yhtiön johdolle säädetään rikosoikeudellinen vastuu tilanteessa, joissa rikkomus uusitaan viiden (5) vuoden kuluessa hallinnollisen sakon määräämisestä.¹⁵⁵

Laki ei sisällä säännöksiä, joilla lapsityövoimankäytön uhrin voit hakea korvauksia. Korvauksien hakeminen vahingonkorvausoikeudellisten periaatteiden nojalla on kuitenkin mahdollista.¹⁵⁶

4.2 Suunnitteilla oleva sääntely

4.2.1 Sveitsi

Sveitsissä käynnistettiin vuonna 2015 kansalaisaloite (Responsible Business Initiative) ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevan asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen säätämiseksi Sveitsiin sijoittuneille yrityksille. Ehdotuksen mukaan yritysten oli kunnioitettava ihmisoikeuksia sekä ympäristöä ja varmistettava, että sama toteutuu myös niiden määräysvallassa olevissa yrityksissä. Laki velvoittaisi yrityksiä myös noudattamaan asianmukaista huolellisuutta kaikissa liikesuhteissaan. Yrityksille asetettaisiin lisäksi vahingonkorvausvelvollisuus niiden toiminnassa tapahtuneiden ihmisoikeusloukkausten tai ympäristörikkomusten johdosta. Vastuun välttämiseksi yritysten olisi osoitettava, että ne ovat noudattaneet asianmukaista huolellisuutta. Laki mahdollistaisi lisäksi Sveitsin lain soveltamisen myös tilanteissa, joissa normaalisti sovellettaisiin toisen valtion lakeja.¹⁵⁷

Ehdotusta ei hyväksytty Sveitsin parlamentissa. Sen sijaan parlamentin alahuone esitti oman vastaehdotuksensa lainsäädännöksi toukokuussa 2018.¹⁵⁸ Vastaehdotuksen mukaan velvoite soveltuisi yrityksiin, joilla kahden peräkkäisen tilikauden aikana täyttyvät **vähintään kaksi** seuraavista edellytyksistä: 1) taseen loppusumma on vähintään 40 miljoonaa Sveitsin frangia (noin 38 miljoonaa euroa); 2) myynti on vähintään 80 miljoonaa Sveitsin frangia (noin 75 miljoonaa euroa); 3) palveluksessa on keskimäärin vähintään 500 henkilöä.¹⁵⁹ Taloudelliset raja-arvot on asetettu korkeammiksi kuin NFI-direktiivissä.¹⁶⁰ Ra-

154 Enneking 2020, s. 177.

155 Hollanti, Art. 9.

156 Enneking 2020, s. 177–178.

157 Ehdotuksen viralliset kieliversiot löytyvät osoitteesta: <https://www.bk.admin.ch/ch/f/pore/vi/vis462t.html> ja epävirallinen englanninkielinen käännös: https://corporatejustice.ch/wp-content/uploads//2018/06/KVI_Factsheet_5_E.pdf.

158 Swiss Parliament counter-proposal (unofficial translation).

159 Ehdotettu muutos toteutettaisiin lisäyksillä Code of Obligationsiin, joka sääntelee sopimuksia ja yrityksiä. Ks. artikla 716a^{bis}(3).

160 Yhteisen edun kannalta merkittävästä suuryritykseltä edellytetään 500 keskimääräisen henkilömäärän lisäksi vähintään 20 miljoonan euron tasetta tai vähintään 40 miljoonan euron liikevaihtoa.

ja-arvojen soveltamiseen olisi kuitenkin poikkeus: asianmukaisen huolellisuuden velvoite soveltuisi yrityksiin, joiden kohdalla raja-arvot eivät ylity, mutta joiden toimialaan liittyy erityinen riski ihmisoikeuksien ja ympäristön suojelemiseksi tarkoitettujen määräysten rikkomisesta – toisaalta velvoite ei soveltuisi yrityksiin, joiden toimintaan liittyvä riski on erityisen pieni. Riskiarvioinnista säädettäisiin erikseen.¹⁶¹

Vastaehdotuksessa asianmukaisen huolellisuuden velvollisuus koskisi yrityksen hallitusta, jonka vastuulla on myös asianmukaisen huolellisuuteen liittyvä riskiarvio, vaikutusten ehkäiseminen, korjaavien toimenpiteiden saatavuuden varmistaminen sekä toimenpiteiden tehokkuuden seuranta. Yrityksille asetettaisiin myös velvoite julkistaa raportti velvollisuuden noudattamisesta.¹⁶² Vahingonkorvausvelvollisuuden suhteen vastaehdotus säilyttäisi emoyhtiön vahingonkorvausvastuun määräysvallassaan olevista yrityksistä. Vastaehdotus kuitenkin täsmentää, että määräysvaltaa ei muodostu sillä perusteella, että yritys on taloudellisesti riippuvainen toisesta. Näin vahingonkorvausvastuu ei kattaisi esimerkiksi yrityksestä taloudellisesti riippuvaisen alihankkijan aiheuttamia vahinkoja. Korvattavat vahingot on ehdotuksessa rajattu henkilö- ja omaisuusvahinkoihin. Lisäksi vastaehdotuksen mukainen vahingonkorvausvastuu kohdistuu nimenomaisesti yhtiöön, ei sen johtoon.¹⁶³ Myös lainvalintasäännös, joka mahdollistaisi Sveitsin lain soveltamisen tilanteissa, joissa normaalisti sovellettaisiin toisen valtion lakeja, sisältyy vastaehdotukseen.¹⁶⁴

Sveitsin parlamentin ylähuone hylkäsi myös vastaehdotuksen ja teki oman joulukuussa 2019 – hallituksen tukeman – ehdotuksensa, johon sisältyy raportointivelvollisuus ja konfliktimineraalien tuontia koskeva asianmukaisen huolellisuuden velvollisuus.¹⁶⁵ Parlamentin alahuone on pitäytynyt omassa vastaehdotuksessaan ja lainsäädännön lopullinen muoto on edelleen auki.

4.2.2 Saksa

Saksassa yritysvastuuseen liittyvää keskustelua käydään usealla rintamalla. Saksan hallitus hyväksyi vuoden 2016 lopulla yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevan kansallisen toimitasuunnitelman (Nationalen Aktionsplan Wirtschaft und Menschenrechte, NAP). Toimitasuunnitelman tavoitteena oli saada yritykset noudattamaan ihmisoikeuksia koskevaa asianmukaista huolellisuutta ja näin toteuttaa YK:n kestävän kehityksen Agenda 2030:n tavoitteita. Hallitus seuraa tavoitteiden toteutumista vuosittain. Tavoitteena on, että vähintään puolet yli 500 työntekijän yrityksistä ottaisi ihmisoikeuksia koskevan asianmukaisen

161 Sveitsi, Code of Obligation, Art. 716a^{bis}(4). Ks. myös Bueno 2018.

162 Sveitsi, Code of Obligations, Art. 961e.

163 Sveitsi, Code of Obligations, Art. 55, Art. 759a, Art. 981a.

164 Sveitsi, Federal Act on Prival International Law, Art. 139a.

165 Ks. Conseil des Etats -ehdotus: <https://www.parlament.ch/centers/eparl/curia/2016/20160077/S2-44%20F.pdf>.

huolellisuuden osaksi prosessejaan vuoteen 2020 mennessä. Tavoitteen toteutumisen perusteella päätetään mahdollisista jatkotoimenpiteistä, joihin kuuluvat myös lainsäädännölliset toimet.¹⁶⁶

Vuonna 2019 julkisuuteen vuodettiin kehitysyhteistyöministeriön (Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung) kestäviä arvoketjuja koskeva lakiluonnos (Nachhaltige Wertschöpfungskettengesetz – NaWKG), joka sisältää asianmukaisen huolellisuuden velvollisuuden.¹⁶⁷ Vuodetulla lakiehdotuksella ei ole muiden ministeriöiden tukea eikä virallista asemaa. Ehdotusta voidaan kuitenkin pitää keskustelunavauksena, johon mahdollisesti palataan, mikäli vapaaehtoisuuteen perustuvilla toimilla ei saavuteta toivottuja tavoitteita.

Ehdotetun lain tavoitteena olisi turvata ihmisoikeudet ja ympäristö kansainvälisissä arvoketjuissa.¹⁶⁸ Laki soveltuisi Saksaan sijoittuneisiin suuriin yrityksiin sekä yrityksiin, jotka toimivat itse tai määräysvalta-yhtiön kautta riskialttiilla toimialalla tai konfliktialueella.¹⁶⁹ Lakia sovellettaisiin myös näiden yritysten toimintaan ulkomailla. Lakia ei kuitenkaan sovellettaisi pieniin yrityksiin.¹⁷⁰ Suuren yrityksen määritelmä vastaa kirjanpitolakiin rajatun raja-arvoja. Laki soveltuisi näin yrityksiin, jotka ylittävät kahdella peräkkäisellä tilikaudella vähintään kaksi seuraavista raja-arvoista: 1) taseen loppusumma 20 miljoonaa euroa; 2) liikevaihto 40 miljoonaa euroa; 3) palveluksessa on keskimäärin 250 henkilöä.¹⁷¹

Soveltamisalaan kuuluvien yritysten olisi noudatettava asianmukaista huolellisuutta kaikkien kansainvälisesti tunnustettujen ihmisoikeuksien¹⁷² suojelemiseksi sekä ympäristön suojelemiseksi ja ympäristövahinkojen välttämiseksi. Ympäristön suojelulta vaaditun tason määrittelevät yhtäältä sen toteuttamispaikan lainsäädäntö ja toisaalta Saksaa velvoittavat kansainväliset sopimukset.¹⁷³

166 <https://www.csr-in-deutschland.de/EN/Business-Human-Rights/business-human-rights.html>. Ks. myös Augenstein, 2020, s. 112.

167 Saksaksi saatavilla osoitteesta: https://www.business-humanrights.org/sites/default/files/documents/SorgfaltGesetzentwurf_0.pdf; epävirallinen englanninkielinen käännös: https://die-korrespondenten.de/fileadmin/user_upload/die-korrespondenten.de/DueDiligenceLawGermany.pdf. Ks. myös Augenstein 2020, s. 113.

168 Saksa, NaWKG, § 1.

169 Saksa, NaWKG § 3(6) luettelee seuraavat toimialat: Korkean riskin toimialoihin laissa luetaan 1) maa-, metsä- ja kalatalous; 2) kaivostoiminta ja louhinta; 3) elintarvikkeiden valmistus; 4) tekstiilien valmistus; 5) vaatteiden valmistus; 6) nahan ja nahkatuotteiden valmistus; 7) tietokoneiden sekä elektronisten ja optisten tuotteiden valmistus; 8) sähkö-, kaasu-, lämpö ja ilmastointihuolto.

170 Saksa, NaWKG, § 2.

171 Saksa, NaWKG, § 3(3) viittaa suuren yrityksen määritelmään Saksan kauppalaissa (*Handelsgesetzbuch*), § 267.

172 Ks. Saksa, NaWKG, Annex 1, joka sisältää luettelon lain tarkoittamista kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista.

173 Saksa, NaWKG, § 3(8); § 4.

Asianmukainen huolellisuus sisältäisi seuraavat osat: 1) Yrityksen olisi laadittava riskiarvio toiminnastaan ja jatkuvasti päivitettävä sitä. Asianmukaisen riskiarvion laajuus vaihtelisi yhtiön toimialan ja toiminta-alueen mukaan ja keskittyisi erityisesti tunnistettuihin riskeihin. Arvion olisi tarkoitus kattaa yrityksen koko arvoketju mukaan lukien yrityksen alihankkijat, tuotteet ja palvelut.¹⁷⁴ 2) Yrityksen olisi tehtävä tarvittavat toimenpiteet tunnistettujen riskien ehkäisemiseksi ja jo tapahtuneiden vaikutusten korjaamiseksi.¹⁷⁵ 3) Yritysten olisi nimitettävä toimihenkilö (compliance officer), joka vastaa asianmukaisen huolellisuuden noudattamisesta ja raportoi yhtiön johdolle. Compliance officeria tulisi myös kuulla ennen strategisten liiketoimintapäätösten tekemistä.¹⁷⁶ 4) Yrityksen tulisi pystyttää sisäinen valitusmekanismi sekä varmistaa väärinkäytösten paljastajien suojelu.¹⁷⁷ 5) Yrityksen tulisi lisäksi dokumentoida asianmukaisen huolellisuuden noudattaminen sekä julkaista toimenpiteitä koskeva raportti.¹⁷⁸

Lain valvonnasta vastaisi toimivaltainen viranomainen, joka olisi oikeutettu muun muassa tekemään tarkistuksia yrityksen tiloissa sekä esittämään yritykselle tietopyyntöjä. Laki asettaisi myös mahdollisuuden määrätä asianmukaisen huolellisuuden laiminlyönnistä hallinnollisia sakkoja, joiden suuruus voisi olla korkeimmillaan 5 miljoonaa euroa.¹⁷⁹ Vähintään 250 000 euron sakon saaneet yritykset voitaisiin lisäksi sulkea julkisten hankintamenettelyjen ulkopuolelle.¹⁸⁰ Compliance officer olisi toimistaan myös henkilökohtaisessa rikosoikeudellisessa vastuussa.¹⁸¹

4.2.3 Pohjoismaat

Norjassa hallituksen nimittämä komitea jätti marraskuussa 2019 raportin, jossa se ehdottaa yritysvastuuta ja yrityksen toimitusketjuja koskevaa lainsäädäntöä. Lakiluonnoksessa ehdotetaan yrityksille asetettavaa selvilläölovelvollisuutta yritysten ja niiden toimintaketjujen keskeisistä kielteisistä ihmisoikeusvaikutuksista. Selvilläölovelvollisuuden laajuus on riippuvainen muun muassa yrityksen koosta ja toiminnasta. Selvilläölovelvollisuus koskisi aina kaikista vakavimpia riskejä ihmisoikeuksille, kuten lapsi- tai orjatyövoiman käyttö. Kuluttajille tuotteita myyvien yritysten tulisi lisäksi julkistaa tiedot tuotteiden tuotantopaikoista.

174 Saksa, NaWKG, § 5.

175 Saksa, NaWKG, § 6-7.

176 Saksa, NaWKG, § 8.

177 Saksa, NaWKG, § 9-10.

178 Saksa, NaWKG, § 11.

179 Saksa, NaWKG, § 13.

180 Saksa, NaWKG, § 16.

181 Saksa, NaWKG, § 14.

Norjan lakiluonnoksessa yrityksille asetettaisiin lisäksi velvollisuus vastata kysymyksiin, jotka liittyvät niiden ihmisoikeuksia koskeviin toimiin. Lakiluonnoksessa suurille yrityksille¹⁸² asetettaisiin lisäksi velvollisuus harjoittaa asianmukaista huolellisuutta niiden toiminnan ihmisoikeusvaikutuksista sekä velvollisuus raportoida julkisesti niistä ja huolellisuustoimista. Norjan kuluttajaviranomainen valvoisi lain noudattamista ja voisi myös määrätä sakkoja velvollisuuksien laiminlyönnistä.¹⁸³

Myös Tanskassa on ehdotettu ihmisoikeuksia koskevan asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen asettamista yrityksille. Ehdotus ei kuitenkaan edennyt parlamentissa.¹⁸⁴

182 Suuret yritykset ylittävät vähintään kaksi seuraavista raja-arvoista: tase 35 miljoonaa norjan kruunua (n. 3,25 miljoonaa euroa); liikevaihto 70 miljoonaa norjan kruunua (n. 6,5 miljoonaa euroa); ja vähintään 50 työntekijää.

183 Ks. Mestad et al. 2019 (saatavilla: <https://www.regjeringen.no/contentassets/6b4a42400f3341958e0b62d40f484371/ethics-information-committee---part-i.pdf>).

184 Tanskan lakiehdotusta koskevat tiedot saatavilla: <https://www.ft.dk/samling/20181/beslutningsforslag/B82/bilag.htm>.

5 Oikeudellinen analyysi mahdollisen kansallisen velvoitteen toteuttamistavoista

5.1 Lainsäädännön tarkoitus ja sääntelyvaihtoehdot

5.1.1 Asianmukaisen huolellisuuden tavoite

Tässä selvityksessä tarkasteltavan mahdollisen lain tavoitteena olisi asettaa ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskeva asianmukaisen huolellisuuden velvollisuus yrityksille. YK:n ohjaavien periaatteiden lähtökohtana on, että huolellisuusvelvoite soveltuu kaikkiin yrityksiin niiden toimintapaikasta riippumatta.¹⁸⁵ OECD:n toimintaohjeet on tarkoitettu monikansallisille yrityksille. Molempien ohjeiden taustalla on havainto globalisaation myötä syntyneistä sääntelyaukoista ja tarpeesta säädellä monikansallisten yritysten ylikansallista toimintaan alueilla, joilla lainsäädäntö tai sen valvonta eivät riittävällä tavalla turvaa ihmisoikeuksia ja ympäristöä.¹⁸⁶

Lainsäädännössä yrityksille asetettu asianmukaisen huolellisuuden velvoite toisi ei-sitovissa ohjeissa, YK:n ohjaavissa periaatteissa ja OECD:n toimintaohjeissa, kuvattuja käytäntöjä lainsäädännön tasolle ja laajentaisi yritysten velvollisuuksia erityisesti niiden toimiessa alueilla, joilla ihmisoikeuksia ja ympäristöä suojaava lainsäädäntö tai sen valvonta ei ole kehittynyt. Suomessa asianmukainen huolellisuus koskisi yrityksille asetettavaa vaatimusta ihmisoikeuksien ja ympäristön huomioon ottamisesta niiden toiminnassa.

Asianmukaisen huolellisuuden ei ole tarkoitus muuttaa ihmisoikeuksia tai ympäristöä koskevaa kansallista lainsäädäntöä tai puuttua näihin sisältyviin vaatimuksiin. Lain edellyttämä huolellisuus ei korvaisi muualla, esimerkiksi ympäristölainsäädännössä,

¹⁸⁵ YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 11, kommentaari.

¹⁸⁶ Ruggie, John, *Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights*, A/HRC/8/5 (<https://www.undocs.org/A/HRC/8/5>), kohdat 3, 14, 16; Salminen – Rajavuori 2019, s. 387. Myös Euroopan komission Study on Due Diligence selvittää nimenomaan asianmukaista huolellisuutta yritysten toimitusketjuissa.

edellyttävää huolellisuutta tai vaikutusarviointia.¹⁸⁷ Tätä seikkaa voitaisiin lainsäädännössä tuoda esiin esimerkiksi sisällyttämällä lakiin pykälä, joka selventäisi velvollisuuden suhdetta muuhun lainsäädäntöön. Lisäksi, tulkinnallisten epäselvyyksien ehkäisemiseksi lainsäädännön tavoitetta ja samalla soveltamisalaa voitaisiinkin harkita selvennettäväksi lain alkuun lisättävällä tavoite- tai tarkoitussäännöksellä, jossa esitettäisiin se keskeinen tavoite, joka lainsäädännöllä pyritään ratkaisemaan.¹⁸⁸ Esimerkiksi Saksan epävirallisen lakiluonnoksen tavoitteeksi määritellään ihmisoikeuksien ja ympäristön turvaaminen globaaleissa arvoketjuissa.¹⁸⁹

Kansallinen lainsäädäntö sisältää jo ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevia velvoitteita. Mahdollisen uuden ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskevan veloitteen suhdetta muuhun lainsäädäntöön voitaisiin selventää omalla pykälällä. Tulkinnallisten epäselvyyksien ehkäisemiseksi voitaisiin harkita myös lainsäädännön tavoitetta ja samalla soveltamisalaa selventävän pykälän lisäämistä lain alkuun.

5.1.2 Sääntelyvaihtoehdot

Yritysten asianmukaista huolellisuutta ihmisoikeuksista ja ympäristöstä voidaan pyrkiä edistämään erilaisilla sääntelyratkaisulla. EU-sääntelyä koskevassa selvityksessä ”Study on Due Diligence (2020)” arvioitavat vaihtoehdot olivat: 1) sääntelyn jättäminen ennalleen, 2) uuden vapaaehtoisuuteen perustuvan ohjeistuksen luominen; 3) uusi yritysten raportointia koskeva sääntely; 4) yrityksille asetettavasta asianmukaisesta huolellisuudesta säättäminen.¹⁹⁰

Vapaaehtoisuuteen pohjautuvalla ei-sitovalla ohjeistuksella on ollut tärkeä rooli vastuullisen yritystoiminnan kehittämisessä. Ei-sitovan ohjeistuksen lisäksi on ryhdytty laatimaan yrityksiä sitovaa lainsäädäntöä. Kansallisessa huolellisuusveloitteen sääntelyssä on kaksi pääasiallista lähestymistapaa: 1) säädetään raportointivelvoite (Kalifornia, Englanti, Australia); tai 2) säädetään asianmukaista huolellisuutta koskeva velvoite (Ranska, Hollanti sekä Sveitsin ja Saksan lakiehdotukset). Myös EU-tason sääntelyssä on sovellettu molempia lähestymistapoja. Suurille yleisen edun kannalta merkittäville yhteisöille on säädetty

187 Esimerkiksi Yhdistyneessä kuningaskunnassa laaditussa selvityksessä ympäristöä koskevan huolellisuuden käsittelyä osana ihmisoikeuksia pidettiin tarkoituksenmukaisena ympäristölle jo suodun laajan – ja paikoin ankaraan vastuuseen – pohjautuvan suojan vuoksi, jota huolellisuusveloitteen arvioitiin mahdollisesti kaventavan; Pietropaoli et al. 2020, s. 28 alaviite 73.

188 Ks. Lainkirjoittajan opas, 18.1; <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/18-lain-ja-asetuksen-alkusaannokset/18-1/>.

189 Saksa, NaKWG, § 1.

190 Ks. Study on Due Diligence, s. 239–259.

velvollisuus muun kuin taloudellisen tiedon raportoinnista.¹⁹¹ Konfliktimineraalien ja puutavaran tuontia puolestaan koskee huolellisuusvelvoite.¹⁹²

Lähestymistavat eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan niitä voidaan yhdistellä. Asianmukaista huolellisuutta koskevat lainsäädäntöhankkeet sisältävät poikkeuksetta myös raportointivelvollisuuden. Lisävaihtoehtoina voidaan huomioida mahdollisuus kannustaa yrityksiä vastuullisuuteen esimerkiksi edellyttämällä asianmukaista huolellisuutta valtion rahoittamissa hankkeissa tai tarjoamalla rahoitusta edullisemmin ehdoin vastuullisille yrityksille¹⁹³ Sääntelyn toteutustapoihin liittyy myös mahdollisuus sääntelyn jakamisesta monivaiheiseksi prosessiksi, jossa yrityksille asetettavia velvoitteita ja/tai valvontaa lisättäisiin hiljalleen jo asetettujen velvoitteiden toteutumista koskevan tiedon lisääntyessä.¹⁹⁴

Tässä selvityksessä keskitytään arvioimaan yrityksille asetettavaa asianmukaisen huolellisuuden velvoitetta. Raportointia koskevaa velvoitetta arvioidaan yhtenä asianmukaiseen huolellisuuteen mahdollisesti sisältyvänä velvoitteena. Sääntelyn jättäminen ennalleen tulee harkittavaksi kansallisen lainsäädäntöhankkeen edetessä. Myöskään vapaaehtoisuuden perustuvaa ohjeistusta ei tässä selvityksessä käsitellä itsenäisenä vaihtoehtona, vaan ensisijaisesti mahdollista yritysvastuulakia täydentävänä elementtinä.

191 NFI-direktiivi.

192 Konfliktimineraaliasetus; puutavara-asetus.

193 YK:n Ohjaavat periaatteet (periaate 3, kommentaari) kehottavat valtiota harkitsemaan erilaisia toimenpiteitä (*smart mix of measures*), joihin kuuluu niin kansallisia ja kansainvälisiä, vapaaehtoisia ja pakollisia toimia. Ks. myös De Schutter et al. 2012, s. 4–5.

194 UK:n Modern Slavery Actin arviointimuistio ehdotti yritysten sopeutumisen helpottamista lisäämällä lainsäädännön raportointivelvollisuuden laiminlyönnistä asetettavia sanktioita asteittain; Independent Review of the Modern Slavery Act 2015, s. 46. Samasta lähestymistavasta Ranskan lain suhteen ks. Savorey 2020, s. 78–79.

5.2 Asianmukaisen huolellisuuden oikeudellinen velvoite

5.2.1 Ei-sitovien periaatteiden huolellisuus

YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan asianmukaiseen huolellisuuteen (due diligence)¹⁹⁵ liittyy prosessi, jonka tavoitteena on ehkäistä yritysten kielteisiä ihmisoikeusvaikutuksia. Prosessin tulisi olla jatkuva ja sen sisältö vaihtelee yrityksen toiminnan luonteen ja monimutkaisuuden mukaan. Asianmukaisella huolellisuudella toimivien yritysten tulisi:

1. **Tunnistaa ja arvioida** kaikki todelliset tai mahdolliset kielteiset ihmisoikeusvaikutukset, joihin yritykset voivat olla osallisina joko oman toimintansa tai liikesuhteidensa seurauksena.¹⁹⁶
2. **Ehkäistä ja lieventää** tunnistamiaan kielteisiä vaikutuksia.¹⁹⁷
3. Varmistua, että kielteisiin vaikutuksiin puututaan **seuraamalla** toimenpiteidensä tehokkuutta.¹⁹⁸
4. **Tiedottaa** siitä, miten ne ovat puuttuneet toimintansa ihmisoikeusvaikutuksiin.¹⁹⁹

Vaikutusten ehkäisyyn ja lieventämiseen kuuluu myös yritysten toiminnan aiheuttamien kielteisten vaikutusten hyvittäminen. Mikäli yritys on aiheuttanut tai myötävaikuttanut jo toteutuneeseen vaikutukseen, sen tulisi korjata vaikutukset tai osallistua niiden korjaamiseen.²⁰⁰

YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto määrittelee asianmukaisen huolellisuuden "sellaiseksi harkitsevaisuudeksi, toiminnaksi tai tunnollisuudeksi, jota voidaan asianmukaisesti odottaa järkevältä [henkilöltä] ja jota järkevä [henkilö] tavanomaisesti noudattaa tietyissä olosuhteissa".²⁰¹ Adjektiivi "asianmukainen" huolellisuus-sanan edessä rajaa termin sisältöä ja viittaa tilannekohtaiseen ja riskiperusteiseen lähestymistapaan. Asianmukaisen huolellisuuden sisältö ja toteutustapa eivät ole yhtäläiset kaikille yrityksille kaikissa tilanteissa. Toiminnan asianmukaisen huolellisuuden arviointiin vaikuttaa muun muassa yrityksen toimiala, maantieteellinen toiminta-alue, koko, rakenne ja muut riskitekijät. Vastaavasti myös

195 Englanninkielisessä maailmassa YK:n ohjaavien periaatteiden mukaiseen huolellisuuteen viitataan termillä due diligence, joka on suomalaisessa toimintaympäristössä erityisesti käytössä yrityskauppojen yhteydessä suoritettavaa ennakkotarkistusta tai tutkimusta kuvaavana terminä. Due diligence -termin käytön laajentumisesta myös lainsäädännön puolelle on viitteitä: termiä käytetään esimerkiksi konfliktimineraaliasetuksessa. Kansallisessa lainsäädännössä viitataan tavallisesti huolellisuuden käsitteeseen, jonka käyttöä puoltaa myös vaatimus lainsäädännön yleiskielisyydestä; Lainkirjoittajan opas, 24.2.1 (<http://lainkirjoittaja.finlex.fi/>). Ks. huolellisuus- ja due diligence -termien käytöstä myös; Bonnitca – McCorquodale 2017.

196 YK:n Ohjaavat periaatteet, periaate 18.

197 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 19.

198 YK:n Ohjaavat periaatteet, periaate 20.

199 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 21.

200 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 22.

201 Yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia – Tulkintaopas, 2014, s. 11.

arviointi siitä, onko yritys noudattanut asianmukaista huolellisuutta, tapahtuu tapauskohtaisesti.²⁰² Esimerkiksi EU-alueen ulkopuolisessa valtiossa toteutettavaan tehdashankkeeseen liittyvä asianmukainen huolellisuus ja siihen liittyvät prosessit poikkeavat olennaisesti siitä huolellisuudesta ja prosesseista, joita voidaan edellyttää pk-yritykseltä sen ryhtyessä myymään tuotteitaan Eurooppaan perustettavan sivuliikkeen kautta.

YK:n ohjaavien periaatteiden ja OECD:n toimintaohjeiden asianmukaisen huolellisuuden sisältöä voidaan tiivistää seuraavasti:²⁰³

- huolellisuus koostuu useasta eri prosessista;
- huolellisuus on ennaltaehkäisevää;
- huolellisuus on tilannesidonnaista ja riskiperusteista (vakavimpia riskejä tulee priorisoida);
- huolellisuus on jatkuva prosessi.

Asianmukaisella huolellisuudella toimivien yritysten tulisi 1) tunnistaa ja arvioida toimintansa vaikutukset ihmisoikeuksille ja ympäristölle; 2) ehkäistä ja lieventää tunnistettuja haitallisia vaikutuksia; 3) seurata toimenpiteidensä tehokkuutta ja 4) tiedottaa niistä. Huolellisuuden asianmukaisuus tarkoittaa, että huolellisuus voidaan toteuttaa eri tavoin eri yrityksissä.

Asianmukainen huolellisuus on riskiperusteista. Yritysten tulisi tunnistaa ja priorisoida niiden toimintaan liittyvät olennaisimmat riskit ihmisoikeuksille ja ympäristölle.

5.2.2 Huolellisuus lainsäädännössä

Vaatus toiminnan huolellisuudesta esiintyy useassa eri laissa, ja sen sisältö vaihtelee.²⁰⁴ Yleisesti voidaan kuitenkin todeta, että huolellisuudella tarkoitetaan velvollisuutta tietynlaiseen toimintaan määrätyn riskin realisoitumisen ehkäisemiseksi. Huolellisuus ei velvoita määrätyn lopputuloksen saavuttamiseen. Toimintaan liittyvien riskien realisoituminen ei siten automaattisesti tarkoita, että huolellisuutta olisi laiminlyöty.²⁰⁵ Toinen huolellisuusvelvoitteisiin tyypillisesti liittyvä keskeinen piirre on se, että toimimalla lain edellyttämällä tavalla huolellisesti, toimija voi pyrkiä suojautumaan toimintaansa kohdistuvilta vaatimuksilta. Toimijan huolellisuutta arvioidaan objektiivisesti ja tilannekohtaisesti verrattuna huolellisen henkilön toimintaan vastaavassa tilanteessa.

202 YK:n Ohjaavat periaatteet, periaate 17 kohta b; Yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia – Tulkintaopas, 2014, s. 11, 27.

203 Ks. Study on Due Diligence, s. 159–160; TEM 5/2019, s. 16–20.

204 Heasman 2020; Study on Due Diligence, s. 250–251.

205 Yleisesti huolellisuusvelvollisuudesta ks. myös Study on Due Diligence, s. 158.

Esimerkkinä voidaan mainita ympäristönsuojelulaki, jossa toiminnanharjoittajalle on asetettu velvollisuus olla selvillä toimintansa ympäristövaikutuksista sekä ympäristöriskeistä ja velvoite järjestää toimintansa siten, että ympäristön pilaantuminen voidaan ehkäistä ennakolta. Jos pilaantumista ei voida kokonaan ehkäistä, se on rajoitettava mahdollisimman vähäiseksi.²⁰⁶

Lisäksi voidaan mainita osakeyhtiön johdon toimintaa ohjaava velvollisuus huolellisesti toimien edistää yhtiön etua (ns. huolellisuusvelvollisuus).²⁰⁷ Huolellisuusvelvollisuus asettaa osakeyhtiön johdolle velvollisuuden perustaa yhtiön liiketoimintapäätökset asianmukaiseen harkintaan ja selvitykseen.²⁰⁸ Huolellisuutta arvioidaan objektiivisesti verraten siihen, miten huolellinen henkilö toimisi vastaavassa tilanteessa. Arviointi tehdään päätöksentekohetken tilanteen mukaan. Riskit ja riskinottaminen kuuluvat yritystoimintaan ja niiden arviointi osaksi päätöksentekoa. Riskien realisoituminen eli liiketoimintapäätöksen osoittautuminen jälkikäteen epäonnistuneeksi ei automaattisesti tarkoita, että johto on toiminut huolimattomasti.²⁰⁹ Päätökseen liittyvien riskien ollessa suuria, ennen päätöksentekoa hankittavan selvityksen määrä on oltava vastaavasti suurempi.²¹⁰ Suomen lainsäädännössä esiintyy paljon myös muita huolellisuusvelvoitteita.²¹¹

Yrityksen johto vastaa siitä, että yrityksen toiminnassa noudatetaan soveltuvaa sääntelyä. Suomessa toimiviin yrityksiin ja niiden johtoon kohdistuu jo nykyisellään erilaisia vaatimuksia huolellisesta toiminnasta suhteessa erinäisiin riskeihin. Vaatimusten sisältö ja kattavuus vaihtelevat tilanne- ja tapauskohtaisesti. Pääsääntöisesti huolellisuusvelvoitteet on kuvattu lyhyesti. Poikkeuksena voidaan mainita esimerkiksi työturvallisuuslaki, jossa työnantajan velvollisuuksia ja niissä huomioitavia tekijöitä kuvataan usean momentin verran.²¹²

Huolellisuuteen liittyy tyypillisesti tarvittavan tiedon hankkiminen, riskiperusteinen arviointi, riskien ehkäisy sekä jatkuva seuranta. Kansallisessa sääntelyssä esiintyvän

206 Ympäristönsuojelulaki 6 § ja 7 §. OECD:n toimintaohjeiden (VI.69) mukaan ehkäiseviin toimiin tulee ryhtyä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa.

207 Osakeyhtiölaki, 1 luvun 8 §. Vastaavia huolellisuusvelvollisuuksia on säädetty myös muussa yhteisölaainsäädännössä; Osuuskuntalaki (421/2013) 1 luvun 8 §; vakuutusyhtiölaki, 1 luvun 23 §; yhdistyslaki (503/1989) 6 luvun 35 §; säätiölaki (487/2015) 1 luvun 4 §. Insolvenssitilanteessa vastaava velvollisuus on asetettu pesänhoitajalle; Konkurssilaki (120/2004) 14 luvun 3 §.

208 HE 109/2005 vp., s. 195

209 HE 109/2005 vp., s. 195.

210 Airaksinen et al. 2018, s. 50–55; Mähönen – Villa 2015, s. 365–383.

211 Esimerkkejä huolellisuusvelvollisuuksista löytyy muun muassa seuraavista: Esim. Pelastuslaki (379/2011), 2 luvun 4 §; Kuluttajaturvallisuuslaki (920/2011) 2 luvun 5 §; Elintarvikelaki (23/2006) 3 luvun 16 §; Hissiturvallisuuslaki (1134/2016) 32 ja 54 §; sähköturvallisuuslaki (1135/2016) 21 §; Kemikaalilaki (599/2013) 4 luvun 19 §.

212 Työturvallisuuslaki (738/2002) 2 luvun 8 §. Velvoite kattaa työturvallisuuteen liittyvien tekijöiden arvioinnin, joka noudattaa suhteellisuusperiaatetta, vaara- ja haittatekijöiden ehkäisemisen ja poistamisen sekä jatkuvan seurannan. Tarvittaessa arvioinnissa on käytettävä ulkopuolisia asiantuntijoita (2 luvun 10 §). Huolehtimisvelvollisuuden asianmukaisuuteen ja suhteellisuuteen liittyvä tapauskohtainen arviointi käy ilmi myös oikeustapauksista; KKO 2014:75; KKO 2016:99.

huolellisuuden voidaankin todeta sisältävän samoja elementtejä kuin YK:n ohjaavien periaatteiden ja OECD:n toimintaohjeiden kuvaama asianmukainen huolellisuus. Ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskeva huolellisuusvelvoite voitaisiin siis muotoilla yleiseksi tavoitteeksi edistää tiettyä tavoitetta tai ehkäistä tiettyjä riskejä.

Käytännössä yritykset arvioivat toimintaansa liittyviä riskejä jatkuvasti, pyrkivät ehkäisemään niitä, seuraavat toimintansa tuloksia ja myös tiedottavat toiminnastaan. Asianmukaista huolellisuutta koskevassa lainsäädännössä riskiarvio kohdistuu yrityksen toiminnasta aiheutuviin riskeihin ihmisoikeuksille ja ympäristölle. Lähestymistapa eroaa siten lähestymistavasta, jossa riskejä arvioidaan yrityksen itsensä kannalta.²¹³ Vaikka ihmisoikeuksiin ja ympäristöön kohdistuvat riskit voivat näyttäytyä myös yrityksen riskeinä – esimerkiksi yritykselle aiheutuneiden mainevahinkojen kautta – edellyttää ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskeva asianmukainen huolellisuus yrityksiltä erilaista lähestymistapaa niiden riskienhallintaan.²¹⁴

Lainsäädännössä huolellisuudella tarkoitetaan tavallisesti velvollisuutta toimia noudattaen tilanteeseen sopivaa huolellisuutta määrätyn riskin ehkäisemiseksi. Ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskeva huolellisuus koskisi yritysten velvollisuutta ehkäistä niiden toiminnasta ympäristölle ja ihmisoikeuksille aiheutuvia riskejä.

Huolellisuus on tilannekohtaista ja huolelliselta toimijalta edellytettävät toimenpiteet voivat vaihdella. Huolellisuus ei velvoita määrätyn lopputuloksen saavuttamiseen. Toimintaan liittyvien riskien realisoituminen ei siten automaattisesti tarkoita, että huolellisuutta olisi laiminlyöty. Toiminnan huolellisuuden arviointi tapahtuu jälkikäteen objektiivisesti.

5.2.3 Asianmukaisen huolellisuuden prosessi

Lähtökohtaisesti yritykset päättävät itse riskien arviointiin ja ehkäisyyn liittyvän toimintansa organisoinnista parhaaksi ja sopivammaksi katsomallaan tavalla. Asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen asettamisen tarkoituksena on saada yritykset ottamaan käyttöön riittävät toimet tai prosessit huolellisuuden toteuttamiseksi. Mitä nämä toimenpiteet tai prosessit ovat, voidaan lainsäädännössä määritellä tai jättää tapauskohtaisesti arvioitavaksi. Käytännössä yritykset voivat identifoida ja hallita kielteisiä ihmisoikeus- tai

213 Study on Due Diligence, s. 222.

214 Euroopan komission NFI-direktiivin ilmastoraportointia koskevissa suuntaviivoissa kiinnitetään huomiota riskinäkökulmien eroihin ympäristön osalta ja kiinnitetään huomiota eroon yritykseen arvoon vaikuttavien tekijöiden ja yrityksen toimintaympäristöön ja yhteiskuntaan vaikuttavien tekijöiden välillä. Suuntaviivojen mukaan raportoinnissa on kiinnitettävä huomiota myös lähestymistapojen mahdollisesti erilaiseen aikajänteeseen: "[a]rvioidessaan ilmastoon liittyvien tietojen olennaisuutta yritysten pitäisi ottaa huomioon pidempi aikaväli kuin perinteisesti taloudellisten tietojen yhteydessä"; Komission tiedonanto, Muiden kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevat suuntaviivat: Ilmatoon liittyvien tietojen raportointia koskeva täydennysosa (2019/C 209/01), 2.2.

ympäristövaikutuksiaan esimerkiksi riskiarvioinneilla, sopimusehdoilla, toimittajien auditoinneilla sekä toimittajille suunnatuilla itsearviointikyselyillä. Ympäristö- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnissa voidaan hyödyntää erilaisia hallintajärjestelmiä – tai sisällyttää prosessit osaksi yrityksen jo käytössä olevia riskiarvioita.²¹⁵ Lainsäädännössä yrityksiä on mahdollista velvoittaa ottamaan jotain näitä toimenpiteistä käyttöön.²¹⁶

5.2.3.1 Vaikutusten tunnistaminen

YK:n ohjaavien periaatteiden mukainen huolellisuus pyrkii ehkäisemään yritystoiminnan kielteisiä vaikutuksia. Ehkäisyn edellytyksenä on toiminnan (mahdollisten) vaikutusten tunnistaminen.

Lainsäädännössä yritykselle voitaisiin harkita asetettavaksi ympäristönsuojelulain vaatimusta muistuttava selvilläolovelvollisuus, joka koskisi toiminnan ympäristö- ja ihmisoikeusvaikutuksia.²¹⁷ Vastaavaa ihmisoikeuksia koskevaa velvollisuutta ehdotetaan Norjan raportissa.²¹⁸ Selvilläolovelvollisuus ei asettaisi toiminnanharjoittajalle velvollisuutta olla selvillä kaikista toimintansa vaikutuksista, vaan siihen sisältyy yleensä suhteellisuuden ja asianmukaisuuden elementti.²¹⁹ Selvitysvelvollisuuden sisältö vaihtelee muun muassa yrityksen toimialan ja toiminta-alueen mukaan.²²⁰ Myös YK:n ohjaavat periaatteiden mukaan yritysten tulisi identifoida omalle toiminnalleen oleellimmat riskit ja priorisoida toimensa vakavimpien vaikutusten ehkäisyyn ja lieventämiseen.²²¹ Esimerkiksi pitkissä toimitusketjuissa yritykset voivat keskittyä tunnistamaan niitä toimitusketjun osia, joissa riskit ovat suurimmat ja keskittämään selvitykset näihin.²²²

Saksan epäviralliseen lakiehdotukseen on sisällytetty riskianalyyssissä huomioitavia tekijöistä sekä vaikutusten ehkäisyn integrointi osaksi yrityksen prosesseja.²²³ Lainsäädännössä yrityksen suorittamaa olennaisten riskien identifointia ja priorisointia voidaan harkita ohjattavaksi esimerkiksi velvoittamalla yritystä kiinnittämään erityistä huomiota erityisen haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin. Selvilläolovelvollisuuden sijaan lainsäädännössä veloitteen suhteellisuutta voitaisiin myös korostaa säätämällä esimerkiksi velvollisuus tunnistaa tai selvittää yrityksen toiminnan ympäristö- ja ihmisoikeusriskejä.

215 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 17, kommentaari.

216 Esimerkkejä yrityksen sisäistä valvontaa koskevista määräyksistä löytyy mm. luottolaitoslaista, jonka 7 luvussa säädetään muun muassa hallinto- ja ohjausjärjestelmiä koskevista vaatimuksista.

217 Ympäristönsuojelulaki, 2 luvun 6 §.

218 Norja, Sec. 5.

219 Ks. KHO 2014:187. Norjan luonnoksen osalta ks. Mestad et al. 2019, s. 65.

220 Klinger et al. 2016, s. 26.

221 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 24.

222 OECD:n toimintaohjeet, yleisiä periaatteita koskeva selitysoasa, kohta 16.

223 Saksa, NaWKG, § 2.

YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan yrityksillä tulisi olla tai niiden tulisi osallistua valituskanavaan, jonka kautta yritysten sidosryhmät voivat saattaa yrityksen tietoon riskejä tai jo toteutuneita vaikutuksia.²²⁴ Yritysvastuulainsäädännöstä Ranskan laki sekä konfliktimateriaaliasetus ja Saksan epävirallinen lakiehdotus sisältävät asianmukaiseen huolellisuuteen perustuvan valitus- tai varoituskonfliktimateriaalimekanismin, jolla kerätään tietoa toiminnan riskeistä.²²⁵ Erilaiset yritysten sisäiset valitusmekanismit ovat yleistymässä. Esimerkkinä tästä on EU:n ns. whistleblowing-direktiivi, joka velvoittaa vähintään 50 työntekijän yrityksiä ottamaan käyttöön kanavat sisäisiä ilmoituksia varten.²²⁶ Direktiivin soveltaminen alkaa joulukuussa 2021. Ilmoituskanavat voidaan suunnata ainoastaan yritysten työntekijöille tai myös yrityksen sidosryhmille. Saksan epävirallisen lakiehdotuksen mukaan kanava on tarkoitettu myös yrityksen sidosryhmille. Ranskan lain osalta tätä ei nimenomaisesti ole mainittu, mutta oikeuskirjallisuudessa tämän tarkoituksen on katsottu ilmenevän asiasisällöstä.²²⁷

Pienten yritysten kohdalla oman sisäisen valituskanavan perustaminen saattaa olla ongelmallista jo pelkästään siitä syystä, että pieni henkilöstömäärä hankaloittaa esimerkiksi työntekijöiden valitusten pysymistä nimettöminä. Mahdollisessa lainsäädäntövaiheessa voitaisiin arvioida mahdollisuutta toteuttaa valituskanava keskisuurten ja suurten yritysten osalta esimerkiksi whistleblowing-direktiivin implementoinnissa.²²⁸

Yrityksen sidosryhmien huomiointi on YK:n ohjaavissa periaatteissa tärkeässä roolissa ja liitetään riskiarvioinnin lisäksi myös muun muassa toimenpiteiden tehokkuuden seurantaan.²²⁹ Ranskan lain mukaan huolellisuussuunnitelman laatimisessa tulisi osallistuttaa yhtiön sidosryhmiä.²³⁰ Sidosryhmien osallistaminen ympäristöä koskevaan päätöksentekoon on myös ympäristöoikeudellisesti keskeinen periaate, joka ilmenee esimerkiksi Århusin yleissopimuksesta. Yrityksen näkökulmasta tällainen osallistaminen ympäristöä koskevaan päätöksentekoon voi olla tarkoituksenmukaista paikallisen yhteisön hyväksynnän ja luottamuksen (ns. sosiaalisen toimiluvan) saamiseksi.²³¹

Ympäristölainsäädännön erinäisten lausumis- ja tiedonsaantioikeuksien sekä yritysten raportointivelvollisuuden lisäksi, yrityksen sidosryhmistä henkilöstön osallistamista yritystoimintaan edellytetään muun muassa yritysten yhteistoimintaa koskevassa lainsäädännössä. Kyseisen lain soveltaminen määräytyy yrityksen henkilöstömäärään liittyvien

224 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 29.

225 Ranska, Art. L. 225-102-4. – I; konfliktimateriaaliasetus, 4 artiklan e-kohta; Saksa, NaWKG, 9 §.

226 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/1937, annettu 23 päivänä lokakuuta 2019, unionin oikeuden rikkomisesta ilmoittavien henkilöiden suojelusta (whistleblowing-direktiivi).

227 Savorey 2020, s. 69.

228 Direktiivin koskee tiettyjä unionin oikeuden rikkomuksia; ks. whistleblowing-direktiivi, 2 artikla.

229 Ks. YK:n ohjaavat periaatteet, periaatteet 18. Ks. myös periaatteet 20, 29.

230 Ranska, Art. L. 225-102-4. – I; Savorey 2020, s. 69.

231 Kokko – Mähönen 2015, s. 66–67.

kokorajojen perusteella.²³² Kaikissa tapauksissa sidosryhmien kuuleminen ei kuitenkaan välttämättä ole tarpeellista tai välttämätöntä. YK:n ohjaavat periaatteet huomioivat myös sidosryhmäkonsultaation osalta mahdolliset vaihtelut yrityksen koon ja toiminnan luonteen mukaan.²³³

Yrityksen mahdollisuudet saada tietoja niiden alihankkijoilta tai näiden alihankkijoilta ovat selvästi rajallisemmat kuin yrityksen mahdollisuus saada tietoja niiden määräysvallassa olevilta yrityksiltä ja yhteisöiltä. Jo annetussa raportointi- ja huolellisuuslainsäädännössä yritysten edellytetään kuvaavan niiden prosesseja toimitusketjujen tarkistamiseksi.²³⁴ Käytännössä yritykset voivat esimerkiksi sopimusehdoin edellyttää alihankkijoita ja toimittajiaan noudattamaan ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevaa huolellisuutta toiminnassaan sekä edellyttämään tätä näiden omilta alihankkijoiltaan. Sopimusehtojen täytäntöönpanon valvonta erityisesti pitkällä toimitusketjussa on kuitenkin käytännössä haastavaa, jollei mahdotonta.²³⁵

Myös yritysten sisäinen ihmisoikeuksiin ja ympäristöön liittyvä osaamisen taso vaihtelee. Eräs YK:n ohjaavissa periaatteissa ja lainsäädännössä tarjottu ratkaisu on mahdollisuus käyttää ulkopuolisia asiantuntijoita. Esimerkiksi konfliktimineraaliasetuksessa veloitetaan teettämään tarkastuksia riippumattomalla kolmannella osapuolella.²³⁶ Raportointivelvollisuuden pohjaavan Kalifornian **Transparency Actin** mukaan yritysten tulisi selvityksessään ilmoittaa, mikäli sen toimitusketjujen tarkastusta ei ole suorittanut ulkopuolinen taho.²³⁷

Konfliktimineraaliasetuksen auditointivelvollisuus soveltuu vain rajattuun ja erityisen riskialttiiksi katsottuun alueeseen ja toimintaan. Useita toimialoja ja mahdollisesti laajalti soveltuvaan asianmukaisen huolellisuuden veloitteeseen liitettävän auditointivelvollisuuden asettaminen on hankalammin perusteltavissa. Lisäksi ulkopuolista auditointia tai sertifiointia kohtaan on kuitenkin esitetty kritiikkiä liittyen esimerkiksi auditoiden rajallisiin mahdollisuuksiin havainnoida mahdollisia väärinkäytöksiä sekä tarkastusten rajattu kattavuus.²³⁸

232 Ks. laki yhteistoiminnasta yrityksissä (334/2007), joka soveltuu yrityksiin, joiden työsuhteessa olevien työntekijöiden määrä on säännöllisesti vähintään 20. Laki yhteistoiminnasta suomalaisissa ja yhteisönlaajuisissa yritysryhmissä (335/2007, 7 §) soveltuu yritysryhmiin, joilla on Suomessa vähintään 500 työntekijää, ja näiden yritysryhmien suomalaisiin yrityksiin, joilla on vähintään 20 työntekijää.

233 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 18.

234 Esim. Ranska, Art. L. 225-102-4. – I; UK, Modern Slavery Act, 54(5)(c).

235 Study on Due Diligence, s. 217–218.

236 Konfliktimineraaliasetus, artikla 6.

237 Transparency Act, Sec. 3(c)(1).

238 Study on Due Diligence, s. 73–74; Lebaron – Lister 2015, s. 905–924.

5.2.3.2 Vaikutusten ehkäisy ja toimenpiteiden tehokkuuden seuraaminen

Tunnistettuaan toimintaansa liittyviä kielteisiä ympäristö- tai ihmisoikeusvaikutuksia tai sellaista riskiä, yritysten tulisi ryhtyä toimiin vaikutusten pysäyttämiseksi, ehkäisemiseksi ja lieventämiseksi. Myös jo syntyneiden vaikutusten korjaamisella on tärkeä rooli. Korjaavien toimenpiteiden sääntelyyn liittyy kuitenkin erityiskysymyksiä ja sitä käsitellään tässä selvityksessä erillään vaikutusten ehkäisystä.

Asianmukaisten toimenpiteiden sisältö vaihtelee muun muassa sen mukaan, onko vaikutus jo aiheutunut vai vasta tunnistettu riski, ja sen mukaan, onko yritys aiheuttanut vaikutuksen itse, myötävaikuttanut siihen vai liittyvätkö vaikutukset yrityksen toimintaan esimerkiksi liiketoimintasuhteiden perusteella.²³⁹ YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan yritysten tulisi myös pyrkiä ehkäisemään vaikutuksia myös tilanteissa, joissa vaikutuksia aiheutuu yrityksen toimitusketjussa.²⁴⁰ Kielteisten vaikutusten ehkäisy pohjautuu niiden tunnistamiselle ja sen tulisi tapahtua ennakoivasti. Yritysten tulisi myös varmistua toimenpiteidensä sopivuudesta seuraamalla niiden tehokkuutta. Yritysten velvollisuus ehkäistä, lieventää tai pysäyttää toiminnan haittavaikutuksia voitaisiin myös kirjata lakiin.

YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan osana vaikutusten ehkäisyä, yritysten tulisi järjestää toimintansa siten, että vaikutuksiin voidaan tehokkaasti puuttua.²⁴¹ Vaatimus linkittyy siten asianmukaisen huolellisuuden integroimiseen osaksi yritysten toimintaa. Tämä voi käytännössä tapahtua eri tavoin.²⁴² OECD:n toimintaohjeet tarjoavat esimerkkejä käytännön toimenpiteistä tarkentaessaan huolellisuutta ympäristön osalta. Samoja toimenpiteitä voidaan hyödyntää ja hyödynnetään myös ihmisoikeuksia koskevassa huolellisuuden prosessissa. Osana asianmukaista huolellisuutta yritysten tulisi:

1. Ottaa käyttöön toimintansa kannalta tarkoituksenmukainen ympäristöjärjestelmä tietojen keräämiseksi, ympäristöä koskevien tavoitteiden asettamiseksi ja seuraamiseksi.
2. Antaa julkisuuteen ja työntekijöille riittävät tiedot yrityksen toiminnan ympäristövaikutuksista sekä käydä vuoropuhelua sidosryhmien kanssa.
3. Arvioida ja huomioida ympäristövaikutukset hyödykkeiden ja palvelujen koko elinkaaren ajalta päätöksenteossa. Lieventää aiheutuvia negatiivisia vaikutuksia, mikäli ne eivät ole kokonaan ehkäistävissä.
4. Toteuttaa kustannustehokkaat toimenpiteet ympäristövahinkojen ehkäisemiseksi ja välttämiseksi myös tilanteissa, joissa täyttä tieteellistä varmuutta riskistä ei ole saatavilla.

239 Yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia – Tulkintaopas, 2014, s. 36–39.

240 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 19 ja kommentaari.

241 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 19.

242 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 16; TEM 5/2019, s. 23.

5. Ylläpitää valmiussuunnitelmaa yrityksen toiminnasta aiheutuvien vakavien ympäristö- ja terveyshaittojen sekä onnettomuuksien ja hätätilanteiden estämiseksi, lieventämiseksi ja hallitsemiseksi.
6. Pyrkiä jatkuvasti parantamaan yrityksen ympäristöön liittyvien toimien tasoa muun muassa omaksumalla yrityksen kaikkiin toimintoihin tehokkaaksi havaittuja teknologioita ja prosesseja; kehittämällä ja tarjoamalla palveluita ja tuotteita, jotka eivät aiheuta tarpeettomia ympäristövaikutuksia, ovat turvallisia, vähentävät kasvihuonepäästöjä, kuluttavat vähän luonnonvaroja ja ovat kierrätettävissä tai uudelleen käytettävissä; tiedottamalla kuluttajille tuotteidensa ja palveluidensa ympäristövaikutuksista; ja tutkimalla ja arvioimalla tapoja ympäristötehokkuuden parantamiseksi esimerkiksi kehittämällä strategioita päästöjen vähentämiseksi ja resurssien käytön tehostamiseksi.
7. Tarjota työntekijöille riittävää koulutusta ympäristöön ja turvallisuuteen liittyen.
8. Myötävaikuttaa ympäristön kannalta mielekkään ja taloudellisesti tehokkaan yhteiskuntapolitiikan kehittämiseen.²⁴³

Ranskan laissa yrityksen edellytetään julkistavan huolellisuussuunnitelmansa. Hollannin laki edellyttää lapsityövoiman käyttöä koskevan vakuutuksen antamista.²⁴⁴ Myös Suomessa yrityksiin kohdistuu veloitteita erilaisten käytäntöjen laatimiseksi ja tietojen julkistamiseksi.²⁴⁵ Vastaavaa sitoumusta voitaisiin periaatteessa edellyttää myös asianmukaista huolellisuutta koskevassa lainsäädännössä. Kirjallisten ohjeistusten ja käytäntöjen laatiminen aiheuttaa kuitenkin hallinnollista rasitetta yrityksille eikä soveltuisi pienten yritysten toimintaan. Ihmisoikeuksien ja ympäristön suojaamisen kannalta kirjallisen ohjeistusten heikkoutena on se, että ohjeistusten tehokkaassa siirtämisessä käytäntöön saattaa esiintyä ongelmia.²⁴⁶ Sopimusehtojen käytön asettamista pakottavaksi veloitteeksi hankaloittaa se, että eri yrityksillä voi olla hyvin erilainen neuvotteluasema suhteessa alihankkijoihinsa ja toimittajiinsa. Pk-yritysten resurssit ja mahdollisuudet toteuttaa valvontaa ovat tavallisesti suuria yrityksiä heikommat.²⁴⁷

Kalifornian ja Yhdistyneen kuningaskunnan lakien sääntelemiin raportteihin voi sisältyä selvitys henkilökunnalle annettavasta koulutuksesta.²⁴⁸ Saksan epävirallisessa lakiehdotuksessa ehdotetaan säädettäväksi säännösten noudattamisesta vastaavan henkilön

243 OECD:n toimintaohjeet, VI.1–8.

244 Ranska, Art. L. 225-102-4. – I; Hollanti, 4 artikla.

245 Työturvallisuuslaki, 9 §:n mukaan työnantajalla on oltava työsuojelun toimintaohjelma; Rahanpesulaki, 9 luvun 1 §:n 3 momentti edellyttää toimintaohjeiden laatimista asiakkaiden tuntemista koskevista menettelyistä; luottolaitoslaki, 8 luvun 15 §:n määrää palkitsemista koskevien tietojen pitämisestä saatavilla luottolaitoksen internetsivustolla.

246 *UN Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, A/73/163*, kohta 28.

247 *Study on Due Diligence*, s. 318.

248 Yhdysvallat, Kalifornia, *Supply Chains*, Sec. 3(c)5; UK, *Modern Slavery*, 54(5)f.

(compliance officerin) nimittämisestä.²⁴⁹ Vastaavia yrityksen sisäiseen valvontaan liittyviä säännöksiä löytyy muualta lainsäädännöstä. Esimerkiksi rahanpesulaki sisältää sekä määräyksen työntekijöille annettavasta koulutuksesta että säännöksen noudattamista seuraavan henkilön nimittämisestä.²⁵⁰ Tietosuoja-asetuksessa säädetään tietyin edellytyksin nimittävistä tietosuojavastaavasta, jonka vastuualueelle kuuluu asetuksen noudattamisen valvonnan lisäksi myös käsittelyyn osallistuvan henkilöstön koulutus.²⁵¹

Yrityksillä voi jo olla käytössään erilaisia prosesseja niiden toiminnan aiheuttamien vaikutusten tunnistamiseksi ja arvioimiseksi. Esimerkiksi ympäristönhallintajärjestelmät tähtäävät yrityksen toiminnan kielteisten ympäristövaikutusten vähentämiseen ja positiivisten vaikutusten edistämiseen ottamalla ympäristöasiat järjestelmällisesti huomioon toiminnassa ja sen suunnittelussa.²⁵²

Konfliktimineraaliasetus asettaa hallintojärjestelmiä koskevia veloitteita ja muita konkreettisia ohjeita toimintaan puuttumisesta. Asetus ohjeistaa muun muassa sisäisiin hallintojärjestelmiin tehtävistä muokkauksista, valvontavastuusta, tavarantoimittajien sitoumusten vahvistamisesta ja mineraalien jäljitettävyysohjelmasta.²⁵³ Myös puutavara-asetus sisältää kuvausta muun muassa asianmukaisen huolellisuuden järjestelmän edellyttämistä tiedoista.²⁵⁴ Tätä voidaan selittää sillä, että asetukset sääntelevät vain yhtä toimialaa – ja konfliktimineraalien osalta tiettyä maantieteellistä aluetta – pyrkien ratkaisemaan konkreettisen ongelman/riskin: konfliktimineraaleista saatavien tulojen käyttämisen väkivaltaisten konfliktien ruokkimiseen konfliktialueilla tai laittomasta puunkorjuusta aiheutuvat ongelmat.²⁵⁵ Tällaisessa tilanteessa huolellisuuden toteuttamisen asianmukaisuus eli keinoista ja tarvittavista tiedoista päättäminen yrityksen oman arvion perusteella jää pienempään rooliin.

Yrityksiä voitaisiin periaatteessa velvoittaa ottamaan käyttöönsä tiettyjä järjestelmiä tai prosesseja sen toimintaan liittyvien riskien arvioimiseksi.²⁵⁶ Tällaisten järjestelmien ja prosessien määrittely saattaisi kuitenkin osoittautua hankalaksi erityisesti, mikäli huolellisuuden velvoite soveltuu laajaan joukkoon yrityksiä ja erilaisia toimialoja. Myös yrityksen

249 Saksa, NaWKG, 8 §.

250 Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä (444/2017, *rahanpesulaki*) 9 luvun 1 §.

251 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) 2016/679 luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (*yleinen tietosuoja-asetus*), artikla 37, artikla 39(1) b.

252 Scherf et al 2019, s. 56.

253 Konfliktimineraaliasetus, 4 artikla.

254 Puutavara-asetus, 6 artikla.

255 Konfliktimineraaliasetus, resitaali 1; puutavara-asetus, resitaali 3.

256 Esimerkiksi lääkelaki (395/1987), 30c § edellyttää myyntiluvan, rinnakaistuontimyyntiluvan ja rekisteröinnin haltijoita ottavan käyttöönsä lääketurvajärjestelmä.

järjestelmiä ja hallintoa koskevaan vaatimukseen voitaisiin sisällyttää suhteellisuusarvio.²⁵⁷ Lakiin voitaisiin periaatteessa myös kirjata tarkentavia ohjeita esimerkiksi yrityksen velvollisuudesta käyttää mahdollisuuksien mukaan vaikutusvaltaansa vaikutusten ehkäisemiseksi. Samoin voitaisiin säätää tilanteista, joissa ehkäiseviin toimiin tulisi ryhtyä.²⁵⁸ Myös velvollisuus seurata toimenpiteiden tehokkuutta voitaisiin kirjata lakiin.

On erikseen selvitettävä, voidaanko ja onko tarkoituksenmukaista katsoa, että tiettyä standardia tai auditointijärjestelmää soveltava tai tietyn sertifikaatin omaava yritys noudattaisi lähtökohtaisesti asianmukaista huolellisuutta säännöksen tarkoittamalla tavalla joko kaiken toimintansa tai toimitusketjunjensa osalta.²⁵⁹

Yrityksiltä edellytettävistä toimista aiheutuu yrityksille kustannuksia, jotka voivat muodostua esimerkiksi toimenpiteiden aiheuttamista henkilöstökustannuksista, järjestelmien käyttöönottoon ja ylläpitoon liittyvistä kustannuksista ja ulkoisten asiantuntijoiden käyttämisestä. Erityisesti mikäli lainsäädännössä päädytään laajaan soveltamisalaan, tulee harkittavaksi, miten laajoja toimenpiteitä yrityksiltä voidaan ja on järkevää edellyttää. Näin on myös, koska kaikille pk-yrityksille tai vähäriskisellä toimialalla toimiville yrityksille säädettyistä laajamittaisista toimenpidevelvollisuuksista ei todennäköisesti koituisi vastaavaa hyötyä ihmisoikeuksille tai ympäristölle. Mikäli esimerkiksi valituskanavia, ulkoisten asiantuntijoiden käyttöä tai järjestettäviä koulutuksia koskevia velvoitteita halutaan asettaa, voidaan harkita velvoitteiden asettamista vain tietyn kokorajan ylittävillä tai erityisen riskialttiilla toimialalla toimiville yrityksille.

Ympäristöön ja ihmisoikeuksiin kohdistuvien kielteisten vaikutusten tunnistaminen ja ehkäiseminen ovat asianmukaisen huolellisuuden keskeiset osa-alueet. Kumpaankin osa-alueeseen kuuluva prosessi voi sisältää erilaisia toimenpiteitä riippuen muun muassa yrityksen koosta, toimialasta ja toiminta-alueesta.

Lähtökohtaisesti yritykset päättävät itse, kuinka ne tunnistavat ja ehkäisevät niiden toimintaan liittyviä kielteisiä vaikutuksia, mutta lainsäädännössä yrityksiä voitaisiin myös velvoittaa erinäisiin konkreettisiin toimenpiteisiin, kuten ottamaan käyttöön valitusjärjestelmän, lisäämään huolellisuutta koskevia ehtoja toimittajasopimuksiinsa tai kuulemaan sidosryhmiään prosessin eri vaiheissa.

257 Esimerkiksi luottolaitoslaki 7 luvun 1 §:n mukaan luottolaitoksella on oltava sen toiminnan laatuun, laajuuteen ja monimuotoisuuteen nähden kattavat ja oikeasuhteiset hallinto- ja ohjausjärjestelmät.

258 Ks. Saksa, NaWKG § 6; Sveitsi, Art. 716abis CO (new) 2a.

259 Sertifiointin mahdollisista ongelmista ks. Study on Due Diligence, s. 522–524 ja viitatus tutkimukset.

5.2.3.3 Raportointi- tai selvitysvelvollisuus

YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan yritysten tulisi tiedottaa toimintansa vaikutuksista ja toimista, joihin yritys on näiden johdosta ryhtynyt.²⁶⁰ Tiedottaminen voidaan toteuttaa eri tavoilla ja se voi olla sisällöltään myös vapaamuotoista. Yritysten taloudellista – ja osin muuta – raportointia koskevaa sääntelyä sisältyy jo nykyisellään useisiin lakeihin. Laajasti soveltuvan tilinpäätöksen laatimis- ja rekisteröintivelvoitteen lisäksi yrityksillä on erilaisia raportointi- ja tiedotusvelvollisuuksia, jotka perustuvat esimerkiksi niiden toimialaan tai pörssilistaukseen.²⁶¹ Tiedottamisesta säätäminen liittyy yleensä yrityksille asetettaviin raportointi- ja selvitysvelvollisuuksiin, joiden tarkoituksena on lisätä yrityksen toiminnan läpinäkyvyyttä, mahdollistaa sidosryhmille yritysten toiminnan arviointi sekä lisätä luottamusta yritystoimintaan.²⁶² Esimerkiksi yrityksen kirjanpitolainsäädäntöön liittyvä raportointi auttaa arvioimaan yrityksen taloudellista toimintaa. Muun kuin taloudellisen tiedon raportoinnin on puolestaan tarkoitus tehdä mahdolliseksi yrityksen toiminnan yhteiskunnallisten vaikutusten arviointi.²⁶³

Yritysten tuotantoa koskevalla raportoinnilla voidaan pyrkiä parantamaan kuluttajansuojaa tarjoamalla kuluttajille tietoja yrityksen tuotteiden tai palveluiden tuotannosta ja toimitusketjuista.²⁶⁴ Yrityksen muuhun kuin taloudelliseen toimintaan liittyvän raportoinnin on myös esitetty parantavan toiminnan hallinnointia yrityksen sisällä.²⁶⁵ Saatavilla olevan tutkimustiedon perusteella raportoinnin suorasta yrityksen hallintoa kehittävästä vaikutuksesta on kuitenkin korkeintaan rajallisesti näyttöä.²⁶⁶ Joitakin viitteitä on kuitenkin siitä, että lisääntynyt raportointi on johtanut yrityksiä vastaan nostettujen oikeusjuttujen lisääntymiseen. Näin raportointivelvoite saattaa tehostuneen sidosryhmävalvonnan kautta välillisesti vaikuttaa yritysten toimintaan.²⁶⁷

Ranskan laissa yhtiölle on säädetty velvollisuus julkistaa huolellisuussuunnitelmansa ja selvitys siihen liittyvistä toimistaan yleisölle sekä osana toimintakertomustaan.²⁶⁸ Velvollisuus julkistaa huolellisuussuunnitelma mahdollistaa ainakin periaatteessa yrityksen

260 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 21; periaate 29.

261 Esim. kirjanpitolaki, 3 luku koskien tilinpäätösvelvollisuutta; arvopaperimarkkinalaki, 6-10a luvut koskien pörssiyhtiöiden tiedottamisvelvollisuutta; kaivannaisteollisuuslaki koskien kaivannaisteollisuuteen osallistuvien yhtiöiden raportointivelvollisuutta; luottolaitolaki, 8 luvun 15 § koskien luottolaitosten velvollisuutta pitää palkitsemista koskeva selostus saatavilla internetsivuillaan.

262 OECD:n toimintaohjeet, III.28, VI.65.

263 Esim. SWD(2013) 127, s. 10.

264 Esim. Kalifornia, Sec. 2(i)–(j); Norja, sec. 1.

265 SWD(2013) 127, s. 18 ja siellä viitatu tutkimukset.

266 Study on Due Diligence, s. 344–347.

267 Esim. Koekkoek et al. 2017, 525; Study on Due Diligence, s. 176–177. Yritykset ovat toisaalta myös ilmaisseet, että pyrkimys toimia vastuullisesti esimerkiksi sitoutumalla vapaaehtoisin kansainvälisiin vastuullisuustandardeihin on saattanut johtaa niitä vastaan huolellisuusvelvoitteen väitetyn laiminlyönnin perusteella nostettuihin oikeusjuttuihin; Study on Due Diligence, s. 228.

268 Ranska, Art. L. 225-102-4. – I; Savorey 2020, s. 64.

huolellisuuden toteuttamiseksi tekemien toimien arvioinnin etukäteen ennen kielteisistä vaikutuksista mahdollisesti seuraavaa oikeudellista arviointia. Raportointi ja huolellisuus suunnitelman laatiminen aiheuttavat kuitenkin yrityksille hallinnollisia kustannuksia. Yrityksiltä edellytettävän raportoinnin on katsottu yleensä erityisesti rasittavan pk-yrityksiä. Näitä koskevan raportointiin liittyvän hallinnollisen taakan vähentäminen voisi tapahtua sallimalla vapaamuotoisen ja sisällöltään suppean selvityksen toimittaminen – tai jättämällä ainakin pk-yrityksiä koskeva raportointivelvoite kokonaan säätämättä. Sisällöltään vapaamuotoiseen raportointiin on yleensä haittapuolina liitetty niiden tuottaman informaation laatu ja laajuus sekä vertailukelpoisuuteen liittyvät haasteet.²⁶⁹ Hyvin suppean raportin tai selvityksen mahdollistavan velvoitteen sidosryhmille tai muille valvojille tuottama lisäarvo olisi vähäinen. Toisaalta, erityisesti kaikkia yrityksiä koskevan huolellisuusvelvoitteen kohdalla, huolellisuus suunnitelman tai huolellisuuden toteuttamista koskevan selvityksen tarkan muodon määrittäminen saattaisi osoittautua hankalaksi huolellisuuden tilannekohtaisuudesta ja riskiperusteisuudesta johtuen.

Myös suomalaista yritystä koskeva mahdollinen raportointi- tai selvitysvelvollisuus voitaisiin toteuttaa osana yrityksen vuosiraportointia tai edellyttämällä yritystä julkistamaan selvitys toimistaan esimerkiksi verkkosivuillaan. Osakeyhtiöiden, osuuskuntien ja eräiden muiden yhteisömuotojen samoin kuin muiden pienyritystä suurempien kirjanpitovelvollisten on jo nykyisellään toimitettava jäljennös tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta rekisteröitäväksi patentti- ja rekisterihallitukselle.²⁷⁰ NFI-selvitys annetaan tilinpäätökseen liitettävän toimintakertomuksen osana tai siitä erillisenä selvityksenä. Kirjanpitovelvollisen tilintarkastajan on tarkistettava, että selvitys on annettu.²⁷¹

Suomessa raportointi tai muun selvitysvelvollisuuden lisääminen osaksi vuosiraportointia voitaisiin toteuttaa muuttamalla kirjanpitolakia tai osana erillislakia.²⁷² Erillisillä säädettäessä voitaisiin määrätä raportoinnin toteuttamisesta kirjanpitolain mukaisen vuosiraportoinnin yhteydessä.²⁷³ Selvitykseltä tai raportilta edellytetyt laajuuden sekä velvoitteen soveltamisalan perusteella, voitaisiin päätyä lisäämään velvoite kirjanpitolain toimintakertomusta koskevaan osioon tai mahdollisesti sisällyttää se osaksi NFI-selvitystä. Mikäli velvollisuuden on tarkoitus kattaa mahdollisimman laaja määrä yrityksiä ja poiketa sisällöltään NFI-raportoinnista, säätäminen osana toimintakertomusta voisi olla perusteltua. Toimintakertomuksen ovat velvollisia laatimaan yleisen edun kannalta merkittävät yhteisöt, julkiset osakeyhtiöt sekä osuuskunnat ja yksityiset osakeyhtiöt, jotka eivät ole mikro- tai

269 Esim. *Independent Review of the Modern Slavery Act 2019*, s. 40–41; *Study on Due Diligence*, s. 247.

270 Kirjanpitolaki 3 luvun 9 §.

271 Kirjanpitolaki 3a luvun 1 §, 5 § ja 6 §.

272 Raportointivelvoitteista säännellään myös yhteisöainsäädännössä; esim. osakeyhtiölaki, 8 luku. Yhteisöainsäädäntöön implementoitavat muutokset edellyttäisivät kuitenkin usean lain muuttamista.

273 Kaivannaisteollisuuslaki, 8 §.

pienyrittäjiä.²⁷⁴ Raportointivelvollisuuden liittäminen osaksi toimintakertomusta rajaisi samalla suuren määrän kirjanpitovelvollisia yrityksiä raportointivelvollisuuden ulkopuolelle. Raportointivelvoitteen soveltamisalan kohdalla on huomattava, että sijoittajien ja muiden sidosryhmien kiinnostus kohdistuu yleensä erityisesti suuriin (pörssi)yrityksiin.²⁷⁵ Mahdollisen raportointivelvollisuuden kohdalla vaihtoehtona olisikin rajoittaa velvoite koskevaan ainoastaan tietyn kokoluokan ylittäviä ja/tai riskipitoisella toimialalla toimivia yrityksiä.

Eryisesti muun kuin taloudellisen tiedon raportointivelvollisuus sisältää samoja vaatimuksia kuin toteutetussa yritys vastuusääntelyssä esiintyvät raportointivelvoitteet.²⁷⁶ Mahdollisten päällekkäisyyksien sovittamiseksi esimerkiksi Saksan epävirallinen lakiehdotus tekisi mahdolliseksi NFI-direktiiviä soveltaville yrityksille raportoinnin NFI-selvityksen yhteydessä.²⁷⁷ Vastaavalla säännöksellä suurimpia yrityksiä koskevia päällekkäisiä raportointivelvollisuuksia voitaisiin pyrkiä välttämään myös Suomessa. Myös mikäli huolellisuuteen liittyvä raportointi tai selvitysvelvollisuus kohdistuisi soveltamisalan perusteella useisiin samaan konserniin kuuluviin suomalaisiin yrityksiin, voitaisiin hallinnollista taakkaa vähentää mahdollistamalla konserniyritysten yhteinen raportointi.²⁷⁸

Lainsäädännöllisesti yrityksen selvitys- tai raportointivelvollisuuden toteuttamistavoiksi voidaan erotella vaihtoehtoina ainakin mahdollisen raportointivelvollisuuden sisällyttäminen yrityksen muuhun vuosiraportointiin tai itsenäinen ja erillinen raportti, joka julkaistaisiin esimerkiksi yrityksen verkkosivuilla. Raportoinnin laadun ja hyödyllisyyden parantamiseksi harkittavaksi tulee raportoinnin sisällön määrittely lainsäädännössä sekä mahdollisesti raportoinnin sisältöä koskevan tarkentavan ohjeistuksen laatiminen.

Yrityksen velvollisuus raportoida ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevista toimenpiteistään antaa yrityksen sidosryhmille ja viranomaisille mahdollisuuden arvioida yrityksen toimintaa.

Raportointivelvoitteen kohdalla raporttien vertailukelpoisuus on tärkeää. Kun raportointi edellyttää yrityksiltä resursseja, raportointivelvoitteen osalta voitaisiin päätyä asettamaan rajatumpi soveltamisala kuin muun huolellisuuden velvoitteen osalta. Raportointia voitaisiin edellyttää esimerkiksi vain suurimmilta yrityksiltä. Mahdollisen raportoinnin laadun ja vertailukelpoisuuden parantamiseen voitaisiin pyrkiä raportoinnin sisältöä selventävää ohjeistusta antamalla.

274 Kirjanpitolaki, 3 luvun 1 §:n 3 momentti.

275 NFI-direktiivi, resitaalit 3, 13–14. YK:n Ohjaavat periaatteet, periaate 14, kommentaari.

276 Ks. UK, Modern Slavery Act; Australia, Modern Slavery Act.

277 Saksa, NaWKG, § 11.

278 Esimerkiksi UK:n *Modern Slavery Act*issä lähtökohtana on, että kukin soveltuvuusedellytykset täyttävä yritys laatii oman selvityksensä. Konsernissa voidaan kuitenkin päättää yhteisestä raportoinnista, mikä on usein myös tarkoituksenmukaista tilanteissa, joissa tytäryritykset ovat osa emoyrityksen toimitus- tai hankintaketjuja; Home Secretary, *Transparency in Supply Chains. A Practical Guide*, s. 23–24.

5.2.4 Toiminnan huolellisuuden arviointi

5.2.4.1 Huolellisuuden sääntelyvaihtoehdoista

Asianmukaisen huolellisuuden veloitteen sisällön määrittelyllä on merkitystä myös toiminnan huolellisuuden jälkikäteisarvioinnin kannalta. Kysymys on tärkeä, koska yrityksellä on oltava mahdollisuus vedota huolelliseen toimintaansa esimerkiksi tilanteessa, jossa sitä vastaan on nostettu vahingonkorvauskanne. On lähtökohtaisesti tunnistettavissa kaksi lähestymistapaa asianmukaisen huolellisuuden säätämiseen: (1) prosessin osat lyhyesti läpikäyvä,²⁷⁹ sisällöltään avoimeksi jäävä ja huolellisuuden asianmukaista ja suhteellisuutta painottava säädös sekä (2) huolellisuutta ja siihen kuuluvia toimia tiukemmin raamittava säädös.²⁸⁰

Sääntelyn avoimuus lisää sen joustavuutta eri tilanteissa. Tätä pidettiin tärkeänä tekijänä suunniteltaessa ja toteutettaessa Suomessa osakeyhtiölain uudistusta 2000-luvun alku-puolella. Osakeyhtiölainsäädännön uudistamista koskevassa muistiossa joustavuuden tarvetta perusteltiin sillä, että "[o]sakeyhtiöt toimivat kaikilla mahdollisilla toimialoilla ja mitä erilaisimmilla rahoitusrakenteilla. Näyttäisi selvältä, että yhtiöoikeudellisen sääntelyn on tätä taustaa vasten oltava joustavaa ja yritysten on voitava räätälöidä itselleen sopivia ratkaisuja. Vastaavasti näyttäisi selvältä, että lainsäätäjän mahdollisuudet laatia kaikille yhtiöille sopivia yksityiskohtaisia määräyksiä ovat huonot."²⁸¹ Myöhemmissä selvityksissä osakeyhtiölaissa omaksuttuja ratkaisuja on yleensä pidetty onnistuneina.²⁸² Joustavuuslähtökohdasta voidaan argumentoida, että ainakin kaikkia tai suurta osaa yrityksiä koskevan asianmukaisen huolellisuuden veloitteen olisi oltava sisällöltään joustava.

Mikäli lainsäädännössä päädyttäisiin painottamaan nimenomaan huolellisuuden **asianmukaisuutta** ja **tilannesidonaisuutta**, asianmukaisen huolellisuuden sisältö voitaisiin esittää verrattain suppeasti, esimerkiksi kuvaten velvollisuuden pääelementit: 1) toiminnan vaikutusten arviointi; 2) tunnistettujen vaikutusten ehkäisy ja lieventäminen; 3) toimenpiteiden tehokkuuden seuranta; ja 4) toimenpiteistä tiedottaminen. Näitä velvoitteita voidaan täsmentää listaamalla huolellisuudessa huomioitavia tekijöitä yleisellä tasolla, kuten arvion riskiperusteisuus, suhteellisuus ja säännöllinen päivittäminen sekä sidosryhmien ja/tai haavoittuvassa asemassa olevien huomioon ottaminen prosessin eri vaiheissa. Säännös ei kuitenkaan erittelisi, mitä tietoja yritysten tulee kerätä riskien arvioimiseksi, minkälaisia riskejä niiden tulisi ottaa huomioon missäkin tilanteessa, minkälaisiin toimenpiteisiin niiden on ryhdyttävä riskien ehkäisemiseksi tai minkälaisilla mittareilla toimenpiteiden tehokkuutta tulee seurata.

279 Ks. esim. Ranskan laki; UK, Modern Slavery Act; Australia, Modern Slavery Act.

280 Ks. Konfliktimineraaliasetus.

281 Ks. Airaksinen – Jauhiainen 2000, s. 22.

282 OM 20/2016, s. 8.

Saksan epävirallisessa lakiehdotuksessa muun muassa täsmennetään vaikutusarvion asianmukaisuutta toteamalla, että arvion sisältöön vaikuttavat maa- ja toimialakohtaiset riskit, mahdollisten vaikutusten todennäköisyys ja vakavuus sekä yhtiön koko ja mahdollisuus vaikuttaa toimijaan, joka aiheuttaa vaikutukset. Lisäksi yrityksiä edellyttäisiin suorittamaan syvällisempi vaikutusarviointi tilanteissa, joissa vaikutuksia on havaittu.²⁸³ Vastaava riskiarvioon pohjautuva erityinen huolellisuusvelvollisuus löytyy muun muassa rahanpesulaista, jonka mukaan ilmoitusvelvollisen on sovellettava tehostettua menettelyä asiakkaan tuntemiseksi, jos riskiarvion perusteella asiakassuhteeseen tai liiketoimeen liittyy tavanomaista suurempi rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riski.²⁸⁴

Raportointivelvoitteen sisällön epätasällinen määrittely on saanut kritiikkiä siitä, että se johtaa 1) epäselvyyksiin velvollisuuden sisällöstä ja 2) heikentää yritysten raporttien vertailukelpoisuutta.²⁸⁵ Yrityksiltä edellytettävän asianmukaisen huolellisuuden kohdalla huolellisuuden toteuttamiskeinojen vertailukelpoisuus ei kuitenkaan ole samanlaisessa roolissa kuin sidosryhmien informointiin tähtävien raportointivelvoitteiden kohdalla. Asianmukaisuudesta seuraa, että huolellisuuden toteuttamistapa vaihtelee yrityskohtaisesti.

Jäljelle jää avoimen lainsäädännön mahdollisesti aiheuttama epäselvyys yritykseen kohdistuvista odotuksista. Yrityksen saattaisi olla hankala arvioida, mitä siltä edellytetään asianmukaisen huolellisuuden toteuttamiseksi. Asianmukaiseen huolellisuuteen kuuluvien askelmien kuvaaminen tarkasti, esimerkiksi huomioitavat tekijät listaamalla, helpotaisi yrityksiä hahmottamaan niiltä edellytettäviä toimia. Samalla lähestymistapa saattaisi kuitenkin johtaa siihen, että huolellisuus supistuu ”tarkastuslistan” läpikäynniksi. Tämä ”ylisääntelyn” riski on tunnistettu myös YK:n selvityksessä, joka tunnistaa tarpeen tasapainotella huolellisuuden asianmukaisuuden ja yritysten oikeusvarmuuden välillä.²⁸⁶

Eryteisesti mikäli päädyttäisiin säätämään mahdollisimman suurta yritysryhmää koskeva yritys vastuulaki, asianmukaisen huolellisuuden toteutustavan avoimeksi jättävä lakiteksti saattaisi osoittautua toimivaksi vaihtoehdoksi suhteellisuus- ja riskipohjaisen lähestymistavan toteutumisen kannalta. Asianmukaisen huolellisuuden velvollisuuteen liittyvien täsmällisen sisällön avoimeksi jättävä lakiteksti voi kuitenkin aiheuttaa epävarmuutta yrityksiin kohdistuvien odotusten suhteen. Näin on erityisesti ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskeva huolellisuusvelvoitteen ollessa useille yrityksille vielä uusi asia.²⁸⁷ Avoin ja joustava

283 Saksa, NaWKG, § 2.

284 Rahanpesulaki, 3 luvun 10 §.

285 *Independent Review of the Modern Slavery Act 2015: Final Report*, s. 41–42; *Revision of the Non-Financial Reporting Directive*, Inception impact assessment - Ares(2020)580716.

286 *UN Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises*, A/73/163, kohta 25; High Commissioner for Human Rights, *Improving accountability and access to remedy for victims of business-related human rights abuse: The relevance of human rights due diligence to determinations of corporate liability*, A/HRC/38/20/Add.2, kohta 17.

287 *Study on Due Diligence*, s. 221–222.

velvoite tarkoittaisi, että tuomioistuimilla olisi rooli lakiin liittyvien tulkintojen tekemisessä ja oikeuskäytännön muodostamisessa. Tuomioistuimissa oikeuskäytännön muodostuminen kestää kuitenkin kauan. Ympäristön ja ihmisoikeuksien kannalta uhkana on se, että sisällöltään epäselväksi koettu velvoite ei johda yrityksissä ympäristön ja ihmisoikeuksien suojaamisen kannalta tarkoituksenmukaisten käytäntöjen syntymiseen.

Velvollisuuden sisältöä voitaisiin selvittää käsittelemällä esimerkinomaisesti joitakin asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen täyttämistapoja lakitekstissä, hallituksen esitöissä tai erikseen annettavassa ohjeistuksessa. Mahdollista olisi esimerkiksi sisällyttää lakiin valtuutus huolellisuutta koskevan tarkemman ohjeistuksen antamisesta asetuksella tai valtuuttaa viranomaisen antamaan tarkempaa ohjeistusta huolellisuuden sisällöstä.

Säädettäessä huolellisuudesta, voidaan päätyä laatimaan sisällöltään avoin säännös, joka painottaa huolellisuuden asianmukaisuutta. Vaihtoehtoisesti huolellisuuden edellyttämät toimet voitaisiin pyrkiä määrittelemään mahdollisimman tarkasti – oikeusvarmuutta painottaen. Vaihtoehtoja arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota muun muassa lainsäädännön soveltamisalan piiriin tulevien yritysten määrään.

5.2.4.2 Täydentävä ohjeistus

Lakiin tai lain esitöihin sisällytettävien valtuutusten ja/tai viittausten lisäksi yritysten ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevaa osaamista ja tietoisuutta voidaan pyrkiä lisäämään myös muilla keinoilla. Ei-sitovaa ohjeistusta ja neuvontaa voivat antaa muun muassa viranomaiset, toimialajärjestöt, muut yritysten yhteistyöverkostot, kansalaisjärjestöt ja muut kiinnostuneet tahot. Ohjeistuksessa voidaan huomioida eri kokoiset yritykset ja yritysten eri toimialat.

Koska erilaista ei-sitovaa ohjeistusta on jo laadittu paljon, huolellisuuden sisältöä voidaan pyrkiä myös selkeyttämään viittaamalla näihin. Asianmukaisen huolellisuuden kannalta keskeisiä ovat YK:n ohjaavat periaatteet ja OECD:n toimintaohjeet. Samaa asianmukaisen huolellisuuden periaatetta sovelletaan kuitenkin myös muissa OECD:n ohjeissa sekä erilaisissa toimialakohtaisissa ohjeistuksissa.²⁸⁸ Olemassa olevissa laeissa ja suunnitteilla olevassa lainsäädännössä on omaksuttu erilaisia ratkaisuja tällaisten viittausten tekemiseen: Yritykset velvoitetaan toteuttamaan asianmukaista huolellisuutta esimerkiksi OECD:n toimintaohjeiden ja YK:n ohjaavien periaatteiden mukaisesti²⁸⁹ tai näihin viitataan

288 Ks. esimerkkejä mahdollisista ohjeistuksista, joiden pariin yrityksiä voidaan ohjata; Study on Due Diligence, s. 272–274.

289 Konfliktimineraalisetus, artikkelit 4 ja 5. Myös taksonomia-asetuksen on tarkoitus velvoittaa sitä soveltavia yrityksiä arvioimaan asetuksen vaatimusten täyttämistä YK:n Ohjaavien periaatteiden tai OECD:n Toimintaohjeiden kuvaaman asianmukaisen huolellisuuden prosessin avulla; EU Technical Expert Group on Sustainable Finance (TEG), *Taxonomy: Final report of the Technical Expert Group on Sustainable Finance*, March 2020, s. 32.

mahdollisena kehikkona vaatimusten toteuttamiseksi.²⁹⁰ Kansallisen ohjeistuksen osalta keskeisenä tavoitteena voisikin olla yritysten tietoisuuden ja ymmärryksen lisääminen jo olemassa olevan ohjeistuksen sisältämästä tiedosta.

Yritysten asianmukaiseen huolellisuuteen sisältyvien käytäntöjen levittämistä voidaan pyrkiä edistämään myös yritysten hallinnointia (corporate governance) kehittämällä. Esimerkiksi listayhtiöiden johdon palkitsemisen kytkeminen yhteiskuntavastuuseen liittyviin kriteereihin on nostettu esiin yhtenä mahdollisuutena yritystoiminnan pitkän aikavälin lähestymistavan edistäjänä.²⁹¹ Muun muassa Englannissa yritysten toiminnan vastuullisuutta on pyritty edistämään myös lisäämällä yritysten johdon huolellisuutta koskevaan pykälään velvollisuus huomioida päätöksiä tehtäessä myös vaikutukset ympäristöön, ihmisoikeuksiin ja yhteiskuntaan.²⁹² Lainsäädännön lisäksi yritysten hallinnointia voidaan pyrkiä kehittämään myös hallinnointikodeilla²⁹³ tai muulla omistajaohjaukseen liittyvällä ohjeistuksilla.²⁹⁴ Esimerkiksi valtioneuvoston omistajaohjaukseen koskeva valtioneuvoston periaatepäätös sisältää yritysvastuuta koskevan osion.²⁹⁵ Hallinnoinnin kehittäminen on oma käynnissä oleva keskustelunsa, jota tässä selvityksessä ei laajemmin käsitellä, mutta joka on hyvä ottaa huomioon lainsäädäntöprosessin mahdollisesti edetessä.

5.3 Muita lainsäädännössä huomioitavia kysymyksiä

5.3.1 Määritelmät

5.3.1.1 Ihmisoikeudet

Lainsäädännössä käytettyjen termien sisältö määrittelee myös lainsäädännössä asetettavien velvoitteiden sisältöä. Säädetäessä yrityksille ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskeva asianmukaisen huolellisuuden velvoite, on tärkeää määritellä, mitä termeillä tarkoitetaan. Käytettyjä termejä määrittämällä parannetaan lainsäädännön ymmärrettävyyttä ja oikeusvarmuutta.

290 NFI-direktiivi, resitaali 9.

291 Ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2017/828, direktiivin 2007/36/EY muuttamisesta osakkeenomistajien pitkäaikaiseen vaikuttamiseen kannustamisen osalta. Direktiivin palkitsemista koskevat säädökset on implementoitu Suomessa muutoksilla osakeyhtiölakiin, arvopaperimarkkinalakiin ja Valtiovarainministeriön asetuksella osakkeen liikkeeseenlaskijan palkitsemispolitiikasta ja palkitsemisraportista (608/2019).

292 UK, Companies Act 2006, Sec. 172. Ks. Tsagas 2017. Yhtiön johdon huolellisuuden sääntelyyn liittyvästä laajasta yhtiöoikeudellisesta keskustelusta; ks. esim. Lautjärvi 2017.

293 Suomessa pörssiyhtiöt ovat velvollisia noudattamaan Arvopaperimarkkinayhdistyksen hallinnointikoodia (saatavilla: <https://cgfinland.fi/wp-content/uploads/sites/39/2019/11/hallinnointikoodi-2020.pdf>). Ks. myös Mähönen 2019.

294 Ks. kestävän kehityksen näkökulmasta esitettyjä ehdotuksia; Sjøfjell et al. 2019.

295 Valtioneuvoston kanslia, *Vaurautta vastuullisella omistajuudella. Valtioneuvoston omistajapoliittinen periaatepäätös 8.4.2020*, Helsinki 2020.

Ihmisoikeudet kattavat suuren määrän erilaisia oikeuksia, joista säädetään useissa kansainvälisissä sopimuksissa.²⁹⁶ Ihmisoikeuksiin kuuluvat YK:n ohjaavien periaatteiden mukaisesti **vähintään** YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa, Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa, Taloudellisia sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa sekä ILO:n yleissopimuksissa kuvatut oikeudet.²⁹⁷

Myös toteutuneessa ja ehdotetussa lainsäädännössä suojattavia oikeuksia määritellään muun muassa viittauksilla kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin.²⁹⁸ Suomi on ratifioinut YK:n ohjaavien periaatteiden mainitsemat sopimukset sekä useita muita ihmisoikeussopimuksia. Mahdollisessa lainsäädännössä ihmisoikeuksien määrittely voitaisiin tehdä muun muassa viittaamalla yleisesti kansainvälisesti tunnustettuihin ihmisoikeuksiin, Suomen ratifioimiin ihmisoikeussopimuksiin, tai YK:n ohjaavien periaatteiden mainitsemiin sopimuksiin sekä mahdollisesti muihin keskeiseksi katsottuihin sopimuksiin.²⁹⁹ Mikäli ihmisoikeudet päädyttäisiin määrittelemään listaamalla joukko ihmisoikeussopimuksia, tämä voitaisiin tehdä lainsäädännön liitteessä tai erikseen annettavassa asetuksessa. Hie man vastaavaa lähestymistapaa on noudatettu hankintalaissa, jonka liitteessä luetellaan kansainväliset sosiaali-, ympäristö- ja työoikeuden sopimukset, joiden rikkomista hankintayksikkö voi käyttää harkinnanvaraisena poissulkemisperusteena.³⁰⁰

Suojelun tasoa voidaan säätää lisämääreillä. Esimerkiksi Ranskan asianmukaista huolellisuutta koskeva laki edellyttää ”vakavien” ihmisoikeusloukkausten ehkäisyä.³⁰¹ Ihmisoikeuksien tai vakavan loukkauksen käsitettä ei ole Ranskan laissa tarkemmin määritelty.³⁰² YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan ihmisoikeusvaikutusten vakavuutta arvioidaan niiden mittasuhteiden, laajuuden ja korjaamattomuuden perusteella.³⁰³ Korjaamattomuudella (tai peruuttamattomuudella) viitataan vaikutuksen pysyvyyteen. Vakavuuden määrittely tapahtuisi siis tilannekohtaisesti. Mikäli ihmisoikeusvaikutusten vakavuutta haluttaisiin käyttää lainsäädännön soveltamisalaa rajaavana tekijä, tulisi harkittavaksi myös vakavien ihmisoikeusvaikutusten määrittely.

296 UN Human Rights Council, *Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights*, A/HRC/8/5 (7 April 2008), (kohta 6) toteaa, että yritykset voivat vaikuttaa käytännössä kaikkiin tunnettuihin ihmisoikeuksiin. Oikeuksien listaaminen aiheuttaa riskin siitä, että jokin olennaiseksi osoittautuva oikeus jää mainitsematta.

297 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 12.

298 Ks. Australian *Modern Slavery Act 2018* (Section 4) ja Hollannin lapsityövoiman käyttöä koskeva laki (artikla 2) viittaavat muun muassa ILO:n yleissopimus nro 182, joka koskee lapsityövoiman käytön pahimpia muotoja. Saksan epävirallisen lakiehdotuksen liitteenä on yhteensä 16 ihmisoikeussopimusta, jotka määrittelevät lain tarkoittamat ihmisoikeudet.

299 Muut mainittavat sopimukset voisivat koostua esimerkiksi haavoittuvassa asemassa olevia koskevista sopimuksista; ks. <https://www.ungpreporting.org/resources/how-businesses-impact-human-rights/>.

300 Hankintalaki 81 §:n 1 momentin 5 kohta; liite C.

301 Ranska, Art. L. 225-102-4. – II.

302 Kirjallisuudessa on ehdotettu, että lain tulkinta-apuina käytetään YK:n Ohjaavia periaatteita sekä OECD:n Toimintaohjeita; Savorey 2020, s. 62-63, 65.

303 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 14, kommentaari.

Mahdollista olisi esimerkiksi katsoa vakaviksi ihmisoikeusvaikutuksiksi rikokset, kuten ihmiskauppa, epäinhimillinen kohtelu ja järjestelmällinen syrjintä.³⁰⁴ Tämä kuitenkin rajaisi lain soveltamista selvästi ja saattaisi johtaa siihen, että yritykset eivät tunnista joidenkin niiden toiminnan kannalta keskeisiä ihmisoikeusvaikutuksia.³⁰⁵ Vakavista ihmisoikeusvaikutuksista puhumisen sijaan, voitaisiin mahdollisten määritelmäongelmien ja epäselvyyksien välttämiseksi velvoittaa yritykset keskittymään niiden toiminnan kannalta olennaisimpiin (tai keskeisimpiin) ihmisoikeusvaikutuksiin.³⁰⁶ Ilman tarkempaa määrittelyäkin huolellisuuden veloitteen rajaaminen olennaisiin vaikutuksiin rajaisi huolellisuuden laajuutta ja ohjaisi yrityksiä keskittymään niiden toiminnan olennaisimpien riskien tunnistamiseen ja ehkäisyyn.

5.3.1.2 Ympäristö

Ympäristön määrittely ei ole yksiselitteistä, vaikka ympäristöön liittyvää tai siihen vaikuttavaa sääntelyä löytyy Suomessa useasta eri laista.³⁰⁷ Täsmällistä määritelmää ympäristölle on kuitenkin jokseenkin haastavaa löytää.³⁰⁸ Ympäristönsuojelulain ympäristön määritelmää voidaan hahmotella ympäristön pilaantumisen kautta. Lain mukaan ympäristön pilaantuminen tarkoittaa päästöä, jonka seurauksena (yksin tai yhdessä muiden päästöjen kanssa) aiheutuu terveyshaittaa; haittaa luonnolle ja sen toiminnoille; luonnonvarojen käyttämisen estymistä tai melkoista vaikeutumista; ympäristön yleisen viihtyisyyden tai erityisten kulttuuriarvojen vähentymistä; ympäristön yleiseen virkistyskäyttöön soveltuvuuden vähentymistä; vahinkoa tai haittaa omaisuudelle taikka sen käytölle; tai muu näihin rinnastettava yleisen tai yksityisen edun loukkaus.³⁰⁹

Laissa ympäristövaikutusten arviointimenettelystä aihetta on lähestytty määrittelemällä ympäristövaikutus. Lain mukaan ympäristövaikutuksella tarkoitetaan hankkeen tai toiminnan aiheuttamia välittömiä ja välillisiä vaikutuksia muun muassa ”maahan, maaperään, vesiin, ilmaan, ilmastoon, kasvillisuuteen sekä eliöihin ja luonnon monimuotoisuuteen”; ”yhdyskuntarakenteeseen, aineelliseen omaisuuteen, maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön”; sekä ”luonnonvarojen hyödyntämiseen”.³¹⁰

304 Ks. Norjan lakiehdotus, Sec. 5(2) sekä sen perustelut; Mestad et al. 2019.

305 Ks. vakavuuden määrittelyä koskevasta keskustelusta Zerk 2011, s. 25–29; Pietropaoli 2020, s. 25–26.

306 Norja, Sec. 5(1).

307 Esimerkkeinä voidaan mainita laki ympäristövahinkojen korvaamisesta (737/1994), luonnonsuojelulaki (1096/1996), maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999), merenkulun ympäristönsuojelulaki (1672/2009), jätelaki (646/2011), päästökauppalaki (311/2011), kemikaalilaki (599/2013), ympäristönsuojelulaki (527/2014) sekä laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (252/2017).

308 Ekroos et al. 2012, s. 3.

309 Ympäristönsuojelulaki, 5 §.

310 Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (252/2017, YVA-laki) 2 §.

Rikoslaisissa puolestaan puhutaan ympäristön turmelemisesta, jossa joku tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta ”saattaa, päästää tai jättää ympäristöön esineen, ainetta, säteilyä tai muuta sellaista lain tai sen nojalla annetun säännöksen taikka yleisen tai yksittäistapausta koskevan määräyksen vastaisesti taikka ilman laissa edellytettyä lupaa tai lupaehtojen vastaisesti.” Ympäristön turmeleminen voi tapahtua myös rikkomalla erinäisiä pykälän määrittelemiä säädöksiä.³¹¹ Kansainvälisistä standardeista ISO 26000 määrittelee ympäristön ”organisaation toiminnan luonnolliseksi ympäristöksi, sisältäen ilman, veden, maan, luonnonvarat, kasviston, eläimistön, ihmiset, ulkoavaruuden ja niiden keskinäiset suhteet”.³¹²

Tämän selvityksen kannalta tärkein ympäristöön liittyvä määritelmäkysymys koskeekin kenties sitä, mielletäänkö ympäristö itsessään asianmukaisen huolellisuuden suojakohteeksi vai onko sillä merkitystä erityisesti tilanteissa, joissa ympäristöä suojelemalla suojataan myös ihmisoikeuksia – esimerkiksi oikeutta puhtaaseen, turvalliseen, terveelliseen ja kestäväan ympäristöön.³¹³ Kansainvälisesti trendinä näyttäisi olevan ympäristön käsitteleminen myös itsenäisenä suojankohteena.³¹⁴ Oikeuskäytännön muotoutuminen on kuitenkin vielä kesken eikä asianmukaisen huolellisuuden soveltumista erilaisiin ympäristövaikutuksiin ole täyttä selvyttä. Ympäristö- ja ihmisoikeusvaikutusten välisen yhteyden osalta voidaan myös huomata, että vaikka ympäristövaikutuksiin ei aina liittyisikään suoria ja/tai välittömiä ihmisoikeusvaikutuksia, välilliset tai pitkän aikavälin vaikutukset ovat mahdollisia.³¹⁵ Esimerkiksi ympäristön monimuotoisuuden säilyttäminen, kestävä kehitys ja ilmastomuutoksen torjunta voidaan nähdä myös ihmisoikeustoimina: niillä turvataan ihmisten ylisukupolvista oikeutta nauttia ympäristöstään ja luonnonvaroista.³¹⁶

Ympäristölainsäädännön tarkoituksena ei ole estää kaikkia toiminnan haittavaikutuksia ympäristöön. Toiminnanharjoittajat saavat – tarvittaessa arviointimenettelyn ja/tai ympäristölupaprosessin läpikäytyään – harjoittaa toimintaansa tiettyjen raja-arvojen puitteissa.³¹⁷ Tavanomaiseksi katsotun haitan osalta yksityishenkilöillä on sietämisvelvollisuus. Henkilövahingon, esimerkiksi terveyshaitan, kohdalla sietämisvelvollisuutta ei ole.³¹⁸

311 Rikoslaki, 48 luvun 1 §.

312 ISO 26000:2010, 2.6.

313 Esimerkiksi ympäristövahingolla voidaan viitata niin ympäristöllisen häiriön (esimerkiksi pilaantumisen) välityksellä aiheutettuun vahinkoon kuin ympäristölle itselleen aiheutuneeseen vahinkoon; *Waris 2009*, s. 18–19.

314 NFI-direktiivi, Ranskan laki sekä Sveitsin vastaehdotus ja Saksan epävirallinen lakiehdotus sisältävät kaikki myös ympäristöä koskevia velvoitteita. Ks. myös Scherf et al. 2019, s. 15.

315 Study on Due Diligence, s. 184–190; Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, *Climate change and poverty*, A/HRC/41/39 (July 2019).

316 Esim. COM(2020) 380.

317 Ks. esim. ympäristönsuojelulaki, 52 §.

318 Hollo 2009, s. 123–124.

Mikäli asianmukainen huolellisuus koskee myös ympäristöä itsessään, tuleekin arvioitavaksi se, minkä viitekehyksen puitteissa ympäristöä koskevaa huolellisuutta arvioidaan.³¹⁹

OECD:n toimintaohjeiden mukaan yritysten tulisi toimintapaikkojensa lainsäädännön *sekä asiaankuuluvien kansainvälisten sopimusten, periaatteiden ja tavoitteiden puitteissa* pyrkiä suojelemaan ympäristöä sekä kansanterveyttä, varmistamaan yleinen turvallisuus ja muutoin toimia kestävä kehityksen tavoitteita edistäen.³²⁰ Samankaltaisesti muotoiltuja tavoitteita sisältyy muun muassa ympäristönsuojelulakiin.³²¹ Sekä Sveitsin vastaehdotuksessa että Saksan epävirallinen lakiehdotuksessa ympäristönsuojelun tason määritelmään on sisällytetty maita sitovat kansainväliset sopimukset.³²² Suomi on osapuolena yli sadassa kansainvälisessä ympäristösopimuksessa, joiden joukossa on eri aihekokonaisuuksiin keskittyviä sopimuksia, alueellisia sopimuksia ja kahdenvälisiä sopimuksia.³²³ Mahdollisessa yritysvastuulaisissa suojeltavien oikeushyvien ja/tai tavoitteiden muotoilussa voidaan hyödyntää muualla ympäristölainsäädännössä käytettyjä määritelmiä. Näiden lisäksi voidaan viitata esimerkiksi tiettyihin keskeisiin ympäristösopimuksiin.³²⁴

Ranskan asianmukaista huolellisuutta koskevassa lainsäädännössä ympäristöä koskeva huolellisuus edellyttää yhtiön toiminnan aiheuttamien vakavien henkilö-, terveys- tai ympäristövahinkojen ehkäisemistä.³²⁵ Laissa ei tarkemmin määritellä vakavuutta. Saksan epävirallinen lakiehdotus puolestaan soveltuisi merkittäviin ympäristönsuojelun periaatteiden rikkomuksiin tai merkittävään ympäristön pilaantumiseen.³²⁶ Merkittävistä ympäristövaikutuksista puhutaan myös muualla ympäristöä koskevassa lainsäädännössä.³²⁷ Ympäristövaikutusten merkittävyyden voidaan katsoa täyttyvän tietyn hanketyypin ja kokoluokan täytyessä tai tapauskohtaisen arvioinnin perusteella.³²⁸ Lainsäädännössä tarkoitettujen ympäristövaikutusten luonnetta tarkentavia määreitä lisäämällä vaikutetaan asianmukaisen huolellisuuden soveltamisalaan. Ympäristövaikutusten ihmisoikeusvaikutuksista poikkeavasta luonteesta johtuen tietyn haittakynnyksen asettamisen arviointi tulisi suorittaa erillään ihmisoikeuksia koskevasta arvioinnista. Mikäli lainsäädännössä ei määriteltäisi

319 Scherf et al. 2019, s. 56–57.

320 OECD:n Toimintaohjeet, VI.

321 Ympäristönsuojelulaki, 1 §.

322 NaWKG, section 2, 3 § 8; Sveitsin vastaehdotus, 716a^{bis} kohta 6.

323 Ympäristöministeriö, *Kansainväliset ympäristösopimukset ja Suomi*.

324 Esim. Ympäristöministeriön ”Keskeiset kansainväliset ympäristösopimukset sekä niiden tavoitteet ja toteutuminen”, (saatavilla: <https://www.ym.fi/download/noname/%7BDDC31061-F914-4DF6-9483-E2C2F57B5E10%7D/146070>).

325 Ranska, artikla L. 225-102-4. – I.

326 Saksa, NaWKG, 3 §:n 10 kohta.

327 Esim. ympäristövaikutusten arviointimenettely soveltuu hankkeisiin ja niiden muutoksiin, joilla todennäköisesti on *merkittäviä* ympäristövaikutuksia; YVA-laki, 3 §.

328 Ympäristönsuojelulaki, 27 § ja YVA-laki, 3 § sekä liite 2, jossa esitellään tapauskohtaisessa arvioinnissa huomioitavia tekijöitä.

esimerkiksi merkittävää ympäristövaikutusta, voisi merkittävyyden tulkinta tapahtua muun ympäristöä koskevan lainsäädännön pohjalta.

Ihmisoikeudet määritellään kansainvälisissä sopimuksissa.

Ympäristöä voidaan määritellä eri tavoilla. Ympäristövaikutukset voidaan jakaa karkeasti kahteen osaan: 1) sellaiset, joilla on ihmisoikeusvaikutuksia sekä 2) sellaiset, joista vaikutuksia aiheutuu ainoastaan ympäristölle. Mahdollisen lainsäädännön valmistelussa tulisikin ratkaista, mitä oikeushyvää ympäristöä koskevalla asianmukaisella huolellisuudella suojataan.

Lain soveltamisen ja tulkinnan kannalta merkitystä on myös ihmisoikeus- tai ympäristövaikutuksiin mahdollisesti lisättävillä määreillä, kuten **vakava, merkittävää** tai **olennainen**, joilla on lain soveltamisalaa supistava vaikutus. Näiden lisämääreiden tarkoituksenmukaisuutta tulisi arvioida erikseen ympäristön ja ihmisoikeuksien osalta.

5.3.1.3 Toimitus- ja arvoketjut

YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan yritykset voivat aiheuttaa kielteisiä vaikutuksia myös epäsuorasti, liiketoimintasuhteidensa kautta.³²⁹ Yritysten tuotantoprosessit voidaan tytäryhtiöiden sekä pitkien ulkoistus- ja alihankintaketjujen kautta hajauttaa maantieteellisesti ja organisatorisesti. Yritysten tuotantoketjut voivat kattaa sekä yrityksen kanssa suorassa sopimussuhteessa olevia toimijoita että näiden omia sopimuskumppaneita, joihin yrityksellä ei ole suoraa sopimussuhdetta. Rakennetta voidaan kuvata puhumalla esimerkiksi toimitus- tai arvoketjuista.³³⁰

YK:n ohjaavissa periaatteissa käytetään termiä arvoketju. Yritysvastuulaeissa on käytetty termiä toimitusketju, jonka määritelmä saattaa kuitenkin vaihdella.³³¹ Toimitusketju-ilmaus esiintyy kansallisessa lainsäädännössä.³³² Toimitusketjun määrittelyssä olennaista on määrittellä, kuinka pitkälle yrityksen toimitusketjussa asianmukainen huolellisuus ulottuu.

329 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 13.

330 Salminen – Rajavuori 2019, s. 388.

331 Salminen – Rajavuori 2019, s. 401.

332 Esim. lääkelaki 395/1987; laki lelujen turvallisuudesta 1154/2011.

5.3.1.4 Yritys

Asianmukaisen huolellisuuden velvoite koskee yrityksiä.³³³ Yritystä ei YK:n ohjaavissa periaatteissa määritellä. OECD:n toimintaohjeiden perusteella käsitteellä tarkoitetaan taloudellista toimintaa harjoittavaa yritystä tai muuta kokonaisuutta, joka kykenee koordinoimaan yksiköidensä toimintaa eri tavoilla.³³⁴ Yritystoimintaa voidaan Suomessa harjoittaa erilaisissa oikeudellisissa muodoissa. Yleisin yritysmuoto Suomessa on osakeyhtiö. Kommandiittiyhtiöitä, avoimia yhtiöitä ja osuuskuntia on vähemmän.³³⁵ Osuuskuntien ja kommandiittiyhtiöiden joukossa on kuitenkin myös liikevaihdolla ja taseella mitattuna suuria toimijoita. Myös säätiö ja yhdistys saattavat harjoittaa taloudellista toimintaa. Eri yritysmuotoja koskeva lainsäädäntö on Suomessa sisällytetty omiin erillislakeihinsa.³³⁶ Suomessa julkisyhteisöistä valtio ja kunnat osallistuvat yritystoimintaan omistamalla markkinoilla toimivia yrityksiä. Nämä yritykset tulevat soveltamisalan piiriin muun lainsäädännön kautta. Kunnilla ja valtioilla voi olla myös liikelaitoksia, joista säädetään omissa laeissaan.³³⁷ Lain soveltamisalan rajoittamista tiettyyn taloudellista toimintaa harjoittavaan yritysmuotoon on vaikea löytää perusteita.

Ulkomaisten yritysryhmien suomalaisten tytäryhtiöiden osuus Suomen yritystoiminnasta on suuri usealla toimialalla.³³⁸ Ulkomaiset yritykset voivat muiden yhteisömuotojen ohella harjoittaa Suomessa toimintaa perustamalla sivuliikkeen. Palveluita voidaan myös tarjota Suomeen sivuliikettä tai muuta rekisteröitävää yhteisöä perustamatta. Tässä tapauksessa palveluntarjoaja ei Suomessa kuulu yhteisölainsäädännön tai kirjanpitolain soveltamisalan piiriin. Tällaisetkin yritykset voivat kuitenkin rekisteröityä Suomessa verovelvollisiksi.³³⁹

333 Englannin laki soveltuu rekisteröityihin yhteisöihin sekä henkilöyhtiöihin; Home Secretary, *Transparency in Supply Chains. A Practical Guide*, s. 8. Australian laki kattaa myös säätiöt (trust), julkisyhteisöjen omistamat yritykset sekä maassa verovelvolliset yritykset; Australia, Modern Slavery Act 2018, Section 4, 5(1). Ranskan asianmukaista huolellisuutta koskevan lainsäädännön osalta on käyty keskustelua siitä kuuluvatko Sociétés par Actions Simplifiées (S.A.S) -muotoiset yritykset soveltamisalan piiriin; Brabant – Savorey 2017a, s. 3-5.

334 OECD:n Toimintaohjeet (TEM 5/2012), s. 11.

335 Yritysten lukumäärät kaupparekisterissä. PRH:n tilastoissa on myös mukana yksityinen elinkeinonharjoittaja eli ns. toiminimi. Koska yksityinen elinkeinonharjoittaja ei kuitenkaan ole yrittäjästä erillinen oikeushenkilö tai yritys, elinkeinonharjoittajia ei tässä selvityksessä käsitellä.

336 Osakeyhtiölaki, osuuskuntalaki, laki avoimesta yhtiöstä ja kommandiittiyhtiöstä (389/1988), säätiölaki, yhdistyslaki. Lisäksi on erityislainsäädäntöä, jossa säädetään muun muassa tietyillä toimialoilla toimivista yhtiöistä, kuten vakuutusyhtiöistä ja luottolaitoksista.

337 Kuntalaki (410/2015), 9 luku; laki valtion liikelaitoksista (1062/2010).

338 Suomen virallinen tilasto (SVT): Ulkomaiset tytäryhtiöt Suomessa [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-9552. 2018, Liitekuvio 2. Ulkomaisten tytäryhtiöiden osuus koko Suomen yritystoiminnasta vuonna 2018. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 4.5.2020]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/ulkoy/2018/ulkoy_2018_2019-12-19_kuv_002_fi.html.

339 Ks. Yritys- ja yhteisötietolaki (244/2001) 3 §

Lainsäädännössä voidaan erilaisten oikeudellisten muotojen listaamisen sijaan viitata yleisesti yrityksiin tai yhteisöihin – tai harjoitettavaan elinkeinotoimintaan.³⁴⁰ Elinkeinotoiminnan määritelmä on laaja ja kattaa toimintaa, jonka sisällyttäminen yritysvastuusäädöksen piiriin ei liene tarpeen, muun muassa luonnollisten henkilöiden ja kuolinpesien harjoittaman elinkeinotoiminnan.³⁴¹ Näiden rajaaminen soveltamisalan ulkopuolelle voisi tapahtua esimerkiksi ulottamalla soveltamisalan vain yritys- ja yhteisötietojärjestelmään rekisteröitäviin yksityisoikeudellisiin oikeushenkilöihin.³⁴²

5.3.2 Soveltamisala

5.3.2.1 Lain soveltuminen eri kokoluokan yrityksiin

Yrityksiin kohdistuu erilaisia velvoitteita muun muassa niiden koon, toimialan ja toiminta-alueen perusteella. YK:n ohjaavien periaatteiden lähtökohtana on, että kaikkien yritysten on noudatettava asianmukaista huolellisuutta niiden koosta ja muista tekijöistä riippumatta. Euroopan komission huolellisuusvelvoitetta koskevassa selvityksessä (Study on Due Diligence, 2020) käsiteltiin sääntelyvaihtoehtoina 1) suuriin yrityksiin soveltuva huolellisuuden velvoitetta; 2) kaikkiin yrityksiin soveltuva huolellisuuden velvoitetta sekä 3) kaikkiin yrityksiin soveltuva huolellisuuden velvoitetta, jonka lisäksi suurimpia yrityksiä koskisi esimerkiksi ilmastotavoitteisiin liittyvä lisävelvoite.³⁴³

Toteutuneissa lakihankkeissa on päädytty rajaamaan huolellisuusvelvoitteen soveltamisalaa joko kaventamalla velvoitteen sisältöä (esimerkiksi velvoitteen koskiessa tiettyjä vakavia ihmisoikeusloukkauksia, kuten ihmiskauppaa) tai supistamalla sen soveltamisalaan kuuluvien yritysten määrää. Sisällöltään laajimman, ihmisoikeuksia ja ympäristöä, koskevan huolellisuusvelvoitteen säätänyt Ranska päätyi rajaamaan velvoitteen soveltamisalaa voimakkaasti. Ranskan säätämä huolellisuusvelvoite soveltuu ranskalaisiin yhtiöihin, joilla on vähintään 5 000 työntekijää Ranskassa tai 10 000 työntekijää Ranskassa ja muissa maissa.³⁴⁴ Jos vastaava rajaus tehtäisiin suomalaisessa yritysvastuulaissa, laki koskisi arviolta noin 30 suomalaista yritystä. Hollannin lapsityövoiman käyttöä koskeva laki soveltuu kaikkiin hollantilaisille loppukäyttäjille tuotteita tai palveluita myyviin yrityksiin niiden koosta riippumatta, mutta sen huolellisuusvelvoite on selvästi Ranskan laissa säädettyä huolellisuusvelvoitetta suppeampi.

340 Kaupparekisterilaki (129/1979), 1 §:ssä viitataan elinkeinonharjoittajaan; laissa yrityksen saneerauksesta (47/1993) (1 §) puhutaan yritystoiminnasta.

341 Ks. Yritys- ja yhteisötietolaki (244/2001) 2 §.

342 Yritys- ja yhteisötietolaissa (3 §:n 1 momentin 3 kohta) julkisoikeudellisiksi oikeushenkilöiksi katsotaan: valtio ja sen laitos, kunta, kuntayhtymä, seurakunta ja muu uskonnollinen yhdyskunta sekä muu julkisoikeudellinen oikeushenkilö.

343 Study on Due Diligence, s. 254–256.

344 Ranska, artikla L. 225-102-4.-I.

Myös Saksan ja Sveitsin lakiehdotukset huomioivat ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevan asianmukaisen huolellisuuden. Molemmissa ehdotuksissa velvoitteen soveltamiselle on asetettu rajat, jotka ovat Ranskan soveltamisalaa laajemmat: Sveitsin ehdotuksessa yrityksen tasetta ja liikevaihtoa koskevat raja-arvot on asetettu selvästi NFI-direktiivin raja-arvoja³⁴⁵ korkeammalle ja Saksan (epävirallisessa)³⁴⁶ ehdotuksessa rajat on asetettu kirjanpidodirektiivin suuren yrityksen tasolle.³⁴⁷ Uutena elementtinä ehdotuksissa on se, että ne mahdollistaisivat riskiarvion perustuvat poikkeukset.

Soveltamisalan kannalta keskeinen raja on toteutuneissa ja ehdotetuissa lainsäädännössä liittynyt yleensä yrityksen kokoon, jonka mittareina on käytetty kirjanpitosääntelystä tuttuja raja-arvoja: taseen loppusummaa, liikevaihtoa ja henkilöstömäärää.

Myös Suomen mahdollisen lainsäädännön kohdalla tulee ratkaistavaksi yrityksen kokoa koskeva soveltamisalan raja. Yritysten koon mukaan tapahtuva soveltamisalan rajaaminen vaikuttaa suoraan siihen, kuinka moneen yritykseen lakia sovellettaisiin. Muun kuin taloudellisen tiedon raportoinnin piirissä olevia yleisen edun kannalta merkittäviä suuria yrityksiä on Suomessa tällä hetkellä noin 100. Vuonna 2018 pelkällä henkilöstömäärällä mitattuna Suomen 286 042 yrityksestä (pois lukien maa-, metsä- ja kalatalous) suuryrityksiä (henkilöstömäärä vähintään 250) oli 657, keskisuuria yrityksiä (henkilöstö 50–249) oli 2 995, pienyrityksiä (henkilöstö 10–49) 16 498 ja mikroyrityksiä (henkilöstö 1–9) 265 894.³⁴⁸ Asettamalla asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen soveltamisraja suuriin yrityksiin, suuriin ja keskisuuriin yrityksiin, suuriin ja pk-yrityksiin tai kaikkiin yrityksiin voidaan huomattavasti vaikuttaa velvoitteen piiriin tulevien yritysten määrään.

Seuraavassa taulukossa on esimerkkejä lainsäädännöstä löytyvistä raja-arvoista, joista voidaan hakea johtoa myös yritys vastuullaissa mahdollisesti sovellettaviksi raja-arvoiksi.

345 Muun kuin taloudellisen tiedon raportointiin ovat velvollisia suuret yleisen edun kannalta merkittävät yritykset, joilla on sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittynyt vähintään kaksi seuraavista raja-arvoista tilinpäätöspäivänä: 1) taseen loppusumma 20 miljoonaa euroa; 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto 40 miljoonaa euroa; 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 500 työntekijää.

346 Kyseessä on vuodettu lakiehdotus, jonka taustalla ei ole virallista lainsäädäntöaloitetta.

347 Suureksi yritykseksi lasketaan yritykset, joilla on sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittynyt vähintään kaksi seuraavista raja-arvoista tilinpäätöspäivänä: 1) taseen loppusumma 20 miljoonaa euroa; 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto 40 miljoonaa euroa; 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 250 työntekijää.

348 Ks. Suomen yrittäjien Yrittäjyystilastot (https://www.yrittajat.fi/sites/default/files/yrittajyystilastot_2020.pdf). Tilasto perustuu tilastokeskuksen yritystietoihin. Luvut eivät sisällä maa-, metsä- ja kalataloutta; ks. https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_yritykset.html#Yritykset. Kaikki kirjanpitolaisten raja-arvot huomioiva, mikro- ja pienyrityksiä koskeva tilasto vuodelta 2013 antaa vastaavia suhdelukuja mikro- ja pienyrityksille; HE 89/2015 vp, s. 19-20.

	Säännös	Määritelmä/ yritykset joihin velvollisuus soveltuu
Mikroyritys	Kirjanpitolaki (KPL) 1:4b; tilinpäätösdirektiivi, artikla 3(1).	Kirjanpitovelvollinen, jolla sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittyy enintään yksi seuraavista raja-arvoista tilinpäätöspäivänä: 1) taseen loppusumma 350.000 €; 2) liikevaihto 700.000 €; tai 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 10 henkilöä.
Pienyritys	KPL 1:4a; tilinpäätösdirektiivi, artikla 3(2).	Kirjanpitovelvollinen, jolla sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittyy enintään yksi seuraavista raja-arvoista tilinpäätöspäivänä: 1) taseen loppusumma 6.000.000 € (tilinpäätösdirektiivin mukaan 4.000.000 €); 2) liikevaihto 12.000.000 € (tilinpäätösdirektiivin mukaan 8.000.000 €); tai 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 50 henkilöä.
Keskisuuri yritys	Tilinpäätösdirektiivi, artikla 3(3). Vastaava määrittely ei sisälly kirjanpitolakiin.	Kirjanpitovelvollinen, joka ei ole mikroyritys tai pieni yritys, ja jolla ylittyy enintään yksi seuraavista raja-arvoista tilinpäätöspäivänä: 1) taseen loppusumma 20.000.000 €; 2) liikevaihto 40.000.000 €; tai 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 250 henkilöä.
Suuryritys	KPL 1:4c; tilinpäätösdirektiivi, artikla 3(4)	Kirjanpitovelvollinen, jolla sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittyy vähintään kaksi seuraavista raja-arvoista tilinpäätöspäivänä: 1) taseen loppusumma 20.000.000 €; 2) liikevaihto 40.000.000 €; tai 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin 250 henkilöä.
Yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö	KPL 1:9	Suomalainen yhteisö, jonka liikkeeseen laskema osake, velkakirja tai muu arvopaperi on kaupankäynnin kohteena arvopaperimarkkinalain (746/2012) 2 luvun 5 §:ssä tarkoitetulla säännellyllä markkinalla; luottolaitostoiminnasta annetun lain (610/2014) 1 luvun 7 §:ssä tarkoitettu luottolaitos; ja vakuutusyhtiölain (521/2008) 1 luvun 1 §:ssä tarkoitettu vakuutusyhtiö.
Velvollisuus muun kuin taloudellisen tiedon raportointiin	KPL 3a:1; NFI-direktiivi	Yleisen edun kannalta merkittävät suuret yritykset, joiden työntekijämäärä tilikauden aikana on keskimäärin yli 500 henkilöä .
Velvollisuus valita tilintarkastaja	Tilintarkastuslaki 2:2	Tilintarkastaja voidaan jättää valitsematta yhteisössä, jossa sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täyttynyt enintään yksi seuraavista edellytyksistä: 1) taseen loppusumma ylittää 100.000 €; 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200.000 €; tai 3) palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä.
Velvollisuus valita KHT-tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö	Tilintarkastuslaki 2:5	Säännellyllä markkinalla kaupankäynnin kohteena oleva yhteisö, tai jos yhteisössä/säätiössä päättyneellä tilikaudella täyttyy vähintään kaksi seuraavista edellytyksistä: 1) taseen loppusumma ylittää 25.000.000 €; 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 50.000.000 €; tai 3) yhteisön/säätiön palveluksessa on keskimäärin yli 300 henkilöä.

Yritysten koon mukaan tapahtuvaa soveltamisalan rajaamista on pidetty erityisesti pienempien yritysten hallinnollisen taakan keventämisen kannalta tärkeänä.³⁴⁹ Sisällöltään laaja huolellisuusvelvoite on kansallisessa lainsäädännössä ja lainsäädäntöehdotuksissa yhdistynyt soveltamisalan rajaamiseen tyypillisesti tietyn kokoluokan ylittäviin yrityksiin. Ratkaisun taustalla on muun muassa se, että kaikille yrityksille säädettävä yhtäläisen velvoitteen suhteellinen kustannus pk-yrityksille on väitetty olevan suurempi kuin suurille yrityksille.³⁵⁰ Toisaalta on huomioitava, että YK:n ohjaavien periaatteiden mukainen asianmukainen huolellisuus huomioi erilaiset yritysmaat ja niiden toimintaan sisältyvät riskit. Vähäriskisellä toimialalla toimivilta mikro- tai pk-yritykseltä edellytettävä asianmukainen huolellisuus poikkeaisi näin sisällöltään ja kustannuksiltaan suuren monikansallisen pörssiyhtiön asianmukaisesta huolellisuudesta.³⁵¹ Joidenkin asianmukaiseen huolellisuuteen mahdollisesti liitettävien velvoitteiden kohdalla velvoitteen sisällön sopeuttaminen pienille yrityksille sopivaksi ei välttämättä olisi tarkoituksenmukaista. Näissä tapauksissa voitaisiin harkita velvoitekohtaisten soveltamisrajojen asettamista. Esimerkiksi hallinnollisia kustannuksia aiheuttava raportointivelvollisuus voitaisiin säätää ainoastaan tietyn kokoluokan yrityksille.

5.3.2.2 Soveltamisalan rajaaminen yrityksen toimialan tai maantieteellisen alueen perusteella

Lainsäädännön soveltamisalaa voitaisiin rajata myös kohdistamalla sääntely vain tiettyihin riskipitoisiin toimialoihin. Esimerkiksi EU:n konfliktimineraaliasetus soveltuu vain tiettyyn toimintaan eli niin sanottujen konfliktimineraalien tuontiin. Asetukseen sisältyy lisäksi maantieteellinen rajausta konfliktialueisiin. Lainsäädännön rajaamista koskemaan vain tietyillä alueilla harjoitettavaa toimintaa on kritisoitu siitä, että se saattaa johtaa yrityksiä siirtämään toimintaansa alueille, joita vastaava sääntely ei koske.³⁵² Mahdollista olisi päätyä myös yleiseen konfliktialueita koskevaan rajaukseen. Tulkinta-apua alueiden määrittelyyn voitaisiin hakea esimerkiksi YK:n ohjeistuksesta.³⁵³ Mikäli konfliktialueita ei listattaisi, lakiin jäisi tulkinnanvaraisuutta soveltamisalan suhteen. Alueellisen rajauksen sijaan voitaisiin harkita koko lain tai tietyn velvoitteen soveltamisalan rajaamista yrityksen toimialan perusteella.

Suurten yritysten rajat ylittävät toiminta on yleensä merkittävää. Kuitenkin myös pk-yrityksillä voi esimerkiksi toimialasta ja toimipaikoista riippuen olla merkittäviä vaikutuksia

349 Ks. KOM(2011) 803; TEM 27/2018, , s. 99–102.

350 Esim. Study on Due Diligence, s. 318.

351 Ks. TEM 5/2019, s. 45–46.

352 Selvityksen mukaan Dodd-Frank Actin velvoite varmistua siitä, että yritysten käyttämät raaka-aineet eivät liity Kongon konfliktiin, on johtanut yritystoiminnan siirtämiseen muille alueille; Study on Due Diligence, s. 350–351, 354 ja mainitut lähteet.

353 UN Global Compact – PRI 2010, s. 7.

ihmisoikeuksiin ja ympäristöön. Lainsäädännöllisesti tilanne voitaisiin ratkaista rajaamalla lain soveltamisala suuriin yrityksiin, mutta säätämällä poikkeus, jonka mukaan lakia voidaan soveltaa myös riskipitoisilla aloilla toimiviin yrityksiin niiden koosta riippumatta tai tietyn kokoluokan ylittäviin pk-yrityksiin. Esimerkiksi Sveitsin vastaehdotuksen mukaan huolellisuusvelvoite soveltuisi yrityksiin, jotka eivät ylitä raja-arvoja, mutta joiden toimintaan liittyy erityinen ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskeva riski. Toisaalta säännös ei soveltuisi raja-arvot ylittäviin yrityksiin, joiden kohdalla riski on erityisen pieni. Saksan (epävirallisessa) ehdotuksessa taas lakia sovellettaisiin myös keskisuuriin yrityksiin, jotka toimivat itse tai määräysvaltayhtiön kautta riskialttiilla toimialalla tai konfliktialueella.³⁵⁴ Pienet yritykset on puolestaan rajattu lain soveltamisalan ulkopuolelle toimialasta riippumatta.³⁵⁵

Sveitsin esitys ei määrittele, millainen toiminta katsotaan erityisen riskialttiiksi. Saksan epävirallisessa ehdotuksessa riskipitoiset toimialat sen sijaan on listattu. Korkean riskin toimialoihin laissa luetaan 1) maa-, metsä- ja kalatalous; 2) kaivostoiminta ja louhinta; 3) elintarvikkeiden valmistus; 4) tekstiilien valmistus; 5) vaatteiden valmistus; 6) nahan ja nahkatuotteiden valmistus; 7) tietokoneiden sekä elektronisten ja optisten tuotteiden valmistus; 8) sähkö-, kaasun-, lämpö ja ilmastointihuolto.³⁵⁶ Joukossa on samoja toimialoja, joille OECD on laatinut omat toimialakohtaiset huolellisuusohjeet.³⁵⁷

Mikäli Suomessa päädyttäisiin rajaamaan asianmukaista huolellisuutta – tai joitakin sen elementtejä – toiminnan riskipohjaisuuteen perustuen, tulisi myös Suomessa ratkaistavaksi riskialttiin toiminnan määrittely. Riskipitoisen toiminnan määrittely voitaisiin tehdä lain tasolla tai jättää esimerkiksi asetuksella säädettäväksi. Mikäli riskipitoista toimintaa ei määriteltäisi lainsäädännössä tai sen nojalla annettavilla asetuksilla tai ohjeistuksilla, jäisi arvioinnin tekeminen yritykselle – ja tarpeen vaatiessa tuomioistuimille. Riskipitoisen toiminnan määrittelemättä jättäminen aiheuttaisi siten epäselvyyttä lain soveltamisalan suhteen.

Harkittavaksi tulisi myös se, millainen yrityksen liittymä riskipitoiseksi katsottuun toimintaan olisi riittävä. Saksan epävirallisessa lakiehdotuksessa yrityksen riskipitoiseen toimintaan perustuva huolellisuusvelvoite ulottuisi yhtiön itse tai määräysvaltayhtiön kautta harjoittamaan toimintaan. Yhtiö ei tulisi asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen soveltamisalan piiriin alihankkijoidensa kautta. Tämän tyyppinen rajausta saattaisi teoriassa

354 Sveitsi, Art. 716abis CO; Saksa, NaWKG, § 2.

355 Keskisuuret yritykset ylittävät korkeintaan yhden seuraavista raja-arvoista: a) taseen loppusumma: 20 miljoonaa euroa; b) liikevaihto: 40 miljoonaa euroa; c) työntekijöitä tilivuoden aikana keskimäärin: 250. Pienet yritykset ylittävät Saksan lain mukaan korkeintaan yhden seuraavista raja-arvoista: a) taseen loppusumma 6 miljoonaa euroa; b) liikevaihto 12 miljoonaa euroa; c) työntekijöitä keskimäärin 50.

356 Saksa, NaWKG, § 3(6). Kohdan toimialaluokittelulla viitataan Euroopan Parlamentin ja neuvoston asetukseen (EY) N:o 1893/2006, tilastollisen toimialaluokituksen NACE Rev. 2 vahvistamisesta sekä neuvoston asetuksen (ETY) N:o 3037/90 ja tiettyjen eri tilastoaloja koskevien yhteisön asetusten muuttamisesta.

357 Ks. OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct.

johtaa siihen, että yrityksen järjestäisivät riskipitoista toimintaansa alihankkijoiden kautta. Toisaalta, jos minkä tahansa yrityksen toimitusketjun osan toiminta voisi johtaa lainsäädännön soveltumiseen, vaadittaisiin yrityksiltä mahdollisesti huomattaviakin selvitystoimia pelkästään lainsäädännön soveltumiskysymyksen ratkaisemiseksi.

Annetussa ja ehdotetussa asianmukaista huolellisuutta koskevassa lainsäädännössä lainsäädäntö soveltuu vain tietyn kokoisiin yrityksiin. Vastaavan rajauksen tekeminen tulee harkittavaksi myös Suomessa. Mahdollinen rajaus voisi koskea myös vain tiettyjä velvoitteen osia – esimerkiksi raportointia.

Vaihtoehtoisesti soveltamisalaa voitaisiin rajata yrityksen toimialan tai toiminta-alueen perusteella. Riskiperusteista soveltamisalaa voitaisiin harkita yhdistettäväksi muihin rajauksiin, esimerkiksi asettamalla huolellisuusvelvollisuus suurille ja erityisen riskipitoisella toimialalla toimiville (pk-)yrityksille. Riskipitoiseen toimintaan liittyviä rajoituksia käytettäessä lainsäädännössä olisi pyrittävä määrittelemään riskipitoinen toiminta.

5.3.2.3 Huolellisuuden kansainvälinen ulottuvuus

YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan yritysten tulisi kunnioittaa ihmisoikeuksia kaikkialla missä ne toimivat.³⁵⁸ Tilanteissa, joissa kansallinen lainsäädäntö on ristiriidassa esimerkiksi kansainvälisesti tunnustettujen ihmisoikeuksien tai ympäristövaatimusten kanssa, yritysten tulisi YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan noudattaa kansallista lainsäädäntöä pyrkien samalla kunnioittamaan ihmisoikeuksia ja ympäristöä.³⁵⁹ Lainsäädännössä mahdollisuuksia säädellä monikansallisten yritysten toimintaa rajoittaa kansainvälisen oikeuden valtiosuvereenisuuden (täysivaltaisuuden) periaate, jonka mukaan valtio ei voi käyttää julkista valtaa toisen valtion alueella.³⁶⁰

Toteutetuissa kansallisissa laeissa sekä lakiehdotuksissa soveltamisala noudattaa valtion rajoja: Kalifornian ja Yhdistyneen kuningaskunnan lait sekä Saksan epävirallinen lakiehdotus koskevat kyseisillä alueilla toimivia yrityksiä. Hollannin laki koskee Hollannin alueelle tapahtuvaa myyntiä. Ranskan laki sekä Sveitsin (vasta)ehdotus soveltuvat kyseisiin valtioihin sijoittuneisiin (rekisteröityneisiin) yrityksiin. Australian laki soveltuu yrityksiin, jotka on rekisteröity Australiassa, joiden määräysvaltaa käytetään Australiassa tai, jotka ovat Australiassa verovelvollisia. Vastaavasti EU-tasolla konfliktimineraaliasetus sääntelee unionin alueelle tuotavia konfliktimineraaleja ja puutavara-asetus puutavaran tuontia unionin alueelle.

358 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 11, kommentaari.

359 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 23; OECD:n toimintaohjeet, I.2.

360 Perustuslaki 1 §; Saraviita 2011, s. 45. Valtion täysivaltaisuus ole rajoittamatonta. Suomi voi sitoutua rajoittamaan omaa täysivaltaisuuttaan esimerkiksi ihmisoikeuksien turvaamiseksi.

Suomen lainsäädäntö velvoittaa yrityksiä näiden toimiessa Suomessa tai ollessa Suomeen rekisteröityneitä.³⁶¹ Ulkomailla toimiessaan yritykset noudattavat ensisijaisesti paikallista lainsäädäntöä.³⁶² Sovellettavien lakien suhteen vaikutusta on muun muassa sillä, järjestetäänkö toiminta konsernissa vai ulkoistetaanko tekeminen paikalliselle toimijalle.

Tytäryhtiöksi lasketaan yhtiöt, joihin suomalaisella yhtiöllä on kirjanpitolain mukainen määräysvalta.³⁶³ Tytäryhtiö on emoyhtiöstään erillinen oikeushenkilö ja vastuussa omista velvoitteistaan.³⁶⁴ Toisessa valtiossa toimiva tytäryhtiö soveltaa paikallista lainsäädäntöä. Emoyhtiöllä on määräysvaltansa perusteella **mahdollisuus** valvoa ja ohjata tytäryhtiöidensä toimintaa. Yritys voi päättää soveltaa konsernissaan standardeja, jotka ylittävät paikallisen lainsäädännön vaatimukset ainakin joillain konsernin toiminta-alueilla. Yrityksillä ei kuitenkaan ole velvollisuutta tehdä näin.³⁶⁵

Yhteen valtioon sijoittautunutta (emo)yhtiötä säätelemällä voidaan lainsäädännön vaikutusta ulottaa myös kansallisvaltion rajojen ulkopuolelle. Esimerkiksi kirjanpitolain mukaisesti konsernitilinpäätöksen laativa yritys on velvollinen laatimaan kaivannaisteollisuuslain mukaisen vuosiselvityksen myös konserniyhtiöistään.³⁶⁶ Ranskan lain huolellisuusvelvoitteen piirissä olevan yhtiön tulee laatia huolellisuussuunnitelma, joka koskee myös yhtiön määräysvallassa olevia yhtiöitä sekä toimittajia ja alihankkijoita – ainakin ensimmäisessä portaassa.³⁶⁷ Yhtiön velvollisuus laatia suunnitelma myös tytäryhtiöistään ja liikekumppaneistaan ulottaa lainsäädännön vaikutusta myös Ranskan rajojen ulkopuolelle.

361 Esimerkiksi osakeyhtiölaki (1 luvun 1 §) koskee kaikkia Suomen lain mukaan rekisteröityneitä osakeyhtiöitä, ellei laissa toisin säädetä.

362 Kiinteän toimipaikan katsotaan kuuluvan osaksi suomalaista yhteisöä ja siihen kohdistuvat vaatimukset ja velvoitteet voivat näin tulla koskemaan myös suomalaista yhteisöä. Kiinteän toimipaikan on noudatettava lisäksi toimintaansa soveltuvaa paikallista lainsäädäntöä.

363 Määräysvalta syntyy kirjanpitolain (1 luvun 5 §) mukaan, jos:

- yrityksellä on yli puolet kohdeyrityksen kaikkien osakkeiden tai osuuksien tuottamasta äänimäärästä;
- yrityksellä on oikeus nimittää tai erottaa enemmistö kohdeyrityksen hallituksen tai siihen verrattavan toimielimen jäsenistä; tai
- yritys muuten käyttää tosiasiallista määräysvaltaa kohdeyrityksessä.

364 DGEP 2019, s. 15.

365 Esim. Zerk 2011, s. 45–46. Kuitenkin tapauksessa *Vedanta v. Lungowe Symposium*, korkein oikeus totesi, että Yhdistyneessä kuningaskunnassa sijainneelle emoyhtiölle (*Vedanta*) oli muodostunut huolellisuusvelvollisuus (*duty of care*) sen Zambianssa sijaitsevan tytäryhtiön toimista, yhtiön toiminnasta ja valvonnasta sisäisissä käytännöissä sekä julkisuudessa annettujen lausuntojen perusteella; <http://opiniojuris.org/2019/04/18/symposium-duty-of-care-of-parent-companies/>; Study on due Diligence, s. 227-228.

366 Kaivannaisteollisuuslaki 4 §. Velvoitteesta poiketaan muun muassa tilanteessa, jossa suomalainen emoyritys on itse Euroopan talousalueeseen kuuluvan emoyrityksen tytäryritys sekä tilanteessa, jossa emoyritys on pitkäaikaisesti estynyt käyttämästä vaikutusvaltaansa tytäryrityksessä.

367 Code du commerce, artikla L. 225-102-4. -I, par. 4. Ranskan laissa huolellisuusvelvollisuus koskee alihankkijoita ja toimittajia, joiden kanssa yrityksellä on ”vakiintunut kaupallinen suhde” (*established commercial relationship*). Määritelmää on oikeuskirjallisuudessa pidetty epäselvänä; Savorey 2020, s. 67.

Yritys voi järjestää toimintansa ulkomailla ulkoistus- ja alihankintaketjujen avulla. Tällaiset toimitusketjut voivat koostua yrityksen kanssa suorassa sopimussuhteessa olevista toimitajista tai alihankkijoista (ensimmäinen porras) sekä näiden omista toimittajista ja alihankkijoista, joihin yrityksellä ei ole suoraa sopimussuhdetta (toinen porras). Alihankkijat ovat yrityksestä itsenäisiä oikeushenkilöitä eikä tässä tapauksessa yritykselle itselleen muodostu velvoitetta paikallisten lakien noudattamiseen. Vastuu jää paikallisille alihankkijoille. Yritystä ei yleensä voida myöskään tehokkaasti saattaa oikeudelliseen vastuuseen alihankkijoidensa tai näiden alihankkijoiden toiminnasta. Alihankintaketjut voivat olla hyvinkin pitkiä.³⁶⁸

YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan yritysten huolellisuus kattaa kaiken yrityksen oman toiminnan ja toiminnan johon yrityksellä on yhteys sen liikesuhteiden kautta.³⁶⁹ Lainsäädännössä on suhtauduttu eri tavoin asianmukaisen huolellisuuden ulottamiseen yrityksen toimitusketjuihin.³⁷⁰ Ranskan laki ulottaa huolellisuusvelvoitteen ainakin ensimmäisen portaalan alihankkijoihin.³⁷¹ EU:n konfliktimineraaliasetuksen asettama huolellisuusvelvollisuus kattaa koko toimitusketjun.³⁷² Sveitsin vastaehdotuksen ja Saksan (epävirallisen) lakiehdotuksen mukaan huolellisuusvelvoitetta sovellettaisiin myös yritysten toimintaan ulkomailla. Sveitsin vastaehdotuksen mukaan huolellisuusvelvollisuus soveltuisi yrityksen liiketoimintasuhteiden aiheuttamiin vaikutuksiin. Saksan lakiehdotuksessa yrityksen huolellisuuden piiriin kuuluvat myös kolmansien aiheuttamat vaikutukset, jotka liittyvät yrityksen toimintaan.³⁷³

Mikäli lainsäädännössä päädyttäisiin laajaan läpi toimitusketjun ulottuvaan soveltamisalaan, huolellisuuden sisältö rajautuisi tilannekohtaisen arvioinnin perusteella. YK:n ohjaavat periaatteet huomioivat esimerkiksi sen, että yrityksen voi olla kohtuuttoman hankalaa noudattaa asianmukaista huolellisuutta kaikkialla toimitusketjuissaan. Tässä tilanteessa, yritys voisi kohdistaa huomionsa niille alueille, toimintoihin tai alihankkijoihin, joihin suurimmat riskit liittyvät.³⁷⁴ Esimerkiksi Hollannin laki kattaa koko toimitusketjun, mutta rajaa selvitysvelvollisuuden materiaaliin, jonka voidaan kohtuullisesti arvioida olevan yhtiön tiedossa ja saatavilla.³⁷⁵

368 Salminen – Rajavuori 2019, 392–393.

369 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 17.

370 Ks. Salminen – Rajavuori 2019, s. 401–405.

371 Salminen – Rajavuori 2019, s. 403.

372 Konfliktimineraaliasetus, 4 artikla.

373 Sveitsi, Code of Obligations, art. 716abis; Saksa NaWKG, § 2, § 5.

374 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 17, kommentaari.

375 Hollanti, artikla 5(2).

Lainsäädännön kansainvälisen ulottuvuuden suhteen on lisäksi syytä kiinnittää huomiota eroon yrityksen määräysvallassa olevia yhtiöitä tai sen toimitusketjua koskevan huolellisuuden velvoitteen ja yritykselle mahdollisesti asetettavan korvausvastuun välillä. Lainsäädännössä voitaisiin asettaa erilainen soveltamisala eri velvoitteiden kohdalla. Vaikka asianmukaiseen huolellisuuteen liittyvä selvitysvelvollisuus ulotettaisiin yritysten toimitusketjuihin, mahdollinen vahingonkorvausvelvollisuus voisi koskea vain yrityksen määräysvallassa olevien tytäryhtiöiden toimintaa.³⁷⁶

Suomen lainsäädäntö sääntelee Suomeen rekisteröityneen tai Suomessa toimivan yrityksen toimintaa. Velvoittamalla suomalainen yritys noudattamaan asianmukaista huolellisuutta toimitusketjussaan voitaisiin lainsäädännön vaikutusta ulottaa Suomen rajojen ulkopuolelle.

Lainsäädännössä yhtenä kysymyksenä nousee, kuinka pitkälle toimitusketjussaan yrityksen tulisi tätä huolellisuutta noudattaa. Huolellisuus voisi kattaa koko yrityksen toimitusketjun tai rajoittua yrityksen määräysvalta-alueisiin ja liikekumppaneihin. Pitkälle toimitusketjussa ulottuvaa huolellisuutta rajoittaisi huolellisuuden *asianmukaisuus*. Lisäksi yrityksen *korvausvastuu* sen toiminnan kielteisistä ympäristö- tai ihmisoikeusvaikutuksista voisi olla rajatumpi kuin sille asetettu huolellisuusvelvollisuus.

5.3.3 Valvonta ja sanktiot

5.3.3.1 Asianmukaisen huolellisuuden valvonta

Lainsäädännössä velvoitteiden toimeenpanoa tehostetaan valvonnalla ja sanktioilla. Ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskevan asianmukaisen huolellisuuden osalta tavoitteena voi olla myös korjaavien toimenpiteiden toimeenpano. Valvontaa voidaan kohdistaa yritykseen sekä ennen negatiivisen ihmisoikeus- tai ympäristövaikutuksen aiheutumista (ennakkovalvonta) että sen jälkeen (jälkivalvonta). Ympäristöoikeudessa ennakkovalvontaa toteutetaan esimerkiksi viranomaisten lupapäätöksillä tai ennakoilmoitusvaatimuksilla. Esimerkiksi hankkeet, jotka aiheuttavat ympäristönsuojelulain määrittämää vaaraa ympäristön pilaantumisesta edellyttävät ympäristölupaa, ilmoitusta tai rekisterimerkintää.³⁷⁷ Hankkeet, joilla on todennäköisesti merkittäviä ympäristövaikutuksia edellyttävät lisäksi etukäteen suoritettavan arviointimenettelyn läpikäymistä.³⁷⁸ Näiden hankekohtaisten vaikutusarviointien lisäksi yrityksille on määrätty myös jatkuva selvilläolovelvollisuus toimintansa vaikutuksista.³⁷⁹

376 Sveitsin huolellisuusvelvollisuus koskee yrityksen liiketoimintaa, mutta vahingonkorvausvastuu on rajattu; Sveitsi, Art. 716abis CO; Art. 55 CO.

377 Ympäristönsuojelulaki, 4 ja 5 luvut.

378 Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (252/2017).

379 Ympäristönsuojelulaki, 6 §. Ks. myös Kokko – Mähönen 2015, s. 37–38.

Hankekohtaisen ennakkovalvonnan lisäksi yritysten toimintaa voidaan valvoa esimerkiksi raportointivaatimusten ja mahdollisesti viranomaistarkastusten avulla. Toteutettujen yritysvastuulakien raportointivelvoitteiden lähtökohtana on sidosryhmien toteuttama valvonta, johon voi yhdistyä myös oikeudellisia elementtejä: esimerkiksi tuomioistuimen tai viranomaisen mahdollisuus velvoittaa raportin julkaisuun uhkasakon nojalla.

Raportointia koskevassa lainsäädännössä selvitysvelvollisuuden laiminlyönti johtaa Kaliforniassa ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa oikeuden määräykseen selvityksen julkaisemisesta. Yhdistyneessä kuningaskunnassa laiminlyönnin jatkuminen voi lisäksi johtaa sakkoon.³⁸⁰ Australian laissa valvonta on järjestetty keskitetysti: Sen sijaan, että selvitykset julkaistaisiin yrityksen omilla verkkosivuilla tai osana vuosiraportteja, ne kerätään keskitettyyn rekisteriin, joka on yleisölle avoin. Mikäli yritys ei toimita selvitystä eikä korjaa toimintaansa, yrityksen nimi ja tieto siitä, että se ei noudata vaatimusta voidaan julkistaa.³⁸¹ Myös Ranskan lain mukaan tuomioistuin voi määrätä yrityksen laatimaan ja julkaisemaan huolellisuussuunnitelmansa sekä sen toimeenpanoa koskevan selvityksen sakon uhalla. Tuomioistuin voi myös päättää julkaista asiaa koskevan päätöksensä.³⁸² Keskitetty valvonta ja mahdollisuus julkaista tieto yrityksistä, jotka eivät noudata säännöstä, saattavat helpottaa markkinoiden suorittaman valvonnan toteuttamista. Tietoa raportointi- tai selvitysvelvollisuuden laiminlyönnistä voitaisiin periaatteessa käyttää myös poissulkemisperusteena julkisissa hankinnoissa.³⁸³ Mahdollinen ennakkollinen valvonta voitaisiin näin liittää yritysten selvitys- tai raportointivelvollisuuteen.

Asianmukaiseen huolellisuuteen liittyvät laissa säädetyt valvontatehtävät kuuluisivat viranomaisille. Puutavaralaisissa Ruokavirasto (aiemmin Maaseutuvirasto) on asetettu vastuuseen puutavara-asetuksen toimeenpanoon liittyvästä valvonnasta ja sen järjestämisestä.³⁸⁴ Konfliktimineraaliasetuksen edellyttämästä valvonnasta on vastuussa Turvallisuus- ja kemikaalivirasto (Tukes). Puutavara- ja konfliktimineraaliasetus koskevat määrättyjä toimialoja ja tiettyjen tuotteiden tuomista markkinoille. Sekä ihmisoikeudet että ympäristön kattava asianmukainen huolellisuus on suojelukohteeltaan laaja ja ulottuisi suureen joukkoon hyvin erilaisia toimialoja. Sopivan valvojan viranomaisen löytäminen saattaa osoittautua haasteelliseksi. Mikäli päädyttäisiin viranomaisvalvontaan, ratkaistavaksi tulisi kysymys, mille viranomaiselle tai mahdollisesti viranomaisille valvontavastuu asetettaisiin.

Viranomaisvalvontaan liittyviä eri tehtäviä voitaisiin osoittaa eri viranomaisille. Asianmukaisen huolellisuuden laajan suojakohteen ja erilaisia toimialoja kattavan soveltamisalan vuoksi, valvontavastuun hajauttaminen ei välttämättä kuitenkaan helpottaisi valvonnan

380 Kalifornia, Sec. 3(d); UK, Modern Slavery Act, Sec. 54(11).

381 Australia, Modern Slavery Act 2018, 16A.

382 Ranska, Art. L. 225-102-4. – II.

383 Harkinnanvaraisista poissulkemisperusteista julkisissa hankinnoissa; ks. hankintalaki, 81 §.

384 Puutavaralaki, 4 §.

järjestämistä.³⁸⁵ Viranomaisen nimittämiseen vaikuttaa myös muun muassa se, mitä tehtäviä viranomaisen on tarkoitus toteuttaa. Pelkän raportoinnin toteuttamisen valvonta on helpommin toteutettavissa kuin aktiivinen huolellisuuteen liittyvä valvonta.

Mikäli viranomaisvalvontaan päädyttäisiin, ratkaistavaksi tulisi myös viranomaisten toimivaltuudet. Toimiiko viranomainen esimerkiksi tiedonkeruun järjestäjänä vai onko sillä myös valvontatehtäviä ja oikeus määrätä hallinnollisia sanktioita? Mikäli esimerkiksi päädyttäisiin raportointivelvollisuutta koskevaan valvontaan, soveltuvin valvontaviranomainen voi vaihdella raportoinnin toteuttamistavan mukaan. Esimerkiksi tilinpäätöksen yhteydessä toimitettavan raportin valvonta kuuluisi luontevasti Patenti- ja rekisterihallitukselle.³⁸⁶ Mikäli raportointi- tai selvitysvelvollisuus päädyttäisiin toteuttamaan uuden keskitetyn rekisterin avulla, rekisterin ylläpitäjä voisi toimia myös vastuullisena viranomaisena. Mikäli yrityksiä veloitettaisiin ainoastaan julkistamaan raportti tai selvitys verkkosivuillaan tai muulla vastaavalla tavalla, olisi päävastuu valvonnasta yrityksen sidosryhmillä. Mahdolliselle viranomaiselle tai tuomioistuimelle voitaisiin tässä tapauksessa antaa mahdollisuus velvoittaa toiminnanharjoittaja noudattamaan raportointi- tai selvitysvelvollisuutta. Laissa voidaan säätää myös viranomaisen mahdollisuudesta tehostaa veloitetta uhkasakolla.³⁸⁷

Myös viranomaiselle mahdollisesti suotavat muut toimivaltuudet tulisi säätää laissa. Esimerkiksi puutavaralaki antaa valvovalle viranomaiselle mahdollisuuden suorittaa tarkastuksia toimijan tiloissa sekä tehdä toimijalle tietopyyntöjä.³⁸⁸ Saksan epävirallisessa lakiehdotuksessa ehdotetaan annettavaksi vastaavia viranomaisvaltuuksia.³⁸⁹

Viranomaisvalvonnan suhteen yksi keskeinen kysymys kohdistuu valvonnan tavoitteisiin ja tarpeeseen. Suuriin yrityksiin kohdistuu jo sidosryhmien suorittamaa valvontaa, jota edellytetään yhä enenevässä määrin myös rahoittajien toimesta, ja joka kohdistuu myös yrityksen toiminnan vastuullisuuteen ja kestävytyteen. Mikäli lainsäädäntö soveltuisi myös pk-yrityksiin, niihin kohdistettavan viranomaisvalvonnan tarpeellisuus tulee arvioida erikseen. Raportointi- tai selvitysvelvollisuudelle pohjautuva valvonta aiheuttaisi kustannuksia yrityksille ja mahdollisesti viranomaisille. Tulisikin arvioida, voidaanko pk-yrityksiin kohdistettavalla valvonnalla saavuttaa tuloksia, jotka ovat suhteessa valvonnan edellyttämiin resursseihin sekä mahdollisen lain tarkoituksen ja tavoitteiden saavuttamiseen. Valvonnan sijaan viranomais(t)en tehtävät voisivat rajoittua yrityksille annettavaan neuvontaan ja ohjeistukseen, jolla pyrittäisiin lisäämään yritysten tietoisuutta yritystoiminnan

385 Esimerkiksi rahanpesulain noudattamista valvoo usea viranomainen; rahanpesulaki, 7 luvun 1 §. Rahanpesulaissa viranomaisten valvontatehtävät kattavat kuitenkin rajallisen määrän toimijoita ja tiettyyn rajattuun toimintaan kohdistuvan valvonnan.

386 Patenti- ja rekisterihallitus valvoo yrityksen tilinpäätösten toimittamista; kirjapitolaki, 8 luvun 1 §:n 2 momentti.

387 Ks. uhkasakkolaki (1113/1990), 4 §.

388 Puutavaralaki 5 § ja 6 §.

389 Saksa, NaWKG, § 12.

ihmisoikeuksiin ja ympäristöön liittyvistä vaikutuksista sekä edistämään asianmukaisen huolellisuuden toteutumista yrityksissä.

Yritysten toiminnan huolellisuuden valvonta voidaan jättää yritysten sidosryhmille tai antaa viranomaisten tehtäväksi. Sidoryhmien toteuttamaa valvontaa voidaan myös edistää asettamalla (joillekin) yrityksille velvollisuus raportoida tai selvittää toimiaan.

Mahdolliseen viranomaisvalvonnan toteuttamiseen liittyisi erilaisia haasteita riippuen viranomaiselle annettavista valvontatehtävistä sekä lain soveltamisalasta. Erityisesti laajojen valvontatehtävien ja lain laajan soveltamisalan yhdistelmä saattaisi aiheuttaa haasteita viranomaistoiminnan järjestämisessä ja sopivan viranomaisen löytämisessä.

Valvonnan lisäksi tai sijaan viranomaisen tehtäviin voisi kuulua asianmukaiseen huolellisuuteen liittyvän neuvonnan ja ohjeistuksen antaminen yrityksille.

5.3.3.2 Korjaavat toimenpiteet ja vahingonkorvausvastuu

5.3.3.2.1 Oikeudelliset korjaavat toimenpiteet

YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan yritysten tulisi tarjota korjaavia toimenpiteitä tilanteissa, joissa ne ovat aiheuttaneet tai toiminnallaan myötävaikuttaneet kielteisten vaikutusten syntymiseen.³⁹⁰ Seuraavassa esitellään lyhyesti korjaamis- ja korvaamisveloitteiden – ja erityisesti vahingonkorvausvastuun säätämiseen liittyviä kysymyksiä erityisesti niiden ulottuvuuden ja niihin liittyvän todistelun näkökulmasta. Valittu lähestymistapa perustuu siihen, että vahingonkorvauksia koskeva tematiikka on laaja erityisesti käsiteltäessä rajat ylittäviä tilanteita eikä tämän selvityksen puitteissa ole mahdollista läheskään tyhjentävästi käsitellä kaikkia vahingonkorvauksiin ja korjaaviin toimenpiteisiin liittyviä kysymyksiä. Esimerkiksi laajemmat oikeuden saatavuuteen ja mahdolliseen oikeusjärjestelmän uudistamistarpeeseen liittyvät kysymykset,³⁹¹ jäävät tässä käsittelemättä. Mikäli vahingonkorvausvastuun asettaminen asianmukaisen huolellisuuden laiminlyönnistä katsotaan tarkoituksenmukaiseksi, voidaan valitusta lähestymistavasta riippuen harkita vahingonkorvausvastuun muotoiluun ja rajaamiseen liittyvien kysymyksiä tarkempaa selvittämistä erikseen.

Korjaavien toimenpiteiden tarjoaminen tai niihin osallistuminen liittyy yritysten velvollisuuteen ehkäistä niiden toiminnan kielteisiä ihmisoikeus- tai ympäristövaikutuksia. Yrityksen velvollisuudesta tai mahdollisuudesta korjata toimintansa aiheuttamat kielteiset

³⁹⁰ YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 22.

³⁹¹ Esimerkiksi seuraavat tekijät voivat vaikeuttaa korvauksen hakemista tuomioistuimissa: kanneoikeus, oikeusavun saatavuus, oikeudenkäyntien kesto, oikeudenkäyntiin liittyvät kulut; ks. Zerk 2011, s. 65–78. Valtion muista tavoista tarjota pääsyä korjaavien toimenpiteiden piiriin ks. DGEP 2019, s. 11.

vaikutukset voitaisiin säätää laissa.³⁹² Esimerkiksi Saksan epäviralliseen lakiehdotukseen sisältyy myös nimenomainen säännös yrityksen velvollisuudesta ryhtyä korjaaviin toimenpiteisiin havaitessaan aiheuttaneensa tai pian aiheuttavansa negatiivisia vaikutuksia.³⁹³ Joissakin tapauksissa korjaavat toimenpiteet eivät välttämättä ole riittäviä – tai yritys saattaa olla haluton tarjoamaan niitä. Näissä tapauksissa korjaavien toimenpiteiden toteuttaminen valtion tarjoamien oikeudellisten mekanismien avulla onkin keskeisessä asemassa.³⁹⁴

Vahingonkorvaus on keskeinen hyvitysmuoto, jolla pyritään jakamaan vahingosta aiheutuneet haitalliset seuraukset vahingonkärsijän ja vahingonaiheuttajan kesken. Hyvitysvaikutuksen lisäksi vahingonkorvausvastuulla on ehkäisevä vaikutus: mahdollisen vahingonkorvauksen uhka kannustaa toimijaa järjestämään toimintansa tavalla, joka mahdollistaa vahinkojen välttämisen.³⁹⁵ Vahingonkorvauksia luokitellaan yleensä sen perusteella, missä kohteessa epäedullinen muutos ilmenee: henkilössä, esineessä tai varallisuudessa. Rahallisen korvaamisen sijaan vahingonaiheuttajalle voidaan asettaa myös velvollisuus korjata aiheuttamansa vahingot.³⁹⁶

5.3.3.2 Vahingonkorvausvastuun ulottuvuus

Yritykset voivat jo nykyisellään joutua korvausvastuuseen aiheuttamistaan vahingoista joko sopimussuhteen tai yleisen sopimuksen ulkopuolisen vahingonkorvausvastuun perusteella.³⁹⁷ Yrityksen vahingonkorvausvastuun ulottaminen yrityksen toimitusketjuissa tapahtuneisiin vahingoista laajentaisi yrityksen nykyistä vastuuta. Mahdollisen asianmukaista huolellisuutta koskevan vahingonkorvausvastuun asettamisen osalta tulee arvioitavaksi kysymys siitä, kuinka pitkälle yrityksen toimitusketjussa vahingonkorvausvastuu ulottuisi. Yritysten asettaminen vahingonkorvausvastuuseen kokonaan sen vaikutusvallan ulkopuolisista ja/tai vaikeasti ennakoitavista vahingoista ei ole perusteltua. Myös OECD:n toimintaohjeet kiinnittävät huomiota siihen, että vaikka yritysten tulisi pyrkiä estämään tai lieventämään niiden toimintaan liittyviä haitallisia vaikutuksia, tarkoituksena ei ole siirtää vastuuta vaikutuksen aiheuttajalta sen kanssa liikesuhteessa olevalle yritykselle.³⁹⁸

Ranskan laissa yrityksen vahingonkorvausvastuu koskee sen määräysvallassa olevien yhteisöjen sekä vakiintuneiden liikekumppaneiden aiheuttamia vahinkoja.

392 Esimerkiksi kauppalaki ((355/1987) 34 ja 36 §) mahdollistaa virheen korjaamisen myyjän puolelta sekä tähän liittyvän vaatimuksen esittämisen ostajan puolelta.

393 Saksa, NaWKG, § 7.

394 YK:n ohjaavat periaatteet, periaate 27; United Nations High Commissioner for Human Rights, *Improving accountability and access to remedy for victims of business-related human rights abuse through State-based non-judicial mechanisms*, A/HRC/38/20, s. 4.

395 Ståhlberg – Karhu 2013, s. 27–28.

396 Esim. laki eräiden ympäristölle aiheutuneiden vahinkojen korjaamisesta (383/2009, ympäristövastuulaki).

397 Vahingonkorvausta säätelevä yleislaki on vahingonkorvauslaki (412/1974). Vahingonkorvaussäännöksiä on lisäksi sisällytetty useaan erillislakiin.

398 OECD:n toimintaohjeet, II.A.12.

Huolellisuusvelvollisuuden laiminlyönnin johtaessa tilanteeseen, jossa jokin yrityksen määräysvalta-yhtiöistä tai liikekumppaneista aiheuttaa kielteisiä ihmisoikeus- tai ympäristövaikutuksia, liittyisi emoyhtiön vastuu sen oman huolellisuus- tai valvontavastuunsa laiminlyöntiin.

Sveitsin vastaehdotuksen mukaan yritys olisi suoraan vahingonkorvausvastuussa määräysvallassaan olevien yhtiöiden aiheuttamista henkilö- ja esinevahingoista. Taloudelliseen riippuvuuteen pohjautuva vahingonkorvausvastuu on nimenomaisesti rajattu sääntelyn ulkopuolelle. Näin vahingonkorvaus rajautuisi yrityksen määräysvallassa olevien tytäryhtiöiden aiheuttamiin vahinkoihin. Ehdotuksessa vahingonkorvauspykälä on sijoitettu työntekijän vastuuta koskevaan pykälään.³⁹⁹

Yrityksen asettaminen suoraan vahingonkorvausvastuuseen sen määräysvallassa olevien yhteisöjen toimista poikkea oikeushenkilön erillistä vastuun periaatteesta sekä siitä lähtökohdasta, jonka mukaan vahingonaiheuttaja vastaa aiheuttamistaan vahingoista. Tähän pääsääntöön on olemassa joitakin poikkeuksia. Myöskään Suomen lainsäädännössä yrityksen asettaminen vastuuseen määräysvallassaan olevista yrityksistä ei ole täysin vieras käsite. Ympäristövahinkolain mukaan korvattavista vahingoista, jota ei ole aiheutettu tahallisesti tai tuottamuksellisesti voidaan korvausvastuuseen asettaa toiminnan harjoittajan lisäksi myös taho, joka on rinnastettavissa toiminnanharjoittajaan.⁴⁰⁰ Rinnastamisen on kuitenkin arvioitu edellyttävän normaalista yhtiöoikeudellisesta emo-tytärsuhteesta poikkeavaa suhdetta.⁴⁰¹ Oikeushenkilöiden erillistä vastuuta poikkeamisen on katsottu olevan mahdollista myös oikeuskäytännössä tietyjen tarkasti rajattujen edellytysten täytyessä ns. samastamisen nojalla. Yritysten asettaminen vastuuseen tytäryhtiöidensä toimista on jo nykyisellään mahdollista tietyissä tarkoin rajatuissa puitteissa. Tämän vastuun laajentaminen suoraan vastuuseen ulkomailla sijaitsevan määräysvalta-yhteisönsä toimista lainsäädännössä poikkeaisi oikeushenkilöiden erillistä vastuun periaatteesta sekä kansallisesta oikeuskäytännöstä.

Vahingonkorvausvastuun ulottuvuutta rajaavat myös vahingonkorvausoikeuden yleiset periaatteet. Yrityksen tuomitseminen vahingonkorvaukseen sen toimitusketjussa tapahtuneesta vahingosta edellyttäisi, että 1) on aiheutunut vahinko; 2) vahinko on aiheutettu tuottamuksellisesti; 3) kärsitty vahinko aiheutui laiminlyönnin johdosta (syy-yhteys); ja 4) vahinko oli ennakoitavissa. Yrityksen ei voida edellyttää vastaavan vahingoista, jotka ovat täysin odottamattomia suhteessa sen toimintaan. Vaatimus yrityksen toiminnassa tapahtuneen laiminlyönnin ja aiheutuneen vahingon syy-yhteydestä ja ennakoitavuudesta

399 Ks. vahingonkorvauslaki, 3 luvun 1 §.

400 Ympäristövahinkolaki 7 §.

401 Hollo – Utter – Vihervuori 2018, s. 287–288.

johtaisivat oletettavasti siihen, että yritys ei joutuisi vahingonkorvausvastuuseen selvästi vaikutusvaltansa ulkopuolella olevista tai odottamattomista vahingoista.⁴⁰²

5.3.3.2.3 Huolellisuus ja vahingonkorvauksen näyttötaakka

Sekä Ranskan lakiin että Sveitsin vastaehdotukseen sisältyy niin sanottu huolellisuuspuolustus. Yritys voisi vapautua vastuusta kyetessään osoittamaan toimineensa huolellisesti, tai että sillä ei ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa määräysvallassaan olevan yhtiön toimintaan.⁴⁰³ Vahingonkorvausoikeudellisesti kysymys liittyy tuottamusarviointiin.

Vahingonkorvaustilanteissa tulisi siis osoittaa, että on aiheutunut vahinko, ja että vahinko on aiheutunut tuottamuksellisesti. Lisäksi olisi osoitettava laiminlyönnin ja vahingon syy-yhteys sekä se, että vahinko oli riittävällä tavalla ennakoitavissa. Tuottamuksen voidaan määritellä tarkoittavan vaadittavan huolellisuuden laiminlyöntiä. Vaadittavan huolellisuuden taso, kuten syy-yhteyteen ja vahingon ennalta-arvattavuuteen liittyvät kysymykset, ratkeavat kussakin tilanteessa tapauskohtaisesti. Huolellisuuden asianmukaisuuden arvioinnissa huomioidaan muun muassa riskin todennäköisyys ja suuruus.⁴⁰⁴ Yrityksen huolellisuuden asianmukaisuuden arvioinnissa merkitystä olisi myös lainsäädännössä edellytetyllä huolellisuustoimilla.⁴⁰⁵ Vahingonkorvauskanteessa tulisi siis pyrkiä osoittamaan, että jotain huolellisuuden osa-aluetta on laiminlyöty – yritys ei esimerkiksi ole suorittanut riittävää riskiarviota tai ei ole ryhtynyt ennaltaehkäiseviin toimiin tunnistettujen riskien suhteen. Yritykseltä edellytettävä raportit tai selvitykset voivat puolestaan tarjota todistusaineistoa vahingonkorvauskanteissa.⁴⁰⁶

Vahingonkorvausoikeuden lähtökohtana on, että näyttötaakka kaikista vahingonkorvauksen edellytyksistä on vahingonkärsijällä, jonka pitäisi muun muassa kyetä osoittamaan yrityksen toimineen huolimattomasti. Lähestymistapaa on haitallisten ihmisoikeusvaikutusten osalta pidetty oikeuskirjallisuudessa ongelmallisena johtuen muun muassa syy-yhteyden ja tuottamuksen osoittamisen hankaluudesta sekä vahingonkärsijöiden usein heikoista mahdollisuuksista saada yrityksiltä tarvittavat tiedot kanteen ajamiseksi.⁴⁰⁷ Todistustaakan kääntämisestä on ehdotettu ratkaisuksi vahingonkärsijän todistelutaakan helpottamiseksi.⁴⁰⁸ Todistustaakka voitaisiin kääntää kokonaan tai esimerkiksi huolellisuusvelvollisuuden ja vahingon välisen kausaliteetin suhteen. Todistustaakan kääntäminen

402 Pietropaoli et al. 2020, s. 47

403 Ranska, Art. 225-102-5; Savorey 2020, s. 68–69; Study on Due Diligence, s. 193–194.

404 van Dam – Gregor 2017, s. 125.; Savela 2015, s. 59, 305–317.

405 Ks. Hemmo 2003, s. 244.

406 Yritysten vastuullisuusraportoinnin kanteita lisäävästä vaikutuksesta on joitakin viitteitä; Study on Due Diligence, s. 228.

407 Savorey 2020, s. 68–69.

408 Sveitsi, Art. 55, Art. 759a, Art. 981a.

helpottaisi myös ongelmia, jotka liittyvät kantajan mahdollisuuksiin saada yritykseltä tarvittavia tietoja.⁴⁰⁹

Suomen lainsäädännössä todistustaakan kääntäminen on mahdollistettu muun muassa osakeyhtiölaissa, jossa yhtiön johtohenkilön on osoitettava menetelleensä huolellisesti, mikäli yhtiölle on aiheutettu vahinkoa rikkomalla osakeyhtiölakia, rikkomalla yhtiöjärjestyksen määräystä tai yhtiön lähipiirin hyväksi tehdyllä toimella. Huomioitavaa on se, että käännettyä todistustaakkaa ei kuitenkaan sovelleta tilanteissa, joissa on rikottu pelkästään osakeyhtiölain 1 luvun periaatteita, joihin kuuluu johdon yleinen huolellisuusvelvollisuus. Todistustaakan kääntämistä pidettiin periaatteiden yleisluontoisuus huomioiden liian ankarana tuloksena johdon vastuuta ajatellen.⁴¹⁰ Osakeyhtiölain vahingonkorvaus koskee yhtiölle – ja viimekädessä osakkeenomistajille – aiheutunutta varallisuusvahinkoa. Ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevan oikeussuojan tarpeen voidaan katsoa olevan merkittävä. Ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskevan vahingonkorvausvahingon todistustaakan jaon osalta tulee suorittaa punnintaa yrityksen (johdon) vastuun ja vahingonkärsijän oikeussuojan suhteen.

Lainsäädännössä voidaan toiminnanharjoittajalle asettaa myös tuottamuksesta riippumaton ankara vastuu. Ankaran vastuun piirissä oleva toiminnanharjoittaja ei voi välttää vastuutaan huolellisesti toimimalla. Ankarasta vastuusta on säädetty perinteisesti toimialoilla, joihin liittyy erityinen riski.⁴¹¹ Myös ympäristövahinkolakiin sisältyy ankara vastuu.⁴¹² Ympäristövahinkojen saattamista ankaran vastuun piiriin perusteltiin muun muassa sillä, että vahingonkärsijän on ympäristövahinkojen kohdalla tyypillisesti hankalaa esittää näyttöä tuottamuksesta. Säännös suojaa näin vahingonkärsijää.⁴¹³ Ympäristövahinkolaki keventää vahingonkärsijän todistustaakkaa myös edellyttämällä ainoastaan todennäköistä syy-yhteyttä toiminnan ja aiheutuneen vahingon välillä.⁴¹⁴ Ympäristövahinkolain järjestelmä tarjoaa vaihtoehtoisen tavan ratkaista samoja todisteluongelmia, joihin voidaan pyrkiä puuttamaan todistustaakan kääntämisellä.

Ankaran vastuun säätäminen poikkeaisi kuitenkin siitä yleisestä huolellisuutta koskevasta lähtökohdasta, että toiminnanharjoittaja voi huolellisesti toimimalla välttää vahingonkorvausvastuun. Tällaisen ankaran vastuun säätäminen lisäisi merkittävästi yrityksen vastuuta ja samalla sen ulkomailta tapahtuvaan toimintaan liittyvää riskiä. Ankaraan vastuuseen voitaisiin myös liittää mahdollisuus välttää vastuu, mikäli yritys osoittaisi toimineensa

409 DGEP 2019, s. 109.

410 Osakeyhtiölaki, 22 luvun 1 §:n 3 momentti.

411 Kaivoslaki (621/2011) 103 §; ydinvastuulaki (484/1972); raideliikennevastuulaki (113/1999) 3 §.

412 Ympäristövahinkolaki, 7 §.

413 Hollo et al. 2018 s. 253–254.

414 Ympäristövahinkolaki 3 §.

huolellisesti. Tässä tapauksessa oikeudellinen arviointi muistuttaisi tuottamusvastuun kohdalla suoritettavaa, mutta vastuu huolellisuuden osoittamisesta olisi yrityksellä.⁴¹⁵

Vahingonkorvausvastuun ulottuvuuteen ja todistustaakan jakoon liittyvässä punninnassa voidaan asettaa vastakkain oikeushenkilöiden erillisyvastuun periaate, joka puoltaisi vahingonkorvauskynnyksen asettamista korkealle, ja mahdollisesti heikossa asemassa olevien vahingonkäräjien oikeussuojan tarve, joka puolestaan puoltaisi vahingonkorvauskynnyksen asettamista verrattain matalalle.

5.3.3.24 Korvattavat vahingot ja muita kysymyksiä

Ympäristön pilaantuminen tai muut ympäristövahingot aiheuttavat usein myös henkilö-, esine- tai varallisuusvahinkoja. Suoraan ympäristölle aiheutuvat vahingot eivät kaikissa tapauksissa mahdu tähän määritelmään. Sveitsin vastaehdotuksessa vahingonkorvaus soveltuu ainoastaan henkilö- ja esinevahinkoihin. Pelkästään ympäristöön kohdistuvia vahinkoja ei korvata. Vastaavaan ratkaisuun voidaan päätyä myös Suomessa. Ranskan laki ja Saksan epävirallinen lakiehdotus eivät ainakaan nimenomaisesti rajaa pelkästään ympäristöön kohdistuvia vahinkoja korvauksen ulkopuolelle. EU-tasolla ympäristövastuudirektiivissä on omaksuttu mahdollisuus asettaa vahingonaiheuttajalle ennallistamisvastuu, jossa toiminnanharjoittajalta voidaan edellyttää korjaavia toimia vaihtoehtona puhtaalle rahalliselle korvaukselle.⁴¹⁶ Ympäristövastuudirektiivin korjaamistoimet pohjautuvat viranomaisen päättämiin korjaustoimiin.⁴¹⁷ Vastaavan järjestelyn kansainväliseen toimeenpanoon liittyisi todennäköisesti omat ongelmansa, jotka olisi syytä arvioida erikseen.

Mahdollisessa lainsäädännössä harkittavaksi voi tulla myös vahingonkorvausvastuun jättäminen kokonaan säädöksen ulkopuolelle ainakin lainsäädännön ensimmäisessä vaiheessa. Näin yrityksille annettaisiin aikaa sopeutua uusiin vaatimuksiin. Säädös voitaisiin lisätä lakiin tarpeen vaatiessa ja lainsäädäntöön liittyvien kokemusten kertyessä. Ratkaisun heikkoutena olisi se, että ilman vahingonkorvausvastuuta lainsäädäntö ei tarjota vahingonkäräjille uusia mahdollisuuksia päästä korjaavien toimenpiteiden piiriin, mitä on pidetty yhtenä sääntelyn tavoitteena.

415 Ks. van Dam 2013, s. 302–306.

416 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2004/35/EY, ympäristövastuusta ympäristövahinkojen ehkäisemisen ja korjaamisen osalta (*ympäristövastuudirektiivi*), joka on Suomessa implementoitu säätämällä ympäristövastuulaki sekä muutoksilla muuhun ympäristölainsäädäntöön.

417 Ympäristövastuulaki.

Yritykselle asianmukaisen huolellisuuden laiminlyönnistä mahdollisesti asetettava vahingonkorvausvastuu pyrki tarjoamaan yrityksen toiminnan johdosta vahinkoa kärsineille mahdollisuuden hyvitykseen.

Vahingonkorvauksen osalta lainsäädännössä tulee harkittavaksi, kuinka pitkälle vastuu tulisi ulottaa. YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan yritys on velvollinen tarjoamaan korjaavia toimenpiteitä aiheuttaessaan tai myötävaikuttaessaan kielteisiin vaikutuksiin. Lainsäädännössä vahingonkorvausvastuu voitaisiin rajata esimerkiksi yritykseen ja sen määräysvallassa oleviin yrityksiin.

Vahingonkorvausoikeudessa lähtökohtana on se, että vahingonkärsijän on osoitettava aiheutunut vahinko, vahingonaiheuttajan laiminlyönti sekä laiminlyönnin ja aiheutuneen vahingon välinen syy-yhteys. Vahingonkärsijälle asetetun todistustaakan on katsottu vaikeuttavan pääsyä korjaavien toimenpiteiden pariin. Harkittaessa todistustaakan kääntämistä tai muita mahdollisia todistustaakan keventämisen muotoja, olisi punnittava yrityksen vastuun laajentamisen seurauksia ja vahingonkärsijän oikeussuojan tarvetta.

5.3.3.3 Kansainvälinen vahingonkorvausvastuu

Toisen valtion alueella tapahtuneen mahdollisen rikkomuksen saattaminen oikeuden eteen edellyttää oikeuspaikkaan ja sovellettavaan lakiin liittyvien kysymysten ratkaisemista. Ns. Bryssel I -asetus sääntelee tuomioistuinten toimivaltaa siviili- ja kauppaoikeuden alalla Euroopan unionissa. Asetuksen mukaan kanne sellaista henkilöä vastaan, jolla on kotipaikka jäsenvaltiossa, nostetaan kyseisen jäsenvaltion tuomioistuimessa.⁴¹⁸ Asetus soveltuu myös oikeushenkilöihin, kuten yrityksiin, joiden toimipaikka määräytyy niiden sääntömääräisen kotipaikan, keskushallinnon tai päätoimipaikan mukaan. Suomalaiseen yritykseen johdettava vahingonkorvauskanne voidaan asetuksen perusteella nostaa Suomessa.⁴¹⁹

Kansainvälisen lainvalinnan kannalta Rooma II -asetus on keskeisessä roolissa. Asetus sääntelee sopimukseen perustumattomiin velvoitteisiin sovellettavaa lakia.⁴²⁰ Asetuksen yleissäännön perusteella sovelletaan 1) sen maan lakia, jossa vahinko aiheutuu, riippumatta siitä, missä maassa vahingon aiheuttanut tapahtuma sattui; 2) sen maan lakia, jossa vastuulliseksi väitetyllä henkilöllä ja vahingonkärsijällä molemmalla on asuinpaikka; 3) sen maan lakia, johon tapahtuma liittyy selvästi läheisemmin kuin edellä mainittuihin

418 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EU) N:o 1215/2012, tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta siviili- ja kauppaoikeuden alalla (uudelleenlaadittu) (Bryssel I -asetus).

419 TEM 14/2015, s. 28–29.

420 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta (EY) N:o 864/2007, sopimukseen perustumattomiin velvoitteisiin sovellettavasta laista (Rooma II -asetus).

maihin.⁴²¹ Ympäristövahingon kohdalla vahingonkärsijä voi päättää perustaa kanteensa sen maan lainsäädäntöön, jossa vahingon aiheuttanut tapahtuma sattui.⁴²² Asetuksen perusteella Suomen laki ei lähtökohtaisesti soveltuisi toisessa maassa aiheutuneeseen vahinkoon.⁴²³

Rooma II -asetus mahdollistaa kuitenkin yleissäännöstä poikkeamisen ns. kansainvälisesti pakottaviin säännöksiin perustuen.⁴²⁴ Tällaista säännöstä voidaan soveltaa muuten sovellettavaksi tulevasta laista riippumatta. Oikeuskirjallisuudessa on arvioitu, että asianmuksista huolellisuutta koskeva lainsäädännöllinen velvoite ja siihen mahdollisesti sisällytettävä lainvalintasäännös mahdollistaisivat Rooma II -asetuksen pääsäännöstä poikkeamisen.⁴²⁵ Sekä Sveitsin (vasta)ehdotukseen että Saksan (epäviralliseen) lakiehdotukseen sisältyy lainvalintasäännös, joka mahdollistaisi lain soveltamisen myös tilanteissa, joissa kansainvälisten lainvalintasäästösten soveltaminen voisi johtaa toisenlaiseen tulkintaan.⁴²⁶ Vastaava säännös voitaisiin sisällyttää myös Suomen mahdolliseen lakiin.

Rajat ylittävää toimintaa koskeviin kanteisiin liittyvät myös kansainvälisen yksityisoikeuden lainvalintaa koskevat kysymykset. Lainsäädäntöön olisi mahdollista sisällyttää säännös, jolla määrätään sovellettavasta laista.

5.3.3.4 Hallinnolliset ja rikosoikeudelliset seuraamukset

Lakiin kirjattujen veloitteiden laiminlyönnistä voisi olla seurauksena myös hallinnollinen seuraamus, rangaistusluontoinen hallinnollinen seuraamus (hallinnollinen sanktio) tai rikosoikeudellinen rangaistus. Näistä hallinnollinen seuraamus tähtää lainmukaisen oikeustilan aikaansaamiseen tai palauttamiseen. Yritysvastuusäädännössä kyseeseen tulisi esimerkiksi uhkasakko, joka tähtää yritykselle asetetun selvitys- tai raportointivelvollisuuden täyttämiseen. Hallinnollinen sanktio puolestaan on rinnastettavissa rikosoikeudelliseen seuraamukseen.⁴²⁷

Suomen rikoslaisissa on jo kriminalisoitu sekä ympäristö että ihmisoikeuksia koskevat rikokset. Suomen lainsäädäntö mahdollistaa myös tietyissä tapauksissa sekä luonnollisten että oikeushenkilöiden asettamisen rikosoikeudelliseen vastuuseen Suomen rajojen

421 Rooma II -asetus, 4 artikla.

422 Rooma II -asetus, 7 artikla.

423 Mahdollisena poikkeuksena ovat asetuksen määrittelemät ympäristövahingot; ks. Enneking 2017, s. 51–53.

424 Rooma II -asetus, 16 artikla.

425 Lautjärvi 2019, s. 442; Enneking 2017, s. 55–57; TEM 14/2015, s. 29–30.

426 Sveitsi, Federal Act on Private International Law, Art. 139a; Saksa, NaWKG, § 15.

427 Ks. OM 52/2018, s. 20–23.

ulkopuolella tehdyistä rikoksista. Yleensä edellytyksenä on jonkinlaisen liittymän olemassaolo rikoksen ja Suomen välillä. Lisäedellytyksenä useimpien rikosten kohdalla on se, että rikos on rangaistava myös tekopaikan lakien mukaan. Rikoslaki sisältää myös kriminalisointeja, joissa Suomen lakia voidaan soveltaa tekopaikan laista riippumatta. Näihin kuuluvat muun muassa ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa.⁴²⁸ Yritysten kansainväliseen toimintaan liittyvän rajat ylittävien kriminalisointien tarkastelu ei ole ollut tämän selvityksen kohteena. Nyt tarkasteltavan yritys vastuulainsäädännön kannalta, hallinnolliset tai rikosoikeudelliset seuraamukset kohdistuisivatkin Suomessa tapahtuvaan joko asianmukaisen huolellisuuden tai siihen liittyvän mahdollisen raportointivelvoitteen laiminlyöntiin.

Lainsäädännössä ei tulisi säännellä voimakkaammista ohjauksen tai valvonnan keinoista kuin rikkomuksen vakavuus ja muut asiaan liittyvät seikat edellyttävät. Sanktiointia harkittaessa on arvioitava, päästäisiinkö tavoiteltuihin päämääriin lievemmin keinoin tai muilla hallinnollisilla seuraamuksilla. Arvioinnissa tulee tarkastella muun muassa sanktioinnin kohteena olevan teon tai laiminlyönnin luonnetta sekä sanktion suhdetta muihin hallinnollisiin ja rikosoikeudellisiin seuraamuksiin. Hallinnollisten sanktioiden on katsottu soveltuvan erityisesti moitittavuudeltaan verrattain vähäisiin rikkomuksiin ja laiminlyönteihin, joissa laissa säädettyjen velvoitteiden rikkominen on yksinkertaisesti toteennäytettävissä. Rikosoikeudellisen rangaistuksen säätämiseen tulisi turvautua vasta viimesijaisena keinona, mikäli tavoiteltuun tulokseen ei päästä muilla keinoilla.⁴²⁹ Tämä harkinta tulee toteuttaa myös mahdollisen yritys vastuulainsäädännön kohdalla säännöksen soveltamisalan ja sisällön selvityä.

Hallinnolliset sanktiot voidaan kohdistaa sekä luonnolliseen että oikeushenkilöön ja esimerkiksi seuraamusmaksun määrää voidaan porrastaa siten, että törkeämmistä tekomuuodoista määrätään tuntuvampi sanktio kuin muista tekomuuodoista.⁴³⁰ Hallinnolliset sanktiot määrätään hallintoviranomaisen päätöksellä. Toimivalta osoitetaan yleensä viranomaiselle, jolla on parhaat edellytykset ja asiantuntemus arvioida määräämisen perusteena olevia seikkoja. Erityisesti suurten seuraamusmaksujen määrääminen on paikoin katsottu perustelluksi osoittaa monijäseniselle toimielimelle.⁴³¹ Hallinnollisten seuraamusten osalta harkittavaksi tulisikin se, mikä olisi oikea viranomaistaho valvomaan yritys vastuuta. Lisäksi tulisi huomioida erityisesti laajan velvoitteen valvonnan toteuttamiseen liittyvät haasteet.

Yritysten raportointivelvollisuuden laiminlyöntiin on jo annetussa lainsäädännössä liitetty rikosoikeudellisia seuraamuksia. Esimerkiksi tilinpäätöksen laatimisvelvollisuuden

428 Ks. rikoslaki, 1 luvun 7 §, 8 § ja 9 §; HE 1/1996, s. 4–5; TEM 14/2015, s. 39–41.

429 OM 52/2018, s. 24–25.

430 Ks. seuraamusmaksuun liittyvästä mahdollisesta kokonaisarviosta laki finanssivalvonnasta (878/2008) 41 §:n 2 momentti.

431 Ks. esim. tietosuoja-asetuksen mukaisesta hallinnollisesta seuraamusmaksusta päättää suomessa seuraamuskollegio; tietosuojalaki (1050/2018); ks. myös OM 52/2018, s. 37.

tai ilmoittamisvelvollisuuden laiminlyönnistä voidaan tuomita sakkoon tai ankarampaan rangaistukseen.⁴³² Kaivannaisteollisuuslain vuosiselvityksen ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönnistä voidaan määrätä uhkasakko tai, mikäli teko on tahallinen tai törkeän huolimaton, rikosoikeudellinen seuraamus.⁴³³ Sanktioinnin kohdistaminen raportointivelvoitteen laiminlyöntiin rajoittaisi samalla sanktioiden soveltamisalaa, mikäli raportointivelvoitteen soveltamisalaa olisi lainsäädännössä muutenkin rajoitettu.

Asianmukaista huolellisuutta koskeva rikosoikeudellinen rangaistus on säädetyistä yritysvastuulaeista sisällytetty Hollannin lakiin. Lain mukaan yhtiön johto voidaan asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen tilanteessa, joissa yhtiölle on määrätty hallinnollinen sakko selvitys- tai huolellisuusvelvollisuuden laiminlyönnistä ja rikkomus uusitaan viiden (5) vuoden kuluessa hallinnollisen sakon määräämisestä.⁴³⁴ Saksan epävirallinen lakiehdotus mahdollistaisi yrityksen compliance officerin asettamisen rikosoikeudelliseen vastuuseen.⁴³⁵

Suomessa puutavara-asetuksen implementoivassa puutavaralaissa on säädetty rangaistavaksi puutavara-asetuksen 4 artiklassa tarkoitetun asianmukaisen huolellisuuden järjestelmän velvoitteen **tahallinen** rikkominen.⁴³⁶ Lain esitöissä katsottiin, että hallinnollinen seuraamus eli määräaikainen markkinoillesaattamiskielto ei olisi tehokas tapa puuttua tilanteisiin, joissa velvoitteen rikkominen olisi jatkuvaa ja tahallista. Tahallisuus edellyttäisi asianmukaisen huolellisuuden järjestelmän puuttumista kokonaan tai keskeisten osien puuttumista kokonaan.⁴³⁷ Huolellisuusvelvoitteen sanktiointiin sisältyy tapauskohtaista arviointia eivätkä ne ole välttämättä helposti toteennäytettävissä. Tällaisessa tapauksessa tutkintavaltuuksien ja yrityksen oikeussuojan kannalta arvioinnin suorittaminen tuomioistuimessa voisi olla perusteltua.⁴³⁸

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate sisältää kiellon säätää tunnusmerkistöltään liian laajoja ja **epätasällisiä** kriminalisointeja. Periaatteen on tarkoitus varmistaa, että kaikilla on mahdollisuus ymmärtää, mikä on rikosoikeudellisesti kiellettyä. Esimerkiksi avoimet tekotapakuvaukset on koettu lainsäädännössä ongelmalliseksi ja niitä tulisi tulkita suppeasti.⁴³⁹ Myös Ranskan huolellisuusvelvoitetta koskevaan lakiin kirjattu sakkopöytä kumottiin, koska velvoitteen katsottiin olevan rikosoikeudellisesti liian epäselvä.⁴⁴⁰

432 Ks. Kirjanpitolaki, 8 luvun 4 §:n 1 momentin 4 kohta; rikoslaki, 30 luvun 9 § ja 10 §.

433 Kaivannaisteollisuuslaki 8 §:n 3 momentti; 9 §.

434 Hollanti, Art. 9.

435 Saksa, NaWKG, § 14.

436 Puutavaralaki 12 §:n 2 momentti. Puutavara-asetuksen 4 artiklan 2 kohdan tarkoittamaa asianmukaisen huolellisuuden järjestelmää kuvataan tarkemmin asetuksen 6 artiklassa.

437 HE 97/2013 vp. s. 16.

438 Ks. OM 52/2018, s. 25–26.

439 Tapani et al. 2019, s. 131–133.

440 Savorey 2020, s. 72.

Puutavara-asetuksen huolellisuusjärjestelmä ja sen sisältö on verrattain täsmällisesti määritely ja koskee rajattua toimintaa.⁴⁴¹ Lisäksi puutavaralain esitöissä todetaan, että rikosoikeudellista sanktiota edeltää lain mukainen kirjallinen kehoitus asianmukaisen huolellisuuden järjestelmän korjaamisesta sekä korjausmääräys.⁴⁴²

Asianmukaista huolellisuutta koskeva vastaava rangaistussäännös saattaisi – riippuen asianmukaista huolellisuutta koskevan pykälän sisällöstä – jäädä tunnusmerkistöltään puutavaralain rangaistussäännöstä epätasemmaksi johtuen jo pelkästään siitä, että huolellisuuden on tarkoitus kattaa sekä ympäristö että ihmisoikeudet. Täysin mahdottona ei kuitenkaan voitane pitää asianmukaisen huolellisuusveloitteen **tahallisen** rikkomisen kriminalisointia. Tahallisuus voitaisiin tässä tapauksessa kytkeä puutavaralakia vastaavalla tavalla asianmukaisen huolellisuuden tai sen keskeisten osien, kuten vaikutusten arvioinnin, puuttumista kokonaan.⁴⁴³ Lisäksi harkittavaksi tulee tarve edellyttää mahdollisen valvojan viranomaisen kehoituksia tai määräyksiä, jotka edeltäisivät rikosoikeudellisia sanktioita ja selventäisivät toiminnanharjoittajalle tarvittavien toimenpiteiden sisältöä.

Suomessa yhteisö, säätiö tai muu oikeushenkilö, jonka toiminnassa on tehty rikos, voidaan tuomita yhteisösakkoon, jos yhteisösakko on nimenomaisesti säädetty kyseisen rikoksen seuraamukseksi.⁴⁴⁴ Myös rikkomuksiin sovellettavat menettämisseuraamukset tulisivat harkittavaksi esimerkiksi tapauksissa, joissa tuotteiden valmistuksessa on hyödynnetty lapsityövoimaa.⁴⁴⁵

Hallinnollisten ja rikosoikeudellisten sanktioiden kohdalla voidaan harkita myös rangaistussääntelyn lisäämistä lakiin myöhäisemmässä vaiheessa, kun ensimmäiset kokemukset ja vaikutusarviot lainsäädännöstä on saatu ja kun yrityksillä on ollut riittävästi aikaa sopeutua lainsäädännön vaatimuksiin.⁴⁴⁶ Porrastamistarpeeseen saattaa vaikuttaa muun muassa lain soveltamisala: mikäli lain soveltamisalan piiriin tulee suuri määrä yrityksiä, joille yritysvastuuseen liittyvät kysymykset ovat täysin uusia, riittävän sopeutumisaikojen suomiselle on painavammat perusteet kuin tapauksessa, jossa lainsäädäntö soveltuisi esimerkiksi vain yrityksiin, joihin kohdistuu jo esimerkiksi vastuullisuuden liittyviä raportointivaatimuksia.

441 Puutavara-asetus, 6 artikla.

442 HE 97/2013 vp., s. 28. Puutavaralaki, 8 § ja 9 §:n 1 momentti.

443 Ks. rikosoikeudellisesta tuottamusarvioinnista yleisesti; Lappi-Seppälä et al. 2013, s. 173–176.

444 Rikoslaki, 9 luku. Italiassa oikeushenkilö voi puolustautua tietyistä rikoksista säädetyltä rangaistustuulta osoittamalla ryhtyneensä riittäviin toimiin rikosten ehkäisemiseksi; Study on Due Diligence, s. 171–172; Ruggiero 2016.

445 Rikoslaki, 10 luku.

446 Sanktioinnin porrastamista suosittelee esim. Yhdistyneen kuningaskunnan *Modern Slavery Actiä* arvioinut selvitys; Independent Review of the Modern Slavery Act 2015, s. 46. Samasta lähestymistavasta Ranskan lain suhteen ks. Savorey 2020, s. 78–79.

Asianmukaisen huolellisuuden laiminlyönnistä voitaisiin määrätä myös hallinnollisia tai rikosoikeudellisia sanktioita. Seuraamuksia asetettaessa tulisi arvioida muun muassa sanktioinnin kohteena olevan teon moitittavuutta ja sitä, voidaanko tavoiteltuihin tuloksiin päästä muilla keinoilla. Mahdollinen sanktio voisi koskea yritykselle mahdollisesti asetettavan raportointi- tai selvitysvelvollisuuden laiminlyöntiä.

5.4 Säätelytavat

Asianmukaisesta huolellisuudesta voidaan säätää erillislakina, muuttamalla olemassa olevaa lainsäädäntöä tai jonkinlaisena yhdistelmänä kahdesta edellä mainitusta. Tässä selvityksessä käsitellyissä verrokkimaissa asianmukaisesta huolellisuudesta on säädetty niin erillislaissa⁴⁴⁷ kuin tekemällä muutoksia olemassa olevaan kansalliseen lainsäädäntöön, muun muassa yhteisöläinsäädäntöön.⁴⁴⁸

Implementoitaessa Euroopan unionissa annettua raportointilainsäädäntöä Suomessa on päädytty sekä erillislakiin että muuttamaan olemassa olevaa lainsäädäntöä. Kaivannaisteollisuutta ja puunkorjuuta aarniometsissä harjoittavien yritysten viranomaisille suorittamien maksujen julkistamisesta on säädetty erillislailla.⁴⁴⁹ EU:ssa velvollisuudesta on säädetty tilinpäätösdirektiivissä. Hallituksen esityksessä raportointivelvollisuus katsottiin kuitenkin luonteeltaan toisenlaiseksi kuin kirjanpitovelvollisen taloudellista asemaa ja tulosta koskevat säännökset ja siksi päädyttiin erillislakiin.⁴⁵⁰ Muun kuin taloudellisen tiedon raportoinnin kohdalla päädyttiin puolestaan säätelyyn kirjanpitolaissa.⁴⁵¹ Taustalla oli tilintarkastuslakiin tehty muutos, jolla rajattiin toimintakertomukseen liittyvää tarkastusvelvollisuutta. Tämän tarkastusvelvollisuuden keventämisen katsottiin mahdollistavan muuta kuin taloudellista tietoa koskevan säätelyn kirjanpitolaissa. Vaihtoehtoisina ratkaisuuina hallituksen esitöissä mainittiin säätely arvopaperimarkkina- ja luottolaitoslaissa ja vakuutusyhtiölaissa.⁴⁵² Puutavara-asetuksen huolellisuusvelvollisuus implementoitiin Suomessa erillislailla.⁴⁵³

447 Esim. Yhdistyneen kuningaskunnan ja Australian *Modern Slavery Actit* ja Hollannin lapsityövoimankäyttöä koskeva laki.

448 Esim. Ranskan asianmukaista huolellisuutta koskeva laki, jolla muutetaan kauppalainsäädäntöä (*Code de commerce*).

449 Kaivannaisteollisuuslaki.

450 HE 89/2015 vp, s. 11.

451 Kirjanpitolaki, 3a luku.

452 HE 208/2016 vp, s. 5-6; HE 70/2016 vp., s. 12-13.

453 Puutavaralaki.

Suomessa yrityksiä ja niiden toimintaa koskeva sääntely on hajautettu useisiin erillislakeihin. Asianmukaisen huolellisuuden velvoitteesta säättäminen esimerkiksi yhteisöainsäädännössä edellyttäisi muutosten tekemistä useampaan eri yritysmuotoa koskevaan lakiin, joissa on valmiiksi johdon huolellisuutta, vahingonkorvauksia ja valvontaa koskevia säännöksiä. Yrityksiä koskevia huolellisuuden velvoitteita sisältyy myös eri lakeihin, jaoteltuna niiden suojakohteen mukaan. Myös ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskeva lainsäädäntö on hajautettu useisiin lakeihin. Mikään voimassa oleva laki ei nimenomaisesti kata sekä ihmisoikeuksien että ympäristön suojaa. Säädettyä yrityksille uusi sekä ympäristöä että ihmisoikeuksia koskevan asianmukaisen huolellisuuden velvoite, vaikuttaa lainsäädäntökäytännön hahmottamisen ja ymmärrettävyyden kannalta tarkoituksenmukaiselta tarkastella nimenomaan mahdollisuutta säätää asianmukaisesta huolellisuudesta erillislaissa.

Suomessa, yrityksiä koskevia raportointi- ja huolellisuusvelvoitteita on säädetty useissa eri laeissa. Mahdollisen uuden sekä ihmisoikeuksia- että ympäristöä koskevan huolellisuusvelvoitteen kohdalla, saattaisi säättäminen erillislakina olla paras vaihtoehto sääntelyn ymmärrettävyyden kannalta.

6 Mahdollisen lainsäädännön vaikutusarvioinnissa huomioitavaa

6.1 Vaikutukset yrityksiin

6.1.1 Yrityksille aiheutuvat kustannukset

Yrityksille asetettava asianmukaisen huolellisuuden velvollisuus voi aiheuttaa erilaisia vaikutuksia, joista lainsäädännön esitöissä arvioitavaksi tulisivat vaikutukset yrityksille, niiden sidosryhmille, viranomaisille sekä ihmisoikeuksille ja ympäristölle. Tilanteessa, jossa säädösehdotusta ei ole tehty, myös vaikutuksia on mahdotonta arvioida tarkasti. Seuraavassa tyydytäänkin esittämään ainoastaan huomioita siitä, mitä tekijöitä mahdollisen lainsäädäntöehdotuksen vaikutusarviossa tulisi ottaa huomioon ja esittämään alustavia arvioita lainsäädännöllisten ratkaisujen vaikutuksista. Käsittelyn suhteen on syytä huomata, että siinä missä yrityksille asetettavien velvoitteiden kustannusarvioita on saatavilla, arvioita asianmukaisen huolellisuuden velvollisuuden vaikutuksista ihmisoikeuksiin ja ympäristöön on hyvin rajallisesti tietoa lainsäädännön tuoreudesta johtuen.

Yrityksille asetettavat velvoitteet aiheuttavat yrityksille kustannuksia. Kustannusarvioiden suhteen tulee huomata, että niihin vaikuttavat erinäiset tekijät, jotka on ratkaistava mahdollisen lainsäädäntöprosessin aikana. Kustannuksia voi aiheutua sääntelyn edellyttämän huolellisuuden prosessin pystyttäminen ja ylläpito. Yritysten kulut voisivat muodostua esimerkiksi prosessiin käytetyistä työvoimakuluista tai ulkopuoliseen asiantuntija-apuun liittyvistä kuluista.

Lain soveltamisalasta riippuen lainsäädännön kustannukset voivat koskea vain harvoja suuria tai riskipitoiseksi katsotuilla toimialoilla toimivia yrityksiä tai hyvin suurta yritysjoukkoa. Aiheutuneisiin kustannuksiin vaikuttaa myös se, edellytetäänkö yritysten noudattavan asianmukaista huolellisuutta koko toimitusketjussaan vai ainoastaan määräysvalta-yhtiössään ja mahdollisesti ensimmäisen portaan alihankkijoissa. Lisäksi kustannuksiin vaikuttaisi ratkaisu, jossa esimerkiksi yritysten selvitys- tai raportointivelvoite olisi soveltamisalaltaan muuta asianmukaisen huolellisuuden velvoitetta suppeampi.

Huolellisuusvelvoitteen asianmukaisuuden painottaminen tekisi mahdolliseksi sen, että yrityksen kustannukset vaihtelisivat sen harjoittaman toiminnan ja yrityksen koon mukaan. Pienille vähäriskisellä toimialalla toimiville yrityksille asianmukaisen huolellisuuden kustannukset voisivat olla hyvin matalat. Suurelle kansainvälistä liiketoimintaa harjoittavalle yritykselle selvityskustannukset voivat vastaavasti olla merkittävät.⁴⁵⁴ Mikäli päädyttäisiin sisällöltään hyvin tarkasti määriteltyyn huolellisuuteen, pk-yritysten kohdalla on tällaisen velvoitteen toimeenpanon kustannusvaikutus olisi todennäköisesti suhteellisesti suurempi kuin liikevaihdoltaan suuremmissa suuryrityksissä.⁴⁵⁵

Myös yrityksiltä mahdollisesti edellytettävät toimet asianmukaisen huolellisuuden toteuttamiseksi aiheuttavat kustannuksia. Yrityksille asetettava velvoite perustaa valitusjärjestelmä, tarjota koulutusta, nimittää sisäinen valvoja tai käyttää ulkopuolisia asiantuntijoita valvonnan suorittamisessa lisäksi yhtiöille aiheutuvia kustannuksia. Erityisesti pienille yrityksille vaatimukset ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttämisestä, sisäisten hallintojärjestelmien käyttöön ottamisesta, säännösten noudattamisesta vastaavien henkilöiden nimeämisestä saattaisivat muodostaa huomattavan kustannuksen.⁴⁵⁶

Vastuullisen toiminnan voidaan katsoa aiheuttavan yrityksille kustannusten lisäksi myös hyötyjä, joiden taloudellinen arviointi on kustannuksia vaikeampaa. Suurin syy tähän on se, että esimerkiksi taloudellisen tuloksen parannus on monien eri asioiden tulos ja on vaikeaa arvioida yrityksen vastuullisuustoimien osuutta tuloksesta. On kuitenkin esitetty, että asianmukaisen huolellisuuden noudattaminen voi tuoda yrityksille hyötyjä muun muassa seuraavilla osa-alueilla: yrityksen maine/brändi, rahoituksen saanti, markkina-arvo, kuluttajien luottamus ja parantunut riskienhallinta.⁴⁵⁷ Yrityksille asianmukaisesta huolellisuudesta koituvien hyötyjen arviointi ei lainsäädäntöä harkittaessa ole kuitenkaan keskeisessä roolissa. Mikäli yritykset katsovat vastuullisen toiminnan itselleen taloudellisesti kannattavaksi, ne omaksuvat vastuullisia käytäntöjä myös ilman lainsäädäntöä.

454 Ks. esimerkiksi yli tuhannen työntekijän yrityksistä esitetyt arviot koskien asianmukaiseen huolellisuuteen käytettäviä työpäiviä; Study on Due Diligence, s. 408.

455 Ks. myös pk-yrityksiin soveltuva konfliktimineraaliasetusta koskeva kustannusarvio; SWD(2014) 53, s. 47.

456 Esimerkiksi EMAS ympäristöasioiden hallinta- ja auditointijärjestelmästä on kuitenkin olemassa myös kevennetty pk-yrityksille tarkoitettu versio; ks. EMAS "easy" pienille ja keskisuurille yrityksille (saatavilla: <https://op.europa.eu/s/n6iK>).

457 Study on due diligence, s. 301–315.

6.1.2 Vaikutukset kilpailuun

Yrityksen ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevan vastuun sääntelyssä yhtenä keskeisenä tavoitteena on puuttua globaalin liiketoiminnan aiheuttamiin sääntelyaukkoihin ja sääntelyllä yritysten monikansallista toimintaa. Globaalissa taloudessa suomalaiset yritykset toimivat samoilla markkinoilla eripuolilta maailmaa tulevien – omia kansallisia säädöksiään noudattavien – yritysten kanssa. Yritysvastuulainsäädännön vaikutuksia on siten arvioitava myös suomalaisten yritysten toimintaedellytysten kautta.

Asianmukainen huolellisuuden velvoite on rajattu jo annetussa lainsäädännössä koskemaan tiettyjä suppeita suojeltavia oikeushyviä tai ainoastaan suuria yrityksiä. Kun lakien soveltuvuus lisäksi rajautuu ainoastaan kyseiseen maahan sijoittuneisiin tai siellä toimiin yrityksiin monikansalliset yritykset saattavat joutua soveltamaan useita sisällöltään toisistaan poikkeavia huolellisuusstandardeja tai raportoimaan samoja tietoja eri tavoin eri valtioissa toimiessaan.⁴⁵⁸ Toiminnan vastuullisuuden näkökulmasta uhkana on pidetty sitä, että yrityksiin kohdistuvat sisällöltään ja soveltamisalaltaan vaihtelevat vaatimukset johtavat pistemäisiin ratkaisuihin, jotka saattavat haitata kokonaisvaltaisten ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskevien prosessien käyttöönottoa.⁴⁵⁹

Kansallisella lainsäädännöllä on vaikutus myös yritysten kilpailuolosuhteisiin. Kansallinen lainsäädäntö (sääntelyn sisällöstä riippuen) saattaisi johtaa suomalaisille tai Suomessa toimiville yrityksille asetettavaan korkeampaan vaatimustasoon suhteessa esimerkiksi eurooppalaisiin verrokkimaihin. Oma kysymyksensä on se, muodostuisiko yrityksille asetettu huolellisuusvelvoite kilpailueduksi vai -haitaksi. Vastuullisen toiminnan esitetään usein tuovan yrityksille kilpailuetua.⁴⁶⁰ Toisaalta lisälainsäädäntö voidaan nähdä kilpailuhaittana, joka ilmenisi muun muassa yritystoimintaan liittyvien kustannusten lisääntymisenä suhteessa verrokkimaihin. Koska yritysten liiketoiminta- ja sijoittautumispäätöksiin sekä kilpailukykyyn vaikuttavat useat tekijät, yksittäisen lain vaikutusten arviointi edellyttäisi kattavan vaikutusarvioinnin tekemistä ennen lainsäädäntötoimia.⁴⁶¹

458 EU:n sisämarkkinoiden hajanaisuuden lisääntyminen nähtiin yhtenä uhkana konfliktimineraaliasetuksen vaikutusarviossa; SWD(2014) 53, s. 29.

459 Study on Due Diligence, s. 225–227, 239–240.

460 Esim. KOM(2011) 681, s. 12.

461 UK:n Bribery Actiä koskeva kyselytutkimus ei löytänyt merkittäviä viitteitä lainsäädännön tuomasta kilpailuedusta tai haitasta; Pietropaoli et al. 2020, s. 17. Kilpailuvaikutuksen arviointi liittyy myös sääntelykilpailuun (*regulatory competition*) koskevaan akateemiseen keskusteluun, jossa on yhtäältä esitetty yritysten sijoittautumisen vapauden johtavan ”kilpailuun pohjalle”, jossa yritykset hakeutuvat mahdollisimman sallivalla lainsäädännön piiriin. Toisena vaihtoehtona on esitetty ”kilpailua huipulle”, jossa mm. tiukan lainsäädännön tarjoama oikeusvarmuus houkuttelisi yrityksiä ja lisäisi investointeja. Ks. esim. Gerner-Beuerle – Schillig 2019, s. 115–116; Sjäfjell 2009, s. 258–260.

Vuonna 2017 suomalaiset yritykset harjoittivat liiketoimintaa 5070 tytäryhtiössä 142 eri maassa.⁴⁶² Yli 50 % suomalaisyritysten ulkomaisesta liikevaihdosta syntyi EU:n alueelta (poislukien Suomi). Pohjois-Amerikan osuus oli n. 15 %.⁴⁶³ Varsin suuri osa suomalaiskonsernien liikevaihdosta syntyy alueilla, joilla on saatettu voimaan ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevaa lainsäädäntöä. Liikevaihto ei kuitenkaan tarkasti kuvaa suomalaisyritysten alihankintaketjuja. Toisaalta on otettava huomioon, että yrityksen mahdollisuus vaikuttaa toimitusketjuunsa vaihtelee yrityskohtaisesti. Eurooppalaisia yrityksiä vastaan kolmansissa maissa tapahtuneista ihmisoikeusloukkauksista nostettuja kanteita käsittelevässä selvityksessä ei ole mukana yhtään suomalaisia yrityksiä vastaan nostettua oikeusjuttua. Myös OECD:n kansallisen yhteyselimen käsittelyssä Suomessa on ollut vain vähän tapauksia.⁴⁶⁴

Sekä raportointivelvoitteita että yritysten vapaaehtoisesti soveltamia huolellisuuden käytäntöjä on kritisoitu riittämättömiksi ihmisoikeuksien ja ympäristön suojelemiseksi.⁴⁶⁵ Kansallista lainsäädäntöä harkittaessa tulisivat huomioitavaksi myös käynnissä olevat muut sääntelyhankkeet, erityisesti käynnissä oleva EU-keskustelu asianmukaisen huolellisuuden sääntelystä. EU-tasolla toteutettava lainsäädäntö yhdenmukaistaisi jäsenvaltioiden lainsäädäntöä, ja yhdenmukaistaisi toimintaperiaatteita EU-alueella toimivien yritysten parissa.⁴⁶⁶ EU-tason sidosryhmähaastatteluissa tuotiin esille myös se, että globaalin ongelman säätelemiseen tarvittaisiin globaaliratkaisu.⁴⁶⁷

462 Tytäryhtiöksi lasketaan yhtiöt, joihin suomalaisella yhtiöllä on kirjanpitolain (1 luvun 5 §) mukainen määräysvalta, joka syntyy, jos:

- yrityksellä on yli puolet kohdeyrityksen kaikkien osakkeiden tai osuuksien tuottamasta äänimäärästä;
- yrityksellä on oikeus nimittää tai erottaa enemmistö kohdeyrityksen hallituksen tai siihen verrattavan toimielimen jäsenistä; tai
- yritys muuten käyttää tosiasiallista määräysvaltaa kohdeyrityksessä.

463 Suomalaisyritysten liikevaihto ulkomailla vuonna 2017.

464 DGEP 2019, s. 18–19; 31–32.

465 Ks. huolellisuudessa esiintyvistä puutteista esim. UN Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, A/73/163 (16 July 2018), kohta 25. Raportointivelvollisuuksien puutteista, ks. Study on Due Diligence, s. 220 ja viitatus tutkimukset.

466 Study on Due Diligence, s. 142–147.

467 Study on Due Diligence, s. 147–148. Ks. Myös Sjäfjell et al. 2019, s. 10–11.

6.2 Vaikutukset ihmisoikeuksille ja ympäristölle

Asianmukaisen huolellisuusveloitteen säätämällä on arvioitu saavutettavan merkittävimpiä positiivisia vaikutuksia ympäristölle ja ihmisoikeuksille kuin vapaaehtoisuuteen perustuvilla ohjeilla tai raportointivelvoitteilla. Vaikutusten edellytyksenä on kuitenkin se, että yritykset toteuttavat huolellisuuden edellyttämät riskiarvioinnit ja noudattavat sääntelyä – mikä puolestaan edellyttää lainsäädännön tehokasta täytäntöönpanoa. Vastaavasti heikosti laadittu tai toimeenpantava laki johtaisi myös heikompiin vaikutuksiin.⁴⁶⁸

Sekä ihmisoikeuksien että ympäristön osalta asianmukaisen huolellisuuden vaikutukset liittyisivät muun muassa siihen, että asianmukaista huolellisuutta noudattava yritys valvoisi paremmin toimitusketjujaan ja edellyttäisi myös heikomman ihmisoikeussuojan valtioissa toimivilta sopimuskumppaneiltaan määrättyjen standardien noudattamista.⁴⁶⁹ Vaikutuksen taustalla on siis ajatus, jonka mukaan lainsäädännön edellyttämä huolellisuus valuu yritysten asettamien vaatimusten kautta läpi hankintaketjun myös muihin maihin ja yrityksiin.⁴⁷⁰ Esimerkiksi Hollannin lapsityövoiman käyttöä koskevan lain mukainen huolellisuusvelvoite voidaan täyttää ostamalla tuotteita tai palveluita vain niiltä yrityksiltä, jotka ovat antaneet vakuutuksen siitä, että eivät käytä lapsityövoimaa. Tämän on esitetty johtavan siihen, että taloudellinen toiminta tapahtuisi vain niiden osapuolten / toimittajien kesken, jotka ovat vakuutuksen antaneet. Näin lain vaatimukset kulkisivat läpi toimitusketjun.⁴⁷¹ Tämä ajatus sopii yhteen myös YK:n ohjaavien periaatteiden kanssa, joiden mukaan yritysten tulee pyrkiä puuttumaan ihmisoikeusvaikutuksiinsa vaikutusmahdollisuuksiensa mukaan.⁴⁷² Paikallisille yhteisöille voi aiheutua vaikutuksia myös, mikäli yritykset päättävät tiukentuneen lainsäädännön seurauksena vähentää sijoituksiaan riskialttiina pitämilleen alueille tai toimialoille.⁴⁷³

Lainsäädännön ympäristö ja ihmisoikeusvaikutukset saattaisivat myös vaihdella sen mukaan, kuinka moni yritys tulisi lainsäädännön soveltamisalan piiriin. Suomalaiselle yritykselle mahdollisesti asetettavan asianmukaisen huolellisuuden veloitteen vaikutuksesta toimitusketjujen kautta Suomen rajojen ulkopuolella on hankalaa esittää arvioita.

468 Study on Due Diligence, s. 525.

469 Study on Due Diligence, s. 510–511, 535–536.

470 Ks. SWD(2014) 53, s. 56, jossa esitetään arvioita konfliktimineraaliasetuksen epäsuorista vaikutuksista.

471 Enneking 2020, s. 176.

472 YK:n Ohjaavat periaatteet, periaate 19.

473 UK:n Bribery Actiä koskeva kyselytutkimus antoi joitakin viitteitä sijoitusten vähentämisestä riskipitoisiksi koetuilla alueilla; Pietropaoli et al. 2020, s. 17.

6.3 Vaikutukset kuluttajille ja sijoittajille

Yritysten asianmukaisella huolellisuudella on kuluttajansuojaan liittyvä ulottuvuus. Lainsäädännön yhtenä tarkoituksena voidaan nähdä kuluttajien ostopäätöksiin tarvittavan tiedon tuottaminen.⁴⁷⁴ Yrityksille asetettava huolellisuuden velvoite – ja siihen mahdollisesti sisältyvä raportointivelvoite – voisi näin lisätä kuluttajien mahdollisuuksia arvioida yritysten toiminnan vastuullisuutta. Puutavara-asetuksen asettaman huolellisuuden velvoitteen on lisäksi havaittu lisänneen kuluttajien tietoisuutta laittomaan puukauppaan liittyvistä ongelmista.⁴⁷⁵ Toisaalta yritysten huolellisuuden velvoitteen täyttämistä aiheutuvat kustannukset ja mahdolliset muutokset toimitusketjuissa voisivat ainakin teoriassa vaikuttaa kuluttajahintoihin.

Vastaavasti yritysten toimintaa ja siihen sisältyviä ihmisoikeus- ja ympäristöriskejä koskevan tiedon lisääntyminen helpottaisi sijoittajia arvioimaan yrityksen toimintaan liittyviä riskejä ja saattaisi näin parantaa mahdollisuuksia kohdentaa pääomia kestäväan ja vastuulliseen yritystoimintaan.

6.4 Vaikutukset viranomaistoimintaan

Mahdollisen lainsäädännön vaikutukset viranomaistoimintaan riippuvat täysin lainsäädännössä tehtävistä ratkaisuista. Viranomaisvalvonta edellyttää resursseja. Vaadittavan resurssoinnin laajuuteen vaikuttavat muun muassa valvonnan piiriin tulevien yritysten määrä kuin viranomaiselle annettavat tehtävät. Suositusten ja neuvonnan antaminen vaatii vähemmän resursseja kuin jatkuva valvonta. Mahdollisen raportointi- tai selvitysvelvollisuuden toteuttaminen olemassa olevien tietojärjestelmien puitteissa taas vaatii vähemmän resursseja kuin kokonaan uuden järjestelmän kehittäminen.

474 Kuluttajien suoja tulee selvästi ilmi Kalifornian laista (sec. 2), mutta on myös taustalla muun muassa Hollannin lapsityövoimankäyttöä koskevassa huolellisuuslaissa.

475 Study on Due Diligence, s. 253.

7 Yhteenveto

7.1 Tiivistelmä

Tässä selvityksessä on tarkasteltu mahdollisuutta säätää yrityksille YK:n ohjaavien periaatteiden ja OECD:n toimintaohjeiden mukainen ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskeva asianmukaisen huolellisuuden velvoite.

Asianmukainen huolellisuus

Asianmukaisella huolellisuudella toimivien yritysten tulisi 1) tunnistaa ja arvioida toimintansa vaikutukset ihmisoikeuksille ja ympäristölle; 2) ehkäistä ja lieventää tunnistettuja haitallisia vaikutuksia; 3) seurata toimenpiteidensä tehokkuutta ja 4) tiedottaa niistä. Huolellisuuden asianmukaisuus tarkoittaa, että huolellisuus voidaan toteuttaa eri tavoin eri yrityksissä, ja että huolellisuus on riskiperusteista. Yritysten tulisi tunnistaa ja priorisoida niiden toimintaan liittyvät olennaisimmat riskit ihmisoikeuksille ja ympäristölle.

Huolellisuudella tarkoitetaan tavallisesti velvollisuutta toimia noudattaen tilanteeseen sopivaa huolellisuutta määrätyn riskin ehkäisemiseksi. Vastaavasti ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskeva huolellisuus asettaisi yrityksille velvollisuuden ehkäistä niiden toiminnasta ympäristölle ja ihmisoikeuksille aiheutuvia riskejä. Huolellisuus ei velvoita määrätyn lopputuloksen saavuttamiseen. Toimintaan liittyvien riskien realisoituminen ei siten automaattisesti tarkoita, että huolellisuutta olisi laiminlyöty.

Huolellisuus on tilannekohtaista ja huolelliselta toimijalta edellytettävät toimenpiteet voivat vaihdella. Ympäristöön ja ihmisoikeuksiin kohdistuvien kielteisten vaikutusten tunnistaminen ja ehkäiseminen ovat asianmukaisen huolellisuuden keskeiset osa-alueet. Lähtökohtaisesti yritykset päättävät itse, kuinka ne tunnistavat ja ehkäisevät niiden toimintaan liittyviä riskejä. Mahdollisessa lainsäädännössä yrityksiä voidaan myös velvoittaa toteuttamaan määrättyjä toimenpiteitä, joiden on tarkoitus varmistaa huolellisuuden toteutuminen.

Mahdollisesta huolellisuusveloitteesta säädettyä, voidaan päätyä laatimaan sisällöltään avoin säännös, joka painottaa huolellisuuden asianmukaisuutta. Vaihtoehtoisesti huolellisuuden edellyttämät toimet voitaisiin pyrkiä määrittelemään mahdollisimman tarkasti. Vaihtoehtoja arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota muun muassa yritysten oikeusvarmuuteen, ympäristön ja ihmisoikeuksien oikeussuojan tarpeeseen sekä mahdollisen lainsäädännön soveltamisalan piiriin tulevien yritysten määrään.

Huolellisuuteen liittyvän raportoinnin tai muun tiedottamisen tarkoituksena on antaa yrityksen sidosryhmille ja viranomaisille mahdollisuus arvioida yrityksen toimintaa. Tiedottaminen toteutetaan lainsäädännössä yleensä edellyttämällä yritykseltä raportointia sen ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevista toimenpiteistä. Raportointi edellyttää yrityksiltä resursseja. Raportointiveloitteen osalta voitaisiin päätyä asettamaan rajatumpi soveltamisala kuin muun huolellisuuden veloitteen osalta. Raportointivelvoite voitaisiin säätää esimerkiksi vain suurimmille yrityksille.

Määritelmät

Mahdolliseen lainsäädäntöön liittyy kiinteästi kysymys siitä, mitä oikeushyvää sillä suojellaan. Suojakohteen määrittely on tärkeää myös yritysten oikeusvarmuuden kannalta. Ihmisoikeudet määritellään kansainvälisissä sopimuksissa. Ympäristöä voidaan määritellä eri tavoilla ja lainsäädännön kohteena olevat ympäristövaikutukset voidaan jakaa karkeasti kahteen osaan: 1) sellaiset, joilla on ihmisoikeusvaikutuksia sekä 2) sellaiset, joista vaikutuksia aiheutuu vain ympäristölle. Lain soveltamisen ja tulkinnan kannalta merkitystä on myös ihmisoikeus- tai ympäristövaikutuksiin mahdollisesti lisättävillä määreillä, kuten **vakava**, **merkittävä** tai **olennainen**, joilla on lain soveltamisalaa supistava vaikutus. Näiden lisämääreiden tarkoituksenmukaisuutta tulisi arvioida erikseen ympäristön ja ihmisoikeuksien osalta.

Soveltamisala

Annettu ja ehdotettu asianmukaista huolellisuutta koskeva lainsäädäntö soveltuu usein vain tietyn kokosiin yrityksiin tai tietyllä toimialalla tai maantieteellisellä alueella toimiviin yrityksiin. Vastaavien soveltamisalan rajoitusten asettaminen tulee harkittavaksi myös Suomessa.

Yrityksen toimialaan tai toimialueeseen pohjautuvaa riskiperusteista soveltamisalaa voitaisiin harkita yhdistettäväksi muihin rajauksiin esimerkiksi asettamalla huolellisuusvelvollisuus suurille ja erityisen riskipitoisella toimialalla toimiville yrityksille. Mahdollinen soveltamisalanrajaus voisi koskea myös vain tiettyjä veloitteen osia – esimerkiksi raportointia.

Suomen lainsäädäntö sääntelee Suomeen rekisteröityneen tai Suomessa toimivan yrityksen toimintaa. Velvoittamalla suomalainen yritys noudattamaan asianmukaista huolellisuutta toimitusketjussaan voidaan mahdollisen lainsäädännön vaikutusta ulottaa Suomen rajojen ulkopuolelle. Ratkaistavaksi tulisi myös, kuinka pitkälle toimitusketjussaan yrityksen tulisi tätä huolellisuutta noudattaa. Huolellisuus voisi kattaa koko yrityksen toimitusketjun tai rajoittua yrityksen määräysvallassa oleviin yrityksiin. Pitkälle toimitusketjuihin ulottuvaa huolellisuutta rajoittaisi huolellisuuden asianmukaisuus: yritykseltä ei edellytetäisi samaa tietoisuutta toiminnan vaikutuksista tai yhtäläisiä toimia vaikutusten ehkäisemiseksi kaikkialla toimitusketjuissaan. Lisäksi yrityksen korvausvastuu sen toiminnan kielteisistä ympäristö- tai ihmisoikeusvaikutuksista voisi olla rajatumpi kuin sille asetettu huolellisuusvelvollisuus.

Valvonta

Yritysten toiminnan huolellisuuden valvonta voitaisiin jättää yritysten sidosryhmille tai antaa viranomaisten tehtäväksi. Sidoryhmien toteuttamaa valvontaa voitaisiin myös edistää asettamalla (joillekin) yrityksille velvollisuus raportoida tai selvittää toimiaan.

Mahdolliseen viranomaisvalvonnan toteuttamiseen liittyisi erilaisia haasteita riippuen viranomaiselle annettavista valvontatehtävistä sekä lain soveltamisalasta. Erityisesti laajat valvontatehtävät ja/tai lain laaja soveltamisala aiheuttaisivat haasteita viranomaisvalvonnan järjestämisessä ja sopivan viranomaisen löytämisessä. Valvonnan lisäksi tai sijaan viranomaisen tehtäviin voisi kuulua asianmukaiseen huolellisuuteen liittyvän neuvonnan ja ohjeistuksen antaminen yrityksille.

Vahingonkorvaus, hallinnolliset ja rikosoikeudelliset sanktiot

Yritykselle asianmukaisen huolellisuuden laiminlyönnistä mahdollisesti asetettava vahingonkorvausvastuu pyrki tarjoamaan yrityksen toiminnan johdosta vahinkoa kärsineille mahdollisuuden hyvitykseen. Vahingonkorvaus koskisi vahinkoja, jotka ovat seurausta siitä, että yritys on laiminlyönyt asianmukaisen huolellisuuden: yritys ei esimerkiksi ole ryhtynyt asianmukaisiin toimiin sen toimintaan liittyvien riskien identifioimiseksi tai tunnistettujen riskien ehkäisemiseksi. YK:n ohjaavien periaatteiden mukaan yritys on velvollinen tarjoamaan korjaavia toimenpiteitä aiheuttaessaan tai myötävaikuttaessaan kielteisiin vaikutuksiin. Mahdollisessa lainsäädännössä vahingonkorvausvastuu voitaisiin rajata esimerkiksi yritykseen ja sen määräysvallassa oleviin yrityksiin.

Vahingonkorvausoikeudessa lähtökohtana on se, että vahingonkärsijän on osoitettava aiheutunut vahinko, vahingonaiheuttajan laiminlyönti sekä laiminlyönnin ja aiheutuneen vahingon välinen syy-yhteys. Todistustaakan on katsottu vaikeuttavan pääsyä korjaavien toimenpiteiden pariin. Harkittaessa todistustaakan kääntämistä tai muita mahdollisia

todistustaakan keventämisen muotoja, lainsäädännössä olisi punnittava yrityksen vastuun laajentamisen seurauksia ja vahingonkäräjien oikeussuojan tarvetta.

Rajat ylittävää toimintaa koskeviin kanteisiin liittyy kansainvälisen yksityisoikeuden lainvalintasääntöjä koskevat kysymykset. Lainvalintasäännöt saattaisivat johtaa tilanteeseen, jossa suomalaista yritystä vastaan olisi käytännössä hankalaa nostaa vahingonkorvauskannetta toisessa maassa tapahtuneen vahingon johdosta. Eräitä lainvalintaan liittyviä kysymyksiä voitaisiin harkita ratkaistaksi sisällyttämällä mahdolliseen lakiin säännös, jolla määrätään sovellettavasta laista.

Asianmukaisen huolellisuuden laiminlyönnistä voitaisiin määrätä myös hallinnollisia tai rikosoikeudellisia sanktioita. Yrityksille asetettavaa asianmukaista huolellisuutta koskeva mahdollinen sanktio voisi koskea yritykselle mahdollisesti asetettavan raportointi- tai huolellisuusvelvoitteen laiminlyöntiä. Seuraamuksia asetettaessa tulisi arvioida muun muassa sanktioinnin kohteena olevan teon moitittavuutta ja sitä, voidaanko tavoiteltuihin tuloksiin päästä muilla keinoilla.

Sääntelytapa

Suomessa, yrityksiä koskevista raportointi- ja huolellisuusvelvoitteista on säädetty useissa eri laeissa. Mikäli päädytään säätämään uudesta sekä ihmisoikeuksia- että ympäristöä koskevasta huolellisuusvelvoitteesta, säätäminen erillislakina saattaisi olla paras vaihtoehto sääntelyn ymmärrettävyyden kannalta.

Ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskeva huolellisuus on yrityksille vielä verrattain uusi asia. Mahdolliseen lainsäädäntöön liittyvien velvoitteiden ja sanktioiden porrastaminen antaisi aikaa sopeutua uusiin vaatimuksiin. Yritysten aihepiiriä koskevan ymmärryksen ja tietoisuuden lisäämisessä myös erilaisella ohjeistuksella ja neuvonnalla voisi olla tärkeä rooli mahdollista yritysvastuulakia täydentävänä elementtinä.

7.2 Taulukkomuotoinen yhteenveto

Seuraavassa taulukossa on esitetty joitakin tunnistettuja seikkoja, joita yrityksille asetettavan asianmukaisen huolellisuuden velvoitteen mahdollisessa säätämisen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon. Taulukossa käsitellään yleisellä tasolla seuraavia kokonaisuuksia: Huolellisuuden kohde, Soveltamisala, Huolellisuuden ulottuvuus toimitusketjussa, Huolellisuuden sisältö, Raportointi, Valvonta, Vahingonkorvausvastuu ja Sanktiot.

	Vaihtoehtoja	Arvio
Huolellisuuden kohde	Ihmisoikeudet ja ympäristö	<ul style="list-style-type: none"> Laajasti yritysten yhteiskunnallisesti vaikutukset huomioiva velvoite.
	Ihmisoikeudet ja ympäristö osana ihmisoikeuksia	<ul style="list-style-type: none"> Ympäristövaikutusten käsittely osana ihmisoikeuksia keskittäisi huolellisuuden tapauksiin, joissa selkeä vahingonkärsijä. Ratkaisu kaventaisi lainsäädännön alaa ja sen tarjoamaa suojaa.
	Vakavat ihmisoikeus- ja ympäristövaikutukset	<ul style="list-style-type: none"> Huolellisuuden rajaaminen vakaviin ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksiin ohjaisi yritysten huolellisuutta vakavimpiin loukkauksiin. Lain tarjoama suoja kaventuisi.
Soveltamisala	Kaikki yritykset	<ul style="list-style-type: none"> Laaja soveltamisala edellyttäisi, että lainsäädäntö korostaa huolellisuuden asianmukaisuutta ja tilannekohtaisuutta. Tietyt velvoitteet, kuten raportointi, voitaisiin asettaa vain tietyille yrityksille.
	Suuret ja pk-yritykset	<ul style="list-style-type: none"> Mikroyritysten poisjättämisellä soveltamisalaa voidaan rajata huomattavasti.
	Suuret yritykset	<ul style="list-style-type: none"> Lain soveltamisala rajautuisi pienehköön määrään yrityksiä. Kohdistuisi yrityksiin, joihin jo nykyisellään kohdistuu eniten velvoitteita.
	Riskipohjainen tai maantieteellinen soveltamisala	<ul style="list-style-type: none"> Edellyttäisi riskipitoisten toimialojen ja/tai toiminta-alueiden määrittelyä.
	Eri velvoitteille eri soveltamisaloja	<ul style="list-style-type: none"> Lainsäädännön eri velvoitteille voitaisiin asettaa eri soveltamisaloja. Esimerkiksi kaikkia yrityksiä koskeva huolellisuusvelvoite ja vain suuria yrityksiä koskeva raportointivelvoite.
Huolellisuuden ulottuvuus toimitusketjussa	Koko toimitusketju	<ul style="list-style-type: none"> Yritysten koko toimitusketjun kattava huolellisuus korostaisi huolellisuuden asianmukaisuutta. Huolellisuus ei tarkoittaisi samaa asiaa yrityksen määräysvallassa olevien yritysten osalta ja pitkällä toimitusketjussa olevien tahojen kohdalla.
	Yrityksen määräysvallassa olevat yritykset	<ul style="list-style-type: none"> Rajaamalla huolellisuuden ulottuvuuden määräysvallassa oleviin yrityksiin huolellisuutta keskitetään sinne, missä yrityksellä on suurin vaikutusvalta. Muulla toimitusketjuissa tapahtuvien kielteisten vaikutusten jättäminen kokonaan huolellisuuden ulkopuolelle heikentäisi säädöksen tarjoamaa suojaa.

	Vaihtoehtoja	Arvio
Huolellisuuden sisältö	Yleinen velvollisuus toimia huolellisesti kielteisten ympäristö- ja ihmisoikeusvaikutusten ehkäisemiseksi	<ul style="list-style-type: none"> Huolellisuusveloitteen muotoilu yleiseksi veloitteeksi korostaisi huolellisuuden tilannekohtaisuutta. Huolellisuuden sitominen lainsäädännössä YK:n ja OECD:n prosesseihin antaisi tulkinta-apua huolellisuuden edellyttämistä toimista. Yritysten tietoisuutta ja ymmärrystä asianmukaisesta huolellisuudesta sekä yritystoiminnan vaikutuksista ihmisoikeuksiin ja ympäristöön voitaisiin lisätä vapaamuotoisella ohjeistuksella.
	Yksityiskohtainen säännös huolellisuusveloitteen sisällöstä	<ul style="list-style-type: none"> Yksityiskohtainen säännös huolellisuusveloitteen sisällöstä saattaisi kaventaa huolellisuuden asianmukaisuutta. Yksityiskohtaiset vaatimukset saattaisivat lisätä yrityksiin kohdistuvia resurssivaatimuksia.
Raportointi	Ei raportointivelvoitetta	<ul style="list-style-type: none"> Yrityksillä ei velvollisuutta tuottaa sidosryhmille tietoa asianmukaisen huolellisuuden noudattamisesta, mikä vaikeuttaisi sidosryhmävalvonnan toteutumista.
	Raportointivelvoite	<ul style="list-style-type: none"> Raportointivelvoitteen sisällön täsmentämisellä voidaan vaikuttaa sidosryhmille jaettavan tiedon vertailtavuuteen. Yksityiskohtainen raportointivelvoite voitaisiin rajata vain suurimpiin yrityksiin.
Valvonta	Ei viranomaisvalvontaa	<ul style="list-style-type: none"> Sidosryhmien suorittamaa yritysten toiminnan valvontaa voidaan tukea esimerkiksi edellyttämällä yrityksiä julkistamaan tietoja toimintansa kielteisistä vaikutuksista ja omista toimenpiteistään niiden ehkäisemiseksi.
	Viranomaisvalvonta	<ul style="list-style-type: none"> Valvonta voisi kohdistua esimerkiksi yrityksen raportointiin ja/tai toiminnan huolellisuuteen. Sopivan valvojan viranomaisen löytäminen tulee ratkaistavaksi. Ohjeiden ja neuvojen antaminen voidaan yhdistää viranomaisvalvontaan, mikä lisäisi yritysten tietoisuutta ja ymmärrystä yritystoiminnan ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksista sekä asianmukaisesta huolellisuudesta.
Vahingonkorvausvastuu	Vahingonkorvausvastuun ulottuvuus	<ul style="list-style-type: none"> Vahingonkorvauksiin liittyvien ennakoitavuus- ja syy-yhteysvaatimusten johdosta vahingonkorvausvastuu rajautuisi lähtökohtaisesti toimintaan, johon yritys on voinut vaikuttaa.
	Todistustaakka	<ul style="list-style-type: none"> Vahingonkärsijän todistelun helpottamiseksi vahingonkorvausvastuuseen voitaisiin harkita yhdistettäväksi mahdollisuutta kääntää todistustaakka (tietyissä tilanteissa) osittain tai kokonaan. Harkinnassa tulisi suorittaa punnintaa suojeltavien oikeuksien sekä yritykselle asetettavien velvollisuuksien välillä.
	Lainvalinta	<ul style="list-style-type: none"> Mahdolliseen lakiin voitaisiin harkita lisättäväksi lainvalintasäännös, jolla pyritään varmistamaan se, että vahingonkorvauskanteisiin sovelletaan kansainvälisistä lainvalintasääöksistä huolimatta Suomen lakia.
Sanktiot	Hallinnolliset tai rikosoikeudelliset sanktiot raportoinnin laiminlyönnistä	<ul style="list-style-type: none"> Mahdolliset hallinnolliset sanktiot voidaan kytkeä yritysten suorittamaan raportointiin.
	Hallinnolliset tai rikosoikeudelliset sanktiot huolellisuuden laiminlyönnistä	<ul style="list-style-type: none"> Sanktioiden säätämättä jättämistä voitaisiin harkita erityisesti alkuvaiheessa. Lisäksi lainsäädännössä mahdollisesti asetettavia sanktioita tulisi punnita suhteessa niillä tavoiteltavaan ja saavuttavissa olevan lopputulokseen.

Lähteet

Kansalliset säädökset

Arvopaperimarkkinalaki (746/2012)
 Elintarvikelaki (23/2006)
 Hissiturvallisuuslaki (1134/2016)
 Kauppalaki (355/1987)
 Kielilaki (423/2003)
 Kirjanpitolaki (1336/1997, KPL)
 Kokoontumislaki (530/1999)
 Konkurssilaki (120/2004)
 Kuluttajaturvallisuuslaki (920/2011)
 Kuntalaki (410/2015)
 Laki avoimesta yhtiöstä ja kommandiittiyhtiöstä (389/1988)
 Laki eräiden ympäristölle aiheutuneiden vahinkojen korjaamisesta (383/2009, ympäristövastuulaki)
 Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (460/2003)
 Laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta (122/1919)
 Laki kaivannaisteollisuutta ja puunkorjuuta aarniometsissä harjoittavien yritysten viranomaisille suorittamien maksujen julkistamisesta (1621/2015, *kaivannaisteollisuuslaki*)
 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)
 Laki ympäristövahinkojen korvaamisesta (737/1994, ympäristövahinkolaki)
 Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä (444/2017, *rahanpesulaki*)
 Laki sähköisen viestinnän palveluista (917/2014)
 Laki valtion liikelaitoksista (1062/2010)
 Laki yhteistoiminnasta yrityksissä (334/2007)
 Laki yhteistoiminnasta suomalaisissa ja yhteisönlaajuisissa yritysryhmissä (335/2007)
 Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (252/2017, *YVA-laki*)
 Luonnonsuojelulaki (1096/1996)
 Lääkelaki (395/1987)
 Osakeyhtiölaki (624/2006)
 Osuuskuntalaki (421/2013)
 Pelastuslaki (379/2011)
 Perustuslaki (731/1999)
 Rikoslaki (39/1889)
 Sähköturvallisuuslaki (1135/2016)
 Säätöilaki (487/2015)
 Tietosuojalaki (1050/2018);
 Työsopimuslaki (55/2001)
 Työturvallisuuslaki (738/2002)
 Uskonnonvapauslaki (453/2003)
 Vahingonkorvauslaki (412/1974)
 Vakuutusyhtiölaki (521/2008)
 Vesilaki (587/2011)
 Yhdenvertaisuuslaki;
 Yhdistyslaki (503/1989)
 Ympäristönsuojelulaki (527/2014)
 Yritys- ja yhteisötietolaki (244/2001)
 Valtiovarainministeriön asetus osakkeen liikkeeseenlaskijan palkitsemispolitiikasta ja palkitsemisraportista (608/2019)

Hallituksen esitykset

- HE 1/1996 vp., Hallituksen esitys eduskunnalle Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 109/2005 vp., Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi.
- HE 89/2015, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kirjanpitolain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta sekä puunkorjuuta aarniometsissä harjoittavien yritysten viranomaisille suorittamien maksujen julkistamista koskevaksi laiksi.
- HE 97/2013 vp., Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi puutavaran ja puutuotteiden markkinoille saattamisesta ja rikoslain 48 a luvun muuttamisesta.
- HE 208/2016 vp., Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kirjanpitolain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Euroopan unionin säännökset

- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/34/EU, tietyntyyppisten yritysten vuositilinpäätöksistä, konsernitilinpäätöksistä ja niihin liittyvistä kertomuksista.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/34/EU, tietyntyyppisten yritysten vuositilinpäätöksistä, konsernitilinpäätöksistä ja niihin liittyvistä kertomuksista.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/95/EU neuvoston direktiivin 2013/34/EU muuttamisesta tietyiltä suurilta yrityksiltä ja konserneilta edellytettävien muiden kuin taloudellisten tietojen ja monimuotoisuutta koskevien tietojen julkistamisen osalta.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2010/995, puutavaraa ja puutuotteita markkinoille saattavien toimijoiden velvollisuuksien vahvistamisesta (puutavara-asetus).
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2017/821, unionin tuojiin, jotka tuovat konfliktialueilta ja korkean riskin alueilta peräisin olevia tinaa, tantaalia ja volframia, niiden malmeja sekä kultaa, sovellettavien toimitusketjun due diligence -velvoitteiden vahvistamisesta (konfliktimineraaliasetus).
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/34/EU, tietyntyyppisten yritysten vuositilinpäätöksistä, konsernitilinpäätöksistä ja niihin liittyvistä kertomuksista.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/50/EU säännellyillä markkinoilla kaupankäynnin kohteeksi otettavien arvopaperien liikkeeseenlaskijoita koskeviin tietoihin liittyvien avoimuusvaatimusten yhdenmukaistamisesta annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2004/109/EY, arvopapereiden yleisölle tarjoamisen tai kaupankäynnin kohteeksi ottamisen yhteydessä julkistettavasta esitteestä annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2003/71/EY ja direktiivin 2004/109/EY tietyjen säännösten täytäntöönpanoa koskevista yksityiskohtaisista säännöistä annetun komission direktiivin 2007/14/EY muuttamisesta.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2017/828, direktiivin 2007/36/EY muuttamisesta osakkeenomistajien pitkäaikaiseen vaikuttamiseen kannustamisen osalta.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2019/2088, kestävyteen liittyvien tietojen antamisesta rahoituspalvelusektorilla.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2019/2089, asetuksen (EU) 2016/1011 muuttamisesta EU:n ilmastosiirtymää koskevien vertailuarvojen, EU:n Pariisin sopimuksen mukaisten vertailuarvojen ja vertailuarvojen kestävyteen liittyvien tietojen antamisen osalta.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/1937, annettu 23 päivänä lokakuuta 2019, unionin oikeuden rikkomisesta ilmoittavien henkilöiden suojelusta.

Euroopan unionin muu aineisto

- Euroopan komission, Komission tiedonanto (2019/C 209/01) Muiden kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevat suuntaviivat.
- Euroopan yhteisöjen komission suositus, (K(2001) 1495), (2001/453/EY) ympäristöasioiden kirjaamisesta, laskennasta ja julkistamisesta yritysten tilinpäätöksissä ja toimintakertomuksissa.
- Euroopan komissio, (KOM(2003) 251), Metsälainsäädännön soveltamisen valvonta, metsähallinto ja puukauppa (FLEGT). Ehdotus EU:n toimintasuunnitelmaksi.

- Euroopan komissio, (KOM(2011) 681, *Yritysten yhteiskuntavastuuta koskeva uudistettu EU:n strategia vuosiksi 2011-2014*.
- Euroopan komissio, (KOM(2011) 803), *Pienten ja keskiuurten yritysten sääntelytaakan keventäminen Euroopan unionin sääntelyn mukauttaminen mikroyritysten tarpeisiin*.
- Euroopan komissio, *Muiden kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevat suuntaviivat (muiden kuin taloudellisten tietojen raportointimenetelmä) (2017/C 215/01)*.
- Euroopan komissio, *Muiden kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevat suuntaviivat: Ilmastoon liittyvien tietojen raportointia koskeva täydennysosa (2019/C 209/01)*.
- Euroopan komissio, SWD (2014) 53, *Impact Assessment Part 1, (Impact Assessment) Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council setting up a Union system for supply chain due diligence self-certification of responsible importers of tin, tantalum and tungsten, their ores, and gold originating in conflict affected and high-risk areas*.
- Euroopan komissio, (SWD 2019 143), *Corporate Social Responsibility, Responsible Business Conduct, and Business & Human Rights: Overview of Progress*.
- Euroopan komissio, (COM(2019) 640), *Euroopan vihreän kehityksen ohjelma; https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_fi*.
- Euroopan komissio, (COM (2020) 380), *Vuoteen 2030 ulottuva EU:n biodiversiteettistrategia*.
- EU Technical Expert Group on Sustainable Finance, *Taxonomy: Final Report of the Technical Expert Group on Sustainable Finance, 2020*.

Muiden maiden lainsäädäntö

- Australia, *Modern Slavery Act (2018)*.
- Hollanti, *Voorstel van wet van het lid Van Laar houdende de invoering van een zorgplicht ter voorkoming van de levering van goederen en diensten die met behulp van kinderarbeid tot stand zijn gekomen (Wet zorgplicht kinderarbeid)*.
- Ranska, *La loi n°2017-399 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et entreprises donneuses d'ordre*.
- Yhdistynyt kuningaskunta (UK), *Modern Slavery Act (2015); Bribery Act (2010); Companies Act (2006)*.
- Yhdysvallat, Kalifornia, *Transparency in Supply Chains Act (2010)*.
- Yhdysvallat, *Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act (Dodd-Frank Act), Section 1502*.

Lakiehdotukset

- Norja, (saatavilla: <https://www.regjeringen.no/contentassets/6b4a42400f3341958e0b62d40f484371/ethics-information-committee---part-i.pdf>).
- Saksa, *NaWKG, § 1. Sustainable Value Chain Act / nachhaltiges Wertschöpfungskettengesetz*.
- Sveitsi, (saatavilla: http://www.bhrinlaw.org/180508-swiss-parliament-counter-proposal_unofficial_english_translation_updated.pdf).

Kansainväliset sopimukset ja julistukset

- Kaikkinainen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (1979).
- YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista (2007).
- YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus.
- ILO:n yleissopimus työhön pääsemiseksi vaadittavasta vähimmäisiästä, 1973 (nro. 138).
- ILO:n yleissopimus pakkotyön poistamisesta 1957 (nro. 105).
- Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (2006).
- YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva julistus (2007).
- Yleissopimus lapsen oikeuksista (1989).
- Yleissopimus siirtotyöläisten ja heidän perheenjäsentensä oikeuksista (1990).

Soft law -instrumentit

- YK:n ohjaavat periaatteet saatavilla englanniksi: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf; ja epävirallisena käännöksenä suomeksi: https://tem.fi/documents/1410877/2870803/Yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf/ba12d115-4b4d-47e8-a94c-af07956a032a/Yrityksi%C3%A4+ja+ihmisoikeuksia+koskevat+ohjaavat+periaatteet_su.pdf
- OECD Guidelines for Multinational Enterprises. 2011 Edition. Suomeksi: Työ- ja elinkeinoministeriö, (TEM 5/2012), *OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille. Käännös julkaisu OECD Guidelines for Multinational Enterprises 2011 Edition.*
- OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, 2018 (saatavilla <http://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf>); Suomeksi: Työ- ja elinkeinoministeriö, (TEM 5/2019), *OECD:n asianmukaisen huolellisuuden ohjeet vastuulliseen liiketoimintaan.*
- OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas.
- OECD paper on Responsible Business Conduct for Institutional Investors.
- OECD-FAO Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains.
- OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains in the Garment and Footwear Sector.
- OECD Recommendation on the OECD General Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct.

Kirjallisuus

- Airaksinen, Manne – Pulkkinen, Pekka – Rasinaho, Vesa, (2018), *Osakeyhtiölaki I.*
- Airaksinen, Manne – Jauhiainen, Jyrki, (2000), *Osakeyhtiölain uudistaminen –Tavoitteena kilpailukyisempi yhtiöoikeus*, Oikeusministeriö.
- Arvopaperimarkkinayhdistys, Hallinnointikoodi, Corporate Governance 2020 (saatavilla: <https://cgfinland.fi/wp-content/uploads/sites/39/2019/11/hallinnointikoodi-2020.pdf>).
- Augenstein, Daniel, (2020), "Germany Country Report", *Study on due diligence requirement through the supply chain. Part III: Country Reports.*
- Bonniticha, Jonathan – McCorquodale, Robert, (2017), "The Concept of 'Due Diligence' in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights", *EJIL*, Vol. 28 No. 3.
- Brabant, Stéphane – Savorey, Elsa, (2017a), "Scope of the Law on the Corporate Duty of Vigilance. Companies Subject to the Vigilance Obligations", *Revue internationale de la compliance et de l'éthique des affaires – supplément à la semaine juridique entreprise et affaires no 50 du jeudi 14 Décembre 2017.*
- Brabant, Stéphane – Savorey, Elsa, (2017b), "France's Corporate Duty of Vigilance Law. A Closer Look at the Penalties Faced by the Companies", *Revue internationale de la compliance et de l'éthique des affaires – supplément à la semaine juridique entreprise et affaires no 50 du jeudi 14 Décembre 2017.*
- Bueno, Nicolas, (2018), "The Swiss Responsible Business Initiative and its counter-proposal: Texts and current developments", *Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich*, (saatavilla: <https://doi.org/10.5167/uzh-176814>).
- Commission on Human Rights (2005), *Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*, E/CN.4/2005/L.87.
- Commonwealth Modern Slavery Act, Guidance for Reporting Entities.*
- van Dam, Cees, (2013), *European Tort Law.*
- van Dam, Cees – Gregor, Filip, (2017), "Corporate Responsibility to respect human rights vis-à-vis legal duty of care", *Human Rights in Business. Removal of Barriers to Access to Justice in the European Union*, Ed. Juan José Álvarez Rubio and Katerina Yiannibas.
- Department of Home Affairs (2018), *Regulation Impact Statement. Modern Slavery Reporting Requirement.*
- Directorate General for External Policies, (DGEP 2019), *Access to legal remedies for victims of corporate human rights abuses in third countries.*
- Ekroos, Ari – Kumpula, Anne – Kuusiniemi, Kari – Vihervuori, Pekka, (2012), *Ympäristöoikeuden pääpiirteet.*
- Enneking, Liesbeth, (2017), "Judicial Remedies: The Issue of Applicable Law", *Human Rights in Business. Removal of Barriers to Access to Justice in the European Union*, ed. Juan José Álvarez Rubio - Katerina Yiannibas.

- Enneking, Liesbeth, (2020) "The Netherlands Country Report", *Study on due diligence requirement through the supply chain. Part III: Country Reports*.
- Gerner-Beuerle, Carsten – Schillig, Michael Anderson, (2019), *Comparative Company Law*.
- Haynes, Jason, (2016), "The Modern Slavery Act (2015): A Legislative Commentary", *Statute Law Review, Vol. 37, No. 1*.
- Heasman, Lia, (2018), *The Corporate Responsibility to Protect Human Rights. The Evolution from Voluntarism to Mandatory Human Rights Due Diligence*.
- Heasman, Lia, (2020a) "Sweden Country Report", *Study on Due Diligence Requirements Through the Supply Chain. Part III: Country Reports*.
- Heasman, Lia, (2020b) "Denmark Country Report", *Study on Due Diligence Requirements Through the Supply Chain. Part III: Country Reports*.
- Hemmo, Mika, (2003), *Sopimus oikeus II*.
- Hollo, Erkki J., (2009), *Johdatus ympäristöoikeuteen*.
- Hollo, Erkki – Utter, Robert – Vihervuori, Pekka, (2018), *Ympäristövahinkolaki*.
- Home Office (2019), *Transparency in Supply Chains; Independent Review of the Modern Slavery Act. Insight into awareness and impact of the Bribery Act 2010. Among small and medium sized enterprises (SMEs), 2015*.
- IPCC:n raportti ilmastolämpenemisen vaikutuksista: <https://www.ipcc.ch/sr15/>.
- Klinger, Remo – Krajewski, Markus – Krebs, David – Hartmann, Constantin, (2016), *Verankerung menschenrechtlicher Sorgfaltspflichten von Unternehmen im deutschen Recht*.
- Koekoek et al. (2017), "Monitoring Forced Labour and Slavery in Global Supply Chains: The Case of the California Act on Transparency in Supply Chains", *Global Policy Volume 8, Issue 4, November 2017*.
- Kokko, Kai – Mähönen, Jukka, (2015), "Yritysten ympäristövastuu", *Ympäristöjuridiikka 1/2015*.
- Lainkirjoittajan opas. Kansallisten säädösten valmistelua koskevat ohjeet*, (saatavilla: <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/>).
- Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, (2013), *Rikosoikeus*.
- Lautjärvi, Kari (2017), *Yhtiön etu yhtiön johdon päätöksissä ja toimissa*.
- Lautjärvi, Kari, (2019), "Yhtiön johto ja yhteiskuntavastuun oikeudellinen ulottuvuus", *Defensor Legis 4/2019*.
- Lebaron, Genevieve – Lister, Jane, (2015), "Benchmarking global supply chains: the power of the 'ethical audit' regime", *Review of International Studies 41*.
- Leppiniemi, Jarmo – Kykkänen, Tapani, (2019), *Kirjanpito, tilinpäätös ja tilinpäätöksen tulkinta*, Helsinki.
- Mestad, Ola et al., (2019), *Supply Chain Transparency Proposal for an Act regulating Enterprises' transparency about supply chains, duty to know and due diligence*, Report of the Ethics Information Committee, appointed by the Norwegian government on 1 June 2018, to assess the adoption of an ethics information law. Recommendations delivered to the Ministry of Children and Families on 28 November 2019 (saatavilla: <https://www.regjeringen.no/contentassets/6b4a4240f3341958e0b62d40f484371/ethics-information-committee---part-i.pdf>).
- Modern Slavery Act 54(11); Home Office, *Transparency in Supply chains etc.: A practical guide*, Guidance issued under section 54(9) of the Modern Slavery Act 2015.
- Mähönen, Jukka, (2019), "Osuuskuntien ohjaaminen kestävään liiketoimintaan: laki, hallinnointikoodi, vai jotain muuta?", *Defensor legis 4/2019*.
- Mähönen, Jukka – Villa, Seppo, (2015), *Osakeyhtiö I. Yleiset opit*.
- OECD, Perspectives on Global Development 2010. Shifting Wealth.
- Oikeusministeriö, (OM 20/2016), *Osakeyhtiölain muutostarve. Arviomuistio*.
- Oikeusministeriö (OM 52/2018), *Rangaistusluonteisia hallinnollisia seuraamuksia koskevan sääntelyn kehittäminen. Työryhmän mietintö*. Pietropaoli, Irene – Smit, Lise – Hughes-Jennet, Julianne – Hood, Peter, (2020), *A UK Failure to Prevent Mechanism for Corporate Human Rights Harms*.
- Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*, A/HRC/37/59 (saatavilla: <https://undocs.org/en/A/HRC/37/59>).
- Ruggiero, Rosa Anna, (2016) "Cracking Down on Corporate Crime in Italy", 15 *Washington University Global Studies Law Review* 403, (https://openscholarship.wustl.edu/law_globalstudies/vol15/iss3/5).

- Salminen, Jaakko – Rajavuori Mikko, (2019), "Yritysvastuulait ja ylikansallisen arvoketjun oikeudellinen käsitteellistäminen", *Lakimies* 3-4/2019.
- Saraviita, Ilkka, (2011) *Perustuslaki*.
- Savela, Ari, (2015), *Vahingonkorvaus osakeyhtiössä*, 3. painos.
- Savorey, Elsa, (2020), "French Country Report", *Study on due diligence requirement through the supply chain. Part III: Country Reports*.
- Scherf, Cara-Sophie – Gailhofer, Peter – Hilbert, Inga – Kampffmeyer, Nele – Schleicher, Tobias, (2019), *Umweltbezogene und menschenrechtliche Sorgfaltspflichten als Ansatz zur Stärkung einer nachhaltigen Unternehmensführung Zwischenbericht Arbeitspaket 1 - Analyse der Genese und des Status quo*.
- De Schutter, Olivier – Ramasastry, Anita – Taylor, Mark B. – Thompson, Robert C., (2012), *Human Rights Due Diligence: The Role of States*, (<http://humanrightsinbusiness.eu/wp-content/uploads/2015/05/De-Schutter-et-al.-Human-Rights-Due-Diligence-The-Role-of-States.pdf>).
- Sjåfjell, Beate, (2009), *Towards a Sustainable European Company Law: A Normative Analysis of the Objectives of EU Law*.
- Sjåfjell, Beate and Mähönen, Jukka T and Taylor, Mark B. and Maitre-Ekern, Eléonore and van der Velden, Maja and Novitz, Tonia A. and Gammage, Clair and Cullen, Jay and Andhov, Marta and Caranta, Roberto, (2019) Supporting the Transition to Sustainability: SMART Reform Proposals (December 13, 2019). University of Oslo Faculty of Law Research Paper No. 2019-63; Nordic & European Company Law Working Paper No. 20-05 (saatavilla: <https://ssrn.com/abstract=3503310>).
- Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, *Climate change and poverty*, A/HRC/41/39 (July 2019) (available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/218/66/PDF/G1921866.pdf?OpenElement>).
- Study on due diligence requirements through the supply chain, Final report*, (2020), European Commission.
- Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha, (2013), *Suomen vahingonkorvausoikeus*.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, (2019), *Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi*.
- Työ- ja elinkeinoministeriö, (TEM 57/2015), *Yhteiskuntavastuu ja lainsäädäntö. Katsaus yritysten yhteiskuntavastuuseen liittyviin lainsäädäntökehityskulkuihin eri puolilla maailmaa*.
- Työ- ja elinkeinoministeriö, (TEM 27/2018), *Uudistuva työ ja yrittäjyys – visioista toteutukseen*.
- Tsagas, Georgina, (2017) "Section 172 of the Companies Act 2006: Desperate Times Call for Soft Law Measures" Draft Paper for contribution in Nina Boerger and Charlotte Villiers (eds.) *Shaping the Corporate Landscape* Hart Publications, (saatavilla: <https://ssrn.com/abstract=2996090> tai <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2996090>).
- UN Global Compact Policy on Communicating Progress* (saatavilla https://d306pr3pise04h.cloudfront.net/docs/communication_on_progress%2FCOP_Policy.pdf).
- UN Global Compact – PRI, (2010), *Guidance on Responsible Business in Conflict-Affected and High-risk Areas: A Resource for Companies and Investors*, (saatavilla: https://d306pr3pise04h.cloudfront.net/docs/issues_doc%2FPeace_and_Business%2FGuidance_RB.pdf).
- United Nations Human Rights Council, UNHRC Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights, 2008.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, OHCHR, *Frequently asked questions about the Guiding Principles of Business and Human Rights*, 2014.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, OHCHR, *Elaboration of an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights*, A/HRC/RES/26/9. Zero draft, 16.7.2018 (<https://www.ohchr.org/documents/hrbodies/hrcouncil/wgtranscorp/session3/draftlbi.pdf>); Revised draft, 16.7.2019 (https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/OEIGWG_RevisedDraft_LBI.pdf).
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, OHCHR, *Improving accountability and access to remedy for victims of business-related human rights abuse: The relevance of human rights due diligence to determinations of corporate liability*, A/HRC/38/20/Add.2, (saatavilla: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/143/30/PDF/G1814330.pdf?OpenElement>).
- UN Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, A/73/163 (16 July 2018).
- Valtioneuvoston kanslia, *Vaurautta vastuullisella omistajuudella. Valtioneuvoston omistajapoliittinen periaatepäätös 8.4.2020*.

- Waris, Emil, (2009), *Ennallistaminen korjaamalla – ympäristövastuudirektiivin mukainen uuden sukupolven ennallistamisvastuu*, Edilex (www.edilex.fi/lakikirjasto/6188).
- Ympäristöministeriö, *Kansainväliset ympäristösopimukset ja Suomi. Sopimuksen kansainvälisen ympäristöyhteistyön edistäjinä*, Helsinki 2018 (saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4810-1>).
- Ympäristöministeriö, "Keskeiset kansainväliset ympäristösopimukset sekä niiden tavoitteet ja toteutuminen", (saatavilla: <https://www.ymp.fi/download/noname/%7BDDC31061-F914-4DF6-9483-E2C2F57B5E10%7D/146070>).
- Yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia. Tulkintaopas* (2014), Ihmisoikeuskeskuksen suomenkielinen käännös YK:n julkaisusta *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights. An Interpretive Guide* (2012).
- Zerk, Jennifer, (2011), *Corporate liability for gross human rights abuses. Towards a fairer and more effective system of domestic law remedies*, A report prepared for the Office of the UN High Commissioner for Human Rights, (saatavilla: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/DomesticLawRemedies/StudyDomesticLawRemedies.pdf>).

Oikeudellinen selvitys yritysvastuulaista

Ernst & Young Oy on tehnyt oikeudellisen selvityksen yritysvastuulaista työ- ja elinkeinoministeriön tilauksesta. Selvitys kartoittaa, millainen yrityksille lainsäädännössä asettava asianmukaisen huolellisuuden velvoite voisi olla Suomessa. Asianmukaisella huolellisuudella tarkoitetaan prosessia, jolla yritys tunnistaa, ehkäisee ja lieventää todellisia ja mahdollisia haitallisia vaikutuksia ihmisoikeuksille ja ympäristölle omassa toiminnassaan, toimitusketjussaan ja muissa liiketoimintasuhteissaan. Selvityksessä avataan yritysvastuulain mahdollisia sääntelyvaihtoehtoja, soveltamisalaa sekä valvontaa ja sanktioita. Tarkastelun taustaksi selvityksessä käydään läpi Euroopan unionin sekä eräiden muiden maiden yritysvastuusäntelyä.

Selvityksen mukaan yritystoimintaa kohdistuu jo nykyisellään erilaisia huolellisuuden velvoitteita, joilla yrityksiä veloitetaan arvioimaan ja ehkäisemään niiden toimintaan liittyviä riskejä. Yrityksille asetettavan ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskevan huolellisuuden velvoitteen säätäminen olisi kansallisen oikeusjärjestelmän puitteissa mahdollista. Lainsäädäntöön liittyy kuitenkin useita harkittavia kysymyksiä.

Verkkajulkaisu
ISSN 1797-3562
ISBN 978-952-327-560-7

Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi
Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi